

MAGYAR NEMZETI BANK

MNB-tanulmányok

88.

2010

**SCHARLE ÁGOTA-BENCZÚR PÉTER-KÁTAY GÁBOR
-VÁRADI BALÁZS**

**Hogyan növelhető az adórendszer
hatékonysága?**

Hogyan növelhető az adórendszer hatékonysága?

2010. szeptember

Az „MNB-tanulmányok” sorozatban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák,
és nem feltétlenül tükrözik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

MNB-tanulmányok 88.

Hogyan növelhető az adórendszer hatékonysága?

Írta: Scharle Ágota, Benczúr Péter, Kátay Gábor, Váradi Balázs*

Budapest, 2010. szeptember

Kiadja a Magyar Nemzeti Bank

Felelős kiadó: dr. Simon András

1850 Budapest, Szabadság tér 8–9.

www.mnb.hu

ISSN 1787-5293 (on-line)

* A szerzők köszönettel tartoznak Benedek Dórának, László Csabának, Kovács Mihály Andrásnak, Simonovits Andrásnak és az MNB-ben tartott két vita résztvevőinek a korábbi változatokhoz fűzött hasznos észrevételeiért, Juhász Boldizsárnak a szakirodalmi hivatkozások ellenőrzéséért. A fennmaradó hibákért egyedül a szerzők felelősek.

Tartalom

Összefoglaló	5
1. Bevezető	6
2. Általános elméleti szempontok	8
2.1. Az optimális adórendszer	8
2.2. Az adóreform politikai gazdaságtana	9
3. Az adórendszer adminisztrációja és stabilitása	12
3.1. Az adózás adminisztrációs terheinek nagysága és hatása	12
3.2. A változékonyság mértéke és hatása	14
4. Az adók viselkedési hatásai	15
4.1. Miért lényegesek a viselkedési hatások és mitől függ a nagyságuk?	15
4.2. A munkakínálat rugalmassága	16
4.3. A munkakereslet rugalmassága	19
4.4. A vállalati beruházások adóérzékenysége	20
4.5. Megtakarítások	21
4.6. Fogyasztási adók	22
4.7. Korrektív („zöld”) adók	24
4.8. Adócsalás és adóelkerülés	25
5. Általános egyensúlyi hatások modellezése	29
5.1. Egy egyszerű modell	29
5.2. Hipotetikus egyszerű reformok vizsgálata	30
6. Szakpolitikai javaslatok és lépések	35
7. Összefoglalás	45
Hivatkozások	46
Függelék	56

Összefoglaló

A magyar gazdaság lassulásáról folyó vitákban a 2000-es évek közepe óta sokan és sokféle javaslatot tettek az egyik lehetséges gyógymód, az adóreform kívánatos irányára. A globális válság egyfelől rövid távon tovább szűkítette egy ilyen reform mozgásterét, másfelől viszont még sürgetőbbé is tette a magyar gazdaság szabályozási környezetének átalakítását, a versenyképesség javítását. Az adórendszer átalakítása önmagában nem elegendő a növekedés beindításához, de egy jó reformnak jelentős hatása lehet, és felerősítheti a más téren elindított változások jótékony hatásait.

Az eddigi viták ugyanakkor nem vezettek még el egy olyan szakmai konszenzushoz, amelyre alapozva az új kormány bátran nekifoghatna az átalakításnak. Különösen abban térnek el a vélemények, hogy a kialakult helyzetért milyen mértékben felelős az adócsalás, a jóléti ellátások vagy a munkapiac rendszerváltással összefüggő szerkezeti torzulásai.

A jó adóreform alapvető feltétele, hogy a diagnózist és a reform lépéseit is a lehető legpontosabban, a lehető legtöbb rendelkezésre álló információ alapján dolgozzák ki. Jelen tanulmány ehhez igyekszik hozzájárulni a magyar adórendszerről ma elérhető ismeretek összefoglalásával.

A tanulmány nem ad receptet a jó adóreformra – hiszen ez a szakmai kérdéseken túl értékválasztások, politikai döntések függvénye is –, de jó néhány eddig felmerült javaslat esetében megmutatja, hogy az adott cél elérésére más, hatékonyabb megoldás is létezik. Az elméleti alapon logikusnak látszó javaslatok némelyike már a mai empirikus tudásunk alapján sem vezetne el a kitűzött célhoz: az átlagbér szja-terhének csökkentése például a vártnál kisebb hatással lehet a munkakínálat növekedésére. A hatás mértéke ráadásul erősen függ attól, hogy melyik jövedelmi csoportot érinti a csökkentés. Más javaslatok esetében pedig a várt hatás bekövetkezhet ugyan, de azt ellensúlyozhatják a negatív mellékhatások. A kétszeres járulékalap fehérítő hatását például a képzetlen munkaerő iránti kereslet csökkenése, a családi adózás demográfiai hatását pedig a munkakínálat csökkenése és az adminisztratív teher növekedése.

Ezek a hatások nemcsak a versenyképesség növelésére törekvő gazdaságpolitikusok, hanem a költségvetési egyensúly őrei számára is fontosak. A piaci szereplők érzékenyen reagálnak az adóváltozásokra: a munkaerő kereslete és kínálata, a beruházások, a megtakarítás és a fogyasztás is változhat. Ennek nyomán az adóköteles jövedelem és forgalom is változik, így a korábbi adóalap és az új adókulcsok szorzatából megtervezett adóbevételnél lényegesen kevesebb – vagy éppen több – folyhat be végül az államkasszába.

Mindehhez járul az a tanulság, hogy az egyedileg hatásosnak látszó eszközök különféle kombinációkban, illetve a határon túlnyúló hatásokon keresztül erősíthetik vagy éppen gyengíthetik is egymást. Azaz a vitáknak sem annyira egyes lépésekről, hanem önmagukban konzisztens, a nemzetközi vonatkozásokat is figyelembe vevő csomagokról kéne szólnia.

JEL: H2.

Kulcsszavak: optimális adórendszer, adóreform, hatékonyság, viselkedési válasz, adóelkerülés, adminisztrációs teher.

1. Bevezető

A magyar gazdaság lassulásáról folyó vitákban a 2000-es évek közepe óta sokan és sokféle javaslatot tettek az egyik lehetséges gyógymód, az adóreform kívánatos irányára. A globális válság egyfelől rövid távon tovább szűkítette egy ilyen reform mozgásterét, másfelől viszont még sürgetőbbé is tette a magyar gazdaság szabályozási környezetének átalakítását.

Az adórendszer átalakítása önmagában nem elegendő a növekedés beindításához, de egy jó reformnak jelentős hatása lehet, és felerősítheti a más téren elindított változások jótékony hatásait. Az eddigi viták ugyanakkor nem vezettek még el egy olyan szakmai konszenzushoz, amelyre alapozva az új kormány bátran nekifoghatna az átalakításnak.

Abban egyetértenek a szakértők és szakértői műhelyek, hogy Magyarországon túl szűk az adóalap és túl magasak az adókulcsok, különösen a munkát terhelő adóké (CEMI, 2006; Zara és Török, 2007; Deloitte és szerzőtársai, 2008; Oriens, 2008; SZDSZ, 2008; Reformszövetség, 2009). Azt sem vitatja senki, hogy az adórendszer túlságosan bonyolult és kiszámíthatatlan. Abban már eltérnek a vélemények, hogy a kialakult helyzetért milyen mértékben felelős az adócsalás, a jóléti ellátások, vagy a munkapiac rendszerváltással összefüggő szerkezeti torzulásai. Ennek megfelelően a javasolt lépések is nagy szórást mutatnak. Az egyszerűsítést, a kisadók megszüntetését, a munkát terhelő adók csökkentését (ha szükséges, áfaemléssel finanszírozva) és a jóléti ellátások valamilyen megkurtítását például szinte minden javaslatcsomag tartalmazta. Az ingatlanadó, az eva, vagy a minimálbér és a különféle jóléti ellátások ösztönzési hatásának kezelését illetően már egymással teljesen ellentétes álláspontok is megjelentek.

A siker alapvető feltétele, hogy a reform lépéseit a lehető legpontosabban, a lehető legtöbb rendelkezésre álló információ alapján tervezzék meg. Az eddig asztalra került javaslatcsomagok többnyire általános elméleti összefüggések és aggregált adatokból hozzávetőlegesen becsült hatásszámítások alapján készültek. Mandátum és kapacitások hiányában önkéntes szakértői műhelyektől nem is várhattunk többet. A következő fejezetekben bemutatott összefüggések és számítások egyik legfőbb tanulsága azonban éppen az, hogy egyfelől az adózás területén elméleti alapon szinte semmit nem lehet előre jelezni, másfelől az adózói magatartást részletesen feltérképezve, pontos célzással meglepő nagyságú hatékonyságjavulást lehet elérni, akár adócsökkentés nélkül, pusztán a terhelés átrendezésével. Az utóbbi néhány évben a CEU, a KTI, az MNB, a PM és az MKKT kutatói műhelyében született eredmények megvilágítják a gazdasági szereplők viselkedésének egy-egy részletét: a következő lépésben arra lenne szükség, hogy ezeket a szakma végigvitassa, ahol kell, kiegészítse, és ezen közös tudás alapján javasoljon eszközöket a politikusok által megjelölt célok elérésére.

Tanulmányunk célja, hogy értékválasztástól függetlenül, minden fél számára elfogadható kiindulópontot adjon ehhez a – várakozásaink szerint hamarosan folytatódó – szakpolitikai vitához. A közgazdasági szempontból hatékony adórendszer kritériumából kiindulva rövid látéletet adunk a jelenlegi magyar rendszerről, összefoglaljuk az adózók viselkedéséről szóló hazai (vagy annak hiányában a nemzetközi) empirikus irodalom eredményeit, és mindezek fényében áttekintjük az eddigi vitákban felmerült egyes változtatási javaslatokat.

A tanulmány többféle olvasói igényt igyekszik kielégíteni. A jó adóreform főbb irányainak és eszköztárának kiválasztásához a Bevezetőben vázolt helyzetkép, illetve a 6. fejezet ad segítséget a lehetséges adóintézkedések tömör, egy-egy oldalas áttekintésével. A majdani adóreform részleteinek kidolgozásához, az előzetes hatásvizsgálatok elkészítéséhez a 3–5. fejezetek adnak támpontokat a lehetséges hatások és az eddigi empirikus eredmények részletes bemutatásával. Végül, a téma szakirodalmában jártas olvasóknak elsősorban az 5. fejezetet és az ehhez tartozó függelékét érdemes elolvasniuk: itt közlünk új eredményeket.

Helyzetkép

Az elmélet, illetve a nemzetközi és hazai empirikus eredmények alapján a hazai adórendszer három területen szorul jelentős kiigazításra: a munkaerő, és különösen a képzetlen munkaerő bérét terhelő explicit és implicit adók és járulékok, az adószabályozás átláthatósága és kiszámíthatósága, és végül az adócsalás, illetve adóelkerülés terén.

Az utóbbi négy évben a régióról, vagy Magyarországról nemzetközi szervezetek által készített értékelések kivétel nélkül megállapítják, hogy a munkát terhelő adók szintje magas, és ez a gazdasági növekedés egyik legfontosabb korlátja (Világbank 2006a,b, 2007; Coelho és szerzőtársai, 2007; Ecfín, 2007). A 2009-es adóintézkedések¹ révén ugyan a munkát terhelő elvonások GDP-n belüli aránya a 2007–2008-as 20–21%-ról 2010-ben 19% körülire csökken, de továbbra is magas (PM, 2010). Ezt állapítja meg az OECD legutolsó országelemzése és az Európai Bizottság Gazdasági és Pénzügyi Főigazgatósága (DG ECFIN) által kiadott legutolsó értékelés is a magyar konvergenciaprogramról. Mindkét elemzés – amellet, hogy üdvözli a tavalyi reformokat – további csökkentést javasol a munkát terhelő adókban, amit a vagyoadó vagy a környezet-terhelési adók emelésével, illetve a kiadások csökkentésével javasol ellensúlyozni (OECD, 2010:11; Ecfín, 2010:28).

Az alacsonyabb bérekre célzott adó- és járulékcsoökkentést az újraelosztási szempont mellett két hatékonysági érv is indoklja: egyfelől, a magyar munkaerőállomány több mint felének nincs érettségije, másfelől a képzetlenek iránti kereslet rugalmasabb, mint a képzett munkaerőé, így azonos terhelés ebben a szektorban nagyobb torzítást okoz. Ezt a 4.3. alfejezetben fejtjük ki részletesen.

Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy egyes munkavállalói csoportok (például az alacsony képzettségűek, a megváltozott munkaképességűek, a kisgyermekes nők, az idősebbek) esetében az adórendszer mellett a jóléti ellátások is jelentősen befolyásolják a munkavállalást. A munkába állásból származó többletjövedelmet ugyanis a bérek és a jóléti juttatások összegének a változása határozza meg, vagyis nemcsak az adók, hanem a különböző jövedelemfüggő ellátások elvesztése is csökkenti a munka vonzerejét (lásd Cseres-Gergely–Scharle, 2007).²

A versenyképességi rangsorok és az üzleti környezet minőségét mérő vállalati felmérések tanúsága szerint az adók szintje mellett az adózási szabályok átláthatósága és kiszámíthatósága, illetve ezek hiánya akadályozza leginkább a növekedést. Erre utalnak az adminisztratív terhekről készült felmérések is. Az átláthatóságról az 5. fejezetben, a kiszámíthatóságról a 6. fejezetben adunk helyzetképet, illetve összefoglaljuk, hogyan hatnak a gazdasági szereplők viselkedésére.

Végül, bár az adócsalásnak a nemzetközi értékelések kevésbé tulajdonítanak nagy jelentőséget, a kérdés a hazai vitákban nagy figyelmet kapott. Az adócsalás kétségtelenül szűkíti az adóalapot, de messze nem olyan mértékben, mint az alacsony foglalkoztatás: a feketén dolgozók 600-700 ezres csoportjához képest ugyanis sokkal népesebb, a 2,5 milliót is meghaladja a munkaképes korú inaktív emberek csoportja. Az inaktivitás ráadásul kétszeresen terheli a költségvetést: egyszer a kieső adó- és járulékbérvétel révén, és egyszer a kieső jövedelmet pótló juttatások révén. Ha az indokltnál nagyobb is az adócsalásra irányuló közfigyelem, ez mégis a kérdés részletesebb vizsgálata mellett szól, ugyanis az adócsalás elterjedtségének túlbecsülése önbeteljesítő jóslatként is működhet.

A köznyelvben gyakran összemosódik az adócsalás és az adóelkerülés fogalma: előbbi az írott szabályok egyértelmű megsértését, utóbbi pedig az általuk lehetővé tett adóoptimalizálást jelenti. Egy vállalkozásban a ténylegesen megszerzett jövedelem be nem vallása adócsalás, a jövedelem tőke- és nem munkajövedelemként történő kimutatása adóelkerülés. Az adóoptimalizálás elsősorban a magas jövedelmű, jól képzett rétegeknél lehet jelentős. Bár ezek létszámaránya nem túl nagy, jövedelemarányuk már annál inkább: az szja-bevallások alapján például a jövedelemeloszlás felső 20%-a (durván 900 ezer adófizető) a teljes bevallott jövedelemtömeg mintegy felét, a felső 10% pedig mintegy harmadát jelenti. Ez alapján költségvetési hatása már jelentékeny lehet. Az adócsalást és adóelkerülést a 4.7. alfejezetben vizsgáljuk.

Végül, utalnunk kell az adórendszer nemzetközi vonatkozásaira is. Illúzió lenne azt gondolni, hogy a gazdaságpolitikának teljesen szabad keze lenne a hazai adó- és jóléti rendszer megválasztásában. A kereskedelem és a tőkeáramlások már meglévő, nagyfokú nyitottsága, és a munkaerő növekvő nemzetközi mobilitása komoly korlátokat szabnak. A nem várt mellékhatások testet ölhetnek a „bevásárlóturizmusban”, a hazai munkavállalók külföldre távozásában, vagy éppen a külföldi munkavállalók kisebb mértékű magyarországi jelenlétében. A beruházások, tőkebeáramlások terén mind a társasági adózatás, mind a hazai teljes munkaköltség is fontos meghatározó. Ezek figyelmen kívül hagyása komoly gazdasági veszteséget okozhat.

¹ A munkakereslet élénkítését célzó járulékcsoökkentésekről a válságkezelő csomag részeként határozott a kormány: 2009. július elejétől a tb- és munkaadói járulék az előző évi 32%-ról 27%-ra csökkent, ami 2010-től már a minimálbér dupláját meghaladó jövedelemrészre is érvényes. Ezzel jelentősen csökken az adóék, azaz a bérekre rakódó adó- és járulékteher a bruttó bér arányában mérve csökken.

² Az adók és a transzferek együttes hatását mutatja az úgynevezett effektív adókulcs (Scharle, 2005).

2. Általános elméleti szempontok

2.1. AZ OPTIMÁLIS ADÓRENDSZER

Az adórendszer akkor jó, ha a lehető legkevésbé torzítja a gazdasági szereplők döntéseit (kivéve a környezeti és más externáliák adózását, amikor épp a döntések eltérítése a cél),³ igazságos, és beszedésének költségei minimálisak.⁴ Az adórendszer torzító hatásai abból fakadnak, hogy az adó- vagy járulékfizetés következtében a gazdasági tevékenységek és tranzakciók a valós gazdasági hasznuknál kisebb hozamot hoznak a gazdasági szereplőknek. Ez eltéríti a szereplők döntéseit, azaz az optimálisnál kisebb lesz a munkakínálat, a munkakereslet, a beruházás vagy a fogyasztás, és emiatt kevesebb lesz a megtermelt javak és szolgáltatások összes mennyisége.

Az elosztás igazságosságát a terhek egyenlőtlen elosztása és az adóelkerülés is csorbíthatja. Az előbbi megítélése nem magától értetődő, mert értékválasztáson alapul, hogy mit tartunk igazságosnak, és az eltérő értelmezések a terhek nagyon különböző elosztásához vezethetnek.⁵

Olyan adókat érdemes tehát kivetni, amelyek nem csökkentik a gazdasági teljesítményt, amelyeket könnyű elfogadtatni (méltányosak és átláthatóak), nehéz megkerülni, és az adóhatóság számára könnyen ellenőrizhető az adóalap.

A továbbiakban az igazságosság kérdésével csak érintőlegesen foglalkozunk. A hatékonyságot viszont tágan értelmezve, mindazokat a fontosabb mechanizmusokat igyekszünk áttekinteni, amelyek meghatározzák az adózás költségeit és fent említett torzító hatásait.

Az optimális adózás elméleti irodalma szerint egyetlen, finoman differenciált kulcsú adónem helyett egynél több (de kevés számú) adófajtát, és kevésbé differenciált kulcsokat érdemes alkalmazni. Az egyszerűség ugyanis csökkenti a beszedés költségét és megkönnyíti az ellenőrzést, ami pedig az adóelkerülés ellen hat. Egynél több adónem alkalmazásával pedig alacsonyabban tarthatók a marginális adókulcsok, ami javítja az adófizetési hajlandóságot. Az adóelkerülést és adminisztrációs költségeket is figyelembe vevő újabb modellekben általában az indirekt adók és a jövedelemadók valamilyen kombinációja az optimális (pl. Boadway és szerzőtársai, 1994; Alm, 1996 vagy Sorensen, 2007; összefoglalást lásd Elek–Scharle, 2008).

A jónak tartott adórendszer kritériumai sok esetben ellentétbe kerülhetnek egymással: így például annak, aki egy gyerekbarát családi adórendszer tartana igazságosnak, vállalnia kell az ezzel járó költségesebb adminisztrációt és a csökkenő munkakínálat terhé is.⁶

Az optimális adózás irodalom külön ága foglalkozik az adóztatás növekedést érintő hatásával. Ehhez a gazdasági szereplők egyszeri döntéseinek a következő időszakban jelentkező következményeit is modellezni kell: például az idei megtakarítás hatását a jövő évi beruházásokra és termelésre. A klasszikus következtetés szerint végtelen időhorizontot feltételezve, a tőkejövedelem optimális adókulcsa 0%, a véges élettartamú és eltérő termelékenységű szereplőket feltételező modellek esetében azonban a nullánál nagyobb kulcs is lehet optimális (például ha a munkakínálat érzékenyen, míg a megtakarítások alig reagálnak az adókra).

³ Az egyéni döntések állami befolyásolása alapvetően három cél érdekében történhet: a közjavak előállításához teremti forrást; a piaci elosztás kudarcait korrigálja annak érdekében, hogy az elosztható javak mennyisége a lehető legnagyobb legyen; illetve az elosztás méltányosságát javítja. Ennek legfőbb eszköze az adórendszer és a jóléti ellátórendszer.

⁴ Az optimális adózás elméletek rövid magyar nyelvű összefoglalását lásd Elek–Scharle (2008).

⁵ Az igazságosság eltérő értelmezései jól megragadhatók a társadalmi jóléti függvény fogalmával. Ez a függvény az egyének jólétének összesítéséből vezethető le, az azonban már értékválasztás kérdése, hogy ezt milyen módon végezzük el. Az egyik véglet klasszikus utilitáriánus (haszonelvű) megoldás, amelyben egyszerűen összeadjuk vagy átlagoljuk az egyénekenként mért jólétet. Ekkor úgy tekintjük, hogy a társadalom minden tagjának jólétét azonos súllyal kell beszámítani, azaz úgy véljük, hogy a jólét egyének közti újraelosztása nem növeli az összjólétet (az újraelosztás veszteségeinek jóléte pont annyival csökken, amennyivel a nyerteseké nő). Még ebben a megközelítésben is lehetséges, hogy a jövedelem átcsoportosítása növeli a társadalmi jólétet, mert az egyes háztartások különbözhetnek a jövedelem határhasznosságában (alacsonyabb jövedelem esetén például magasabb a határhaszon). A másik véglet a maximin vagy rawlsiánus megoldás, amelyben a társadalom legszegényebb (min) tagjának jólétéként határozzuk meg a jóléti függvényt, és ennek maximalizálása a cél. Ebben a stratégiában csak akkor érdemes eltérni az egyenlő elosztástól, ha az egyéni preferenciák nem azonosak, illetve ha ezáltal az elosztható javak mennyisége nő.

⁶ Pontosan emiatt tett le a családi adózás bevezetéséről nemrég az új-zélandi kormány (PAD, 2009).

Az eddig említett modellek általában azon a feltevésen alapulnak, hogy a tőke országok közötti mozgása elhanyagolható mértékű. Ezt a feltevést oldja fel a nemzetközi adóverseny elmélete, amely éppen azt vizsgálja, hogy milyen adórendszer tudja egyszerre biztosítani az ország tőkevonzó képességét és a szükséges bevételeket. Ezek a modellek jellemzően arra a következtetésre jutnak, hogy az adóversenynek kitett országokban a társadalmi jólétet tekintve az optimálisnál alacsonyabb lesz az adózás szintje és a közjavak kínálata is (Fuest és szerzőtársai, 2003). Az újabb modellekben az adók relatív szintje nem önmagában, hanem a közszolgáltatások színvonalához mérten alakítja az adott ország tőkevonzó képességét, így az adóverseny nem feltétlenül kényszeríti ki csökkenő kulcsokat (pl. Ivanyna, 2007; Görg és szerzőtársai, 2007).

A jövedelmek újraelosztását adókon, járulékokon és támogatásokon keresztül is el lehet érni: a háromféle eszköz közötti választásban nagyjából ugyanazokat a szempontokat érdemes megfontolni, amelyek az optimális adó kiválasztását meghatározzák. Vagyis, a társadalmi összhasznosság szempontjából az a legjobb eszköz, ami olcsóbban adminisztrálható, nehezebb vele visszaélni, és kevésbé torzítja a gazdasági szereplők döntéseit. Nem feltétlenül hatékony tehát az adórendszert megtisztítani minden újraelosztási elemtől, ha az adókulcsok differenciálása vagy a kedvezmények adminisztrációja olcsóbb, ha kisebb a visszaélés lehetősége, vagy kisebb a munkakínálatot érintő torzítás, mint a támogatások esetében.

A költségvetés bevételeit adók, járulékok és díjak kivetésével is lehet biztosítani. A gazdasági szereplők viselkedését ezek együttesen alakítják, így ezeket a bevételi formákat egy esetleges reform során is összehangoltan érdemes kezelni. Viselkedési hatásaikat tekintve a három forma nem teljesen azonos: az adók esetében meglehetősen homályos, míg a díjakéban viszonylag egyértelmű, hogy mit kap cserébe a befizető, a járulékok pedig a két véglet között helyezhetők el. A befizetés várható hozama (elkészül az új útleveél, húsz év múlva kapok nyugdíjat) ösztönzést ad a fizetésre: a díjak és járulékok esetében ez a hatás jelentős, míg az adók esetében kisebb.⁷ Az egészség- és a nyugdíjbiztosítás optimális szabályozása a fent említetteken túl számos további szempontot mérlegelését igényli – ezek külön tanulmányt érdemelnének, így sem itt, sem a reformjavaslatok között nem tárgyaljuk a biztosítási rendszerek átalakítását.

A radikális változtatások bevételi hatásainak előre megbecslése bizonytalan. Azok a mechanizmusok, melyek az ösztönzési rendszer megváltozásán, különösen az adómorál javulásán keresztül növelik az adóbevételt, különösen nehezen kiszámíthatóak, ezért egy ilyen reform költségvetési bevétellel gyakorolt hatása – a hazai körülmények között különösen – bizonytalan. Ezért illet csak tartalékokkal is rendelkező, stabil költségvetés esetén lehet felelősen megvalósítani.

Végül, az adózási szabályok megváltozása maga is jelentős alkalmazkodási és hitelességi költségekkel jár, ezért csak akkor indokolt, ha a várt hozam magasabb, mint a változásból adódó társadalmi költség, azaz az alkalmazkodással járó költségek és az összjövedelem esetleges csökkenése.

2.2. AZ ADÓREFORM POLITIKAI GAZDASÁGTANA

Bár az optimális adózás vagy a közpénzügyek fentebb vázolt elmélete nem ezt sugallja, a közgazdászok is tudják, hogy demokratikus országokban az adórendszer kialakítása és változtatásai szükségszerűen a politikai alkuk tárgyát képezik. Sőt történelmileg a demokrácia intézményrendszere részben éppen az adók kivetésébe való beleszólás igényére adott válaszul jött létre (Ferguson, 2001). Emiatt esély sincs arra, hogy egy ország „jó” adórendszert hozzon létre, ha tervezői nem veszik figyelembe a reformok elfogadásakor és formálásakor működésbe lépő politikai folyamatokat.

Különösen a következő szempontokat fontos figyelembe venni. Elsőként a politikai folyamatokat a demokráciában jelentős mértékben meghatározó, a szegények és gazdagok közötti határon egyensúlyozó, ún. mediánszavazó elvárásait, várakozásait. Másodszor az egyes adónemek, adóráták, és különösen az egyes kedvezmények által érintett (esetleg éppen a kedvezmények által létrehozott) koncentrált érdekcsoportok reakcióit; és harmadszor, azt a tényt, hogyan hatnak az adórendszer változásai a politikai hatalom és a polgárok összességének viszonyára. Végül, az általános megfontolásokon túl számba kell venni az ország sajátos politikai intézményrendszerét is, az alkotmányos berendezkedéstől kezdve a választási rendszeren át a fiskális döntések meghozatalának politikai folyamataáig. Ebben az intézményrendszerben, mint az ingatlanadóval kapcsolatos ítélet megmutatta, a változtatások lehetősége szempontjából kitüntetetten fontos elem hazánkban az adóügyi szabályozásnak gyakran korlátot szabó⁸ alkotmánybíráskodás.

⁷ Az adófizetést a közszolgáltatásokhoz való hozzájárulás mellett a morális megfontolások, közösségi normák és a lebukás várható költsége motiválhatják.

⁸ Lásd: http://mkab.hu/index.php?id=756_b_2009_ab_hatarozat.

Itt nem teszünk kísérletet arra, hogy a mindezzel kapcsolatos igen terjedelmes szakirodalom egészét áttekintsük – ehhez kiindulópontnak Alt és szerzőtársai (2008), illetve Brys (2010) összefoglalóját ajánljuk. Ehelyütt csak az alábbi, konkrétabb kérdéssel kapcsolatos politikai gazdaságtani összefüggéseket igyekszünk vázlatosan áttekinteni: *milyen politikai gazdaságtani megfontolásokat kell figyelembe venni egy radikális egyszerűsítő adóreform előkészítése során?*

Az országok adórendszerei jellemzően egyre bonyolultabbá válnak – és nem feltétlenül azért, mert a gazdasági élet maga is bonyolultabbá válik. Egyrészt, az egyes adónemek külön-külön válnak politikai célok elérésének eszközeivé, politikai küzdelmek tárgyaivá (gondoljunk Magyarországon az örökösödési illetékkel vagy az ingatlanadóval kapcsolatos vitákra) miközben az ezer módon összefüggő adórendszer egésze egyre távolabb kerülhet a társadalmilag optimálistól (Alt és szerzőtársai 2008). Másrészt, a csoportérdekek kormányzati kiszolgáltatásának egyik klasszikus, viszonylag jól célozható eszköze az adóalapot erodáló, a rendszert bonyolító kedvezmények megadása (gondoljunk a munkabér mellett kedvezményesen adható nempénzbeli utalványokra) (Alt és szerzőtársai 2008). Harmadrészt az adórendszer egyes diszfunkcióinak kijavítása, lukainak betömése is járhat olyan hatással, hogy, miközben a jogalkotó egy-egy arbitrázsi lehetőséget vagy a horizontális igazságosság szempontjából méltánytalannak vélt hatást kiküszöböl, a rendszer egésze válik egyre bonyolultabbá vagy költségesebbé (Stiglitz, 2000).

Mindez Magyarországra is igaz. Míg Stiglitz tankönyvének magyar viszonyokat bemutató része a hazai adórendszert 1990-es években még viszonylag egyszerűnek találja (Stiglitz, 2000), kilenc évre rá már Kátay (2009) a magyar adórendszert kifejezetten bonyolultként és nem átláthatóként mutatja be.

Ezzel a folyamattal szemben merül fel az igény, hogy az adórendszer egészét radikális változtatásnak kellene alávetni. Ilyenkor jellemzően nem az adórendszer méltányossága, hanem a gazdasági hatékonyság javítása és a tágan értelmezett adminisztratív költségek minimalizálása a fő cél, melyet az adóalap kiszélesítése (egyszerre sok kedvezmény megszüntetése), a kulcsok ezzel párhuzamos csökkentése, az adórendszer egyszerűsítése (kevesebb adónem) és egységesítése (kevesebb adókulcs) révén igyekeznek elérni.

Ennek a mozgalomnak a szélső esete a legradikálisabb változatában először Hall és Rabuschka (1981, 2006) által formálisan megfogalmazott, a jövedelmeket általában terhelő egykulcsos adó (*flat tax*). A javaslat által inspirált adóreformot hajtottak végre Kelet-Európa több országában (Kiss és szerzőtársai, 2008). Habár sokkal kevésbé radikálisan, de ebbe az irányba mozdult el több fejlett ország adórendszere is, pl. az USA adórendszere is az 1986-os adóreform során. Ebbe az irányba mutat néhány hazai adóreform-javaslat is (pl. CEMI, 2006; SZDSZ, 2008).

Egy ilyen reform mellett több politikai gazdaságtani megfontolás is szól. Ha az egyes adókedvezmények haszonélvezői befolyásos érdekcsoportot alkotnak (és ez a kedvezmény bevezetése után még akkor is igaz lehet, ha előtte még nem volt az), az egyes kedvezmények egyenkénti megvonása politikailag (azaz szavazatokban mérve) rendkívül költséges lehet, míg egy átfogó adóreform esetén a megvont kedvezményt már kompenzálja az illető számára az érzékelhető kulcsnövekedés.

Az ilyen reform az adórendszer egészét érinti, ezért olyan, jelentős társadalmi veszteséggel járó mellékhatásokat lehet általa csökkenteni, mint például az adónemek, adóalanyok vagy adózási időpontok közötti adóarbitrázs, vagy az adózót terhelő adminisztratív terhek, melyeket fokozatos változtatásokkal nehéz befolyásolni.

Egy ilyen reform sikeres végrehajtása a befektetők szemében a kormányt erősnek és a növekedés iránt elkötelezettnek mutatja, ami vonzóvá teheti az országot a működő tőke számára.

A politikai gazdaságtani irodalom szerint elméletileg lehetséges, hogy a gazdaság beszoruljon egy rossz adórendszerrel, alacsony adómorállal, magas adócsalással és adóelkerüléssel és ezért nagy hatékonyságvesztéssel és alacsonyabb növekedéssel jellemezhető politikai gazdaságtani állapotba. Ehelyett egy radikális adóreform (és egy széles körű *flat tax* reform ilyen lenne) egy jobb adómorállal, kevesebb adócsalással és -elkerüléssel és gyorsabb növekedéssel járó jobb egyensúlyba lökhetné át a gazdaságot (Papp–Takáts, 2008). Ebben a lehetséges összefüggésben különösen fontos, de nehezen előre jelezhető szerepet játszik az, hogy milyen csatornákon keresztül és hogyan hathat az adórendszer a polgárok adómoráljára. Szólnak érvek amellett, hogy a jól működő állam és a jónak gondolt adórendszer javítja az adómorált. (Erről lásd 4.7 fejezet, illetve Semjén–Tóth, 2009).

A reform ellen is szól azonban több érv. Nem minden adókedvezmény, nem minden „kisadó” szolgálja csupán érdekcsoportok érdekeit. Méltányolható (elosztási, ösztönzési, árkorrekciós, társadalompolitikai) célok eszközei is lehetnek, eltörlésük ezért egy sor negatív mellékhatással járhat (Stiglitz, 2000). A progresszivitás csökkenésével – és a valódi *flat tax* javaslatok ezzel járnak – ugyancsak sérülhet az adórendszer igazságosságot javító, újraelosztó szerepe (Benedek–Lelkes, 2006; Paulus–Peichl, 2009).

Mint láttuk, egy adórendszer szükségszerűen az érdekeket is becsatornázó politikai folyamat terméke. Illuzórikus azt hinni, hogy kompromisszumok nélkül, körzővel-vonalzóval készült adórendszer érintetlenül elfogadtatható egy demokráciában (Alt és szerzőtársai, 2008).

Végül, az egykulcsos reformok többnyire radikális változást idéznek elő az érvényes adókulcsokban, amelyek bevételi hatását nem lehet megbízhatóan előre megbecsülni. Ezért ilyen csak tartalékokkal is rendelkező, stabil költségvetés esetén lehet felelősen megvalósítani (Saavedra, 2007).

3. Az adórendszer adminisztrációja és stabilitása

3.1. AZ ADÓZÁS ADMINISZTRÁCIÓS TERHEINEK NAGYSÁGA ÉS HATÁSA

Ebben az alfejezetben az adóbevallással kapcsolatos adminisztratív terhek jelentőségét és nagyságát tekintjük át: először fogalmakat vezetünk be, illetve taxonómiai és elméleti megfontolásokat ismertetünk. Utána a kevés rendelkezésre álló, Magyarországra vonatkozó empirikus irodalom alapján tényeket, adatokat mutatunk be, végül néhány tanulságot és javaslatot fogalmazunk meg.

3.1.1. Elméleti megfontolások

Gyakorlatilag minden jogszabályra, így az adó-, illeték- és járulékszabályokra is igaz, hogy a fő célként kitűzött társadalmi hatásai (költségvetési bevétel előteremtése, egyenlőtlenség csökkentése, piaci tökéletlenségek korrigálása stb.) mellett vannak nem kívánt, negatív társadalmi hatásai is. Ezek közé tartoznak az adóadminisztráció társadalmi költségei is.

Milyen adminisztrációval kapcsolatos társadalmi költségekkel jár az adószedés? Az EU *standard cost model* (Deloitte, 2009) alapján a következő kategorizációt használhatjuk: a költségek egyrészt a *közsférában* merülnek fel, elsősorban az adóbeszedéssel és -ellenőrzéssel foglalkozó állami apparátusok direkt költségei formájában; másrészt az adóalanyoknál, vagyis a *háztartásoknál és a vállalkozásoknál* jelentkeznek. Az utóbbi kettő esetében a legjelentősebb, de társadalmi szinten veszteséget nem jelentő költségvetést a kikényszerített transzferek (adóbefizetés, büntetések) közvetlen pénzügyi költségei jelentik.

Társadalmi szempontból azonban nyilván nem ezek, hanem a magánszférában a társadalom egészének is veszteséget jelentő további költségek fontosak. Ezek egy része közvetett (pl. az adójogszabályok betartásához szükséges szoftverberuházás, képzések), más része közvetlen (egyszeri, pl. cégbejegyzés, vagy folyamatosan felmerülő, pl. áfabevallás) adminisztrációs költség, beleértve a kiszervezett tevékenységekért fizetett árat is.

Milyen költségelemekről van szó? Vállalatok esetén Deloitte (2009) a következő felosztást használja: ismerkedés a jogszabállyal, releváns adat kinyerése, formanyomtatványok kitöltése, megbeszélések, vizsgálatok, papírmunka, benyújtás, dokumentumok raktározása.⁹ Ezek a költségelemek jellemzően nem az adónem által generált bevétellel, hanem a szabályváltozás (beleértve az adókulcsváltozást is) tényével és gyakoriságával, a szabályok bonyolultságával és kétértelműségével, a szabálybevallási, ellenőrzési következményeivel, az adóadminisztráció procedurális tulajdonságaival, a különböző eljárásokat igénylő adónemek számával, és az adóarbitrázs-lehetőségek tárházának gazdagságával függnek össze.

Azoknál az adónemeknél tehát, melyek a fenti szempontokból költségesek, miközben kevés bevételt hoznak, még az is előfordulhat, hogy az adminisztráció összege meghaladja a generált bevétel összegét (bizonyos környezetvédelmi termékadjánál ez a helyzet ma Magyarországon, l. Deloitte, 2009).

Fontos kiemelni azt a magától értetődő tényről, hogy az adminisztráció összes társadalmi költsége a felmerülő tevékenység egyszeri terhének, a tevékenység gyakoriságának (pl. éves, negyedéves) és a tevékenységre kényszerülők számának szorzataként adódik. Ez azt jelenti, hogy egy még oly terhes előírás is viszonylag kis társadalmi veszteséget jelent, ha csak ritkán és kevés adóalanyt érint, míg például egy fogalmazásbeli pontatlanság, amely négymillió magyar szája-bevalló 10%-ától rabol el fejenként öt percet, több mint négyezer munkanapnyi társadalmi veszteséggel jár.

Az optimalizálás szempontjából nem számítanak azok az adminisztrációs költségek, melyek szükségesek az adóbevalláshoz, de más célból egyébként is felmerülnének. A kizárólag az adónem bevezetésével, az adószabályok változásával összeköthető költségeket hívjuk az adózással járó adminisztratív *tehernek*.¹⁰

⁹ Itt nem foglalkozunk az adójogszabályok végrehajtásával járó, a lakosság magánszférájának megsértéséből fakadó szubjektív költségekkel. (Erről lásd: Shaw és szerzőtársai, 2008).

¹⁰ Egy példa: ha egy adónem bevallásához kettős könyvelés szükséges, annak költségei egy olyan (nagy)vállalatnál, amelynél a racionális vállalati gazdálkodás érdekében amúgy is így könyvelnének, az adózás nem jelent e téren (plusz)terhet; ugyanez a kötelezettség egy olyan kisvállalatnál, mely magától nem vinne kettős könyvelést, jelentős adminisztratív teher lehet.

Shaw és szerzőtársai (2008) egy adóztatási eszköz marginális hatékonysági terheit (Marginal Efficiency Cost of Funds, MECF) a következő képlettel ragadja meg:

$$MECF = (1 + x + c) / (1 - a),$$

ahol az adó plusz egy forintjával járó társadalmi hatékonyságvesztés x , a begyűjtésével járó kormányzati adminisztratív költséget a , az adóalanyok adminisztratív terhet pedig c jelöli. Ez az adminisztratív költségek levonása után maradó bevételre jutó teljes társadalmi veszteség aránya.

Érdemes kiemelni a formula két következményét. Egyrészt, ha csak az adók torzító hatására (x -re) koncentrálunk, abból rossz javaslatok fakadhatnak, hiszen a hatékonysági terhet az adminisztráció is megnöveli. Másrészt, az az egyszerű hüvelykszabály, miszerint addig érdemes növelni az adóbevételt, míg az adminisztráció többletköltsége megegyezik a többletbevétellel ($a=1$), biztosan nem vezet el ahhoz az optimális állapothoz, ahol a MECF csökkentése már nem kifizetődő.

3.1.2. Empirikus irodalom

Az adóadminisztráció közzsférán belüli költségeinek nagyságát igen nehéz vizsgálni. Itt a feladatok államapparátuson belüli megosztásával (vám-, tb-járadékok, adók, illetékek beszedése; adórendőrség léte, központi vs. önkormányzati adószedés), a köztisztviselők motiválásával, munkájuk hatékonyabbá tételével (pl. IT-megoldások), az ellenőrzés hatékonyságával, stb. kapcsolatos sajátos közigazgatási-közzsférán belüli menedzsment jellegű kihívásról van szó.

Az OECD legfrissebb összehasonlító tanulmányának (OECD, 2009) tanúsága szerint a fejlett országok gyakorlata szinte minden szóba jövő dimenzióban rendkívül eltérő, ami megnehezíti az összevetést. A magyar adóhatóság 2007-ben száz forintot 1,15 Ft közzsférán belüli adóadminisztrációs költséggel szedett be (OECD, 2009), és ez a relatív költségszint nincs a legmagasabbak között (Lengyelország: 1,42, Japán: 1,53). De még ha nem is tekintjük a jobb adómorálú skandináv országok nagyobb hatékonyságát (Svédország: 0,41 Dánia: 0,62), a spanyol 0,65-ös és az ír 0,79-es érték azt sugallja, hogy az adóadminisztráció hatékonyabbá tételében a GDP tizedszázalékával mérhető hatékonysági tartalék lehet. Természetesen az adóbeszedés optimalizálása közvetve (pl. kevesebb csalást eredményező ellenőrzési gyakorlattal, kevesebb adóalany oldali adminisztrációt igénylő információgyűjtési procedúrával) ennél nagyobb társadalmi hasznot is hozhat.

Az adózás adóalanyokat terhelő adminisztratív terheit Magyarországon először egy bő évtizede Semjén (1998), majd, a vállalkozások adóterheit kérdőíves módszerrel vizsgálva Szerb–Ulbert (2007), és legfrissebben és legátfogóbban, a Standard Cost Model módszereit alkalmazó Deloitte (2009) vizsgálta. Alább az utóbbi adataira támaszkodunk.

Eszerint a magyar vállalatokra háruló adminisztratív teher (tehát nem az összes, hanem a kizárólag a szabályok betartásával kapcsolatban felmerülő költség!) évi 607 milliárd Ft. A tanulmány által alkalmazott felosztás nem ad egyértelmű választ arra, hogy ebből mennyi az adóigazgatással kapcsolatos teher. Kiderül ugyan, hogy 253 milliárd forint közvetlenül adóigazgatással kapcsolatos, de gyanítjuk, hogy az adatszolgáltatással (221 milliárd) és a munkaügyi adminisztrációval járó (30 milliárd) terhek egy része is az adózáshoz kapcsolódik. A konkrét terhek finomabb eloszlását vizsgálva, konzervatív becsléssel egy 330 milliárd körüli összeg adódik (Deloitte, 2009). Az összes hazai adóbevételnek tehát még a legkonzervatívabban számolva is legalább 2, de valószínűleg inkább 2,6%-ára rúg a hozzá köthető vállalati adminisztratív teher, úgy, hogy mindez még nem tartalmazza az szja-t bevalló mintegy 4,5 millió fő adminisztratív terheit.

Hol tartunk e terhek csökkentésével? A Bajnai-kormány adóváltoztatásai keretében megvalósított néhány egyszerűsítést, és fel tudunk sorolni ambiciózus terveket és néhány előkészületet. Az adminisztratív, és ezen belül a vállalatokat terhelő adó- és vámigazgatásból fakadó terhek csökkentésére EU-bizottsági ágazati akcióterv koncentrált, mely az EU egészében 30% tehercsökkentést irányoz elő, Magyarország pedig (nem csupán e szektorban) 2012-ig 25%-os tehercsökkentést vállalt.¹¹ Az APEH 2008–2012-es stratégiai dokumentumában az adóadminisztrációs terhek csökkentése az egyik cél – konkrét kiindulóértékek és célindikátorok nélkül (APEH, 2008). Az APEH átadás-átvételi dokumentációja (APEH, 2010) szerint egy sor EU-forrásból megvalósított, az adminisztratív terheket csökkentésére alkalmas fejlesztés (eAdó, egy *ablak*, Adóalanycentrikus Adatszolgáltatási Modell) áll a készség különböző fokain.

¹¹ Forrás: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/better-regulation/administrative-burdens/files/abr_delivering_on_promises_en.pdf.

Az adminisztrációs terhekkel kapcsolatos összefoglalóból önmagában nyilván nem következnek intézkedések, de a fenti irodalmak (elsősorban Deloitte, 2009; illetve Bakos és szerzőtársai, 2008) alapján megfogalmazható néhány tanulság. Először, veszélyes lehet az adók adminisztrációs terheitől mint apróságtól eltekinteni: összességében a bevétel 3%-át biztosan meghaladó, jelentős társadalmi költségről van szó. Különösen jelentős lehet ez a teher fajlagosan a GDP 1%-ánál is kisebb bevételt hozó, ún. kisadónemek esetén. Másodszor, az adónemek számának csökkentésén túl is igaz, hogy az adók adminisztrációs terheit nem kis részben a bevétel csökkenése nélkül is lehet enyhíteni, ha az adórendszer stabil, kiszámítható, ritkán változik, ha a szabályok világosak, könnyen értelmezhetőek, és ha az adózással foglalkozó hatóságok működését (adatigény, IT-használat, társhivatalok közötti adatáramlás) sikerül javítani. Végül, az adminisztratív terhek csökkentésében azok az európai országok voltak sikeresek, melyek világos módszertannal, teljes körű felmérés után kvantitatív célokat tűztek ki, és azok végrehajtását monitorozták is.¹²

3.2. A VÁLTOZÉKONYSÁG MÉRTÉKE ÉS HATÁSA

A magyar adórendszer nemcsak bonyolult, de gyakran változik is. A változékonyságot – a rendszer bonyolultsága miatt is – nehéz egyetlen mérőszámmal jellemezni, és tudomásunk szerint nem is közölt senki hazai adatok alapján ilyen mutatószámot. A vállalkozások szubjektív megítélését illetően némi fogódzót adnak a magyarországi német kamara konjunktúra-jelentései. Ezek azt mutatják, hogy a gazdaságpolitika kiszámíthatóságával elégedetlen vállalatok aránya 2005 és 2009 között 41%-ról 79%-ra nőtt és a kiszámíthatóbb gazdaságpolitika megteremtését 2006 óta minden évben a kormány leg-sürgetőbb feladatai közé sorolják a vállalkozások (UIHK 2008, 2009).¹³ Az adórendszer és adóigazgatás minőségével szemben elégedetlenek aránya is növekedett: a 2005. évi 60%-ról 83%-ra.¹⁴

Az üzleti környezet, és ezen belül az adórendszer kiszámíthatósága elméleti modellek és empirikus kutatások szerint is csökkenti a beruházások volumenét. A beruházások értébecslésének hagyományos modelljében a bizonytalanság általában csökkenti a vállalkozás vagyonának jövőbeni értékét. Az opcióárazás modelljében a nem előre jelezhető változásokra reagálni képes vállalat számára a bizonytalanság nem feltétlenül értékcsökkenő, sőt a változások nyomán keletkező kedvező opciók azonosítása és érvényesítése növeli is a beruházás várható értékét.¹⁵ A bizonytalanság azonban még ez utóbbi modellben is csökkentheti a beruházási kedvet, mivel a nagymértékű bizonytalanság a nem visszafordítható beruházásokra vonatkozó döntések elhalasztására ösztönöz (Dixit–Pindyck, 1994; Altomonte–Pennings, 2006). Kiforratlan jogalkalmazási környezetben – a posztoszocialista piacgazdaságok jellemzően ilyenek – a szerződések kikényszeríthetősége is gyengébb (Blanchard, 1997; Gow–Swinnen 2001), ez pedig tovább növeli a bizonytalanság beruházáscsökkentő hatását (Swinnen–Vercammen, 2006).¹⁶

A bizonytalanság egyik legfontosabb forrása a szakpolitikai lépések hitelessége, illetve ennek hiánya. Az opcióárazás modelljében a nem visszafordítható beruházások esetében ez értékessé teszi a kivárást, azaz a beruházónak érdemes kivárnia, hogy az adott reform tartósnak bizonyul-e. Minél kevésbé hiteles egy szakpolitikai intézkedés, annál nagyobb a kivárási értéke, azaz annál tovább halasztják a beruházásokat, illetve annál nagyobb stimulus szükséges a beruházások fellendítéséhez (Rodrik, 1991). A szimulációs modellekben viszonylag nagy (de nem teljes) hitelesség esetén is jelentős lehet az a kockázati felár, ami mellett már megtérülőnek számít egy beruházás.¹⁷ A fejlődő és átmeneti gazdaságok empirikus példákkal is szolgálnak a hitelesség, a kiszámíthatóság és a jogbiztonság hiányának beruházásokat csökkentő hatásáról – egyes szerzők éppen ezekkel magyarázzák a rendszerváltáskor tapasztalt visszaesés mélységét (Ibarra, 1995; Knack–Keefer, 1995; Blanchard, 1997; Coricelli–Ianchovichina, 2004). Serven (1997) következtetése szerint a beruházásokat érintő hatások szempontjából az ösztönzők *stabilitása és kiszámíthatósága* nagyságrendekkel fontosabb lehet, mint az ösztönzők *mértéke*.

¹² Hasonló jellegű hazai példának tekinthető a közelmúltban létrejött Adórés Módszertani Fórum.

¹³ Az adórendszer átalakítása (adócsökkentés és egyszerűsítés) és a szürkegazdaság, korrupció visszaszorítása mellett

¹⁴ A DUIHK kérdőívében külön kérdés firtatja az adóterhek mértékének megítélését, így az adórendszer értékelése inkább a bonyolultságra és a stabilitásra vonatkozik. A terheléssel egyébként nagyjából hasonló arányban elégedetlenek.

¹⁵ Ilyen opció lehet például a termelés növelése vagy csökkentése, a beruházás elhalasztása vagy felgyorsítása, vagy a projekt értékesítése is (magyar nyelvű áttekintést lásd Bélyácz, 2009).

¹⁶ Swinnen–Vercammen (2006) szerint a gyengén kikényszeríthető szerződések problémája kompenzálható ún. befejezetlen (incomplete) szerződéssel, amelyben a társberuházó előzetes hozzájárulása (ex ante transfer) biztosítja érdekeltségét a projekt befejezésében. Ha azonban az üzleti környezet bizonytalan, ez a megoldás sem működik teljes hatékonysággal. A gyenge szerződési morál és a bizonytalanság együttes hatása a beruházásokra így nem pusztán összeadódik, hanem egymást fel is erősíti.

¹⁷ A reformok fenntarthatósága persze endogén, és nagymértékben a vállalkozók reakciójától függ. Ha egy szakpolitikai lépés (például egy adócsökkentés) nem hiteles és ezért nem is reagálnak rá a vállalkozások, ez önbeteljesítővé válik, amennyiben az elmaradó élenkülés miatt a kormányzat hamarosan a lépés visszavonására kényszerül (Laban, 1991).

4. Az adók viselkedési hatásai

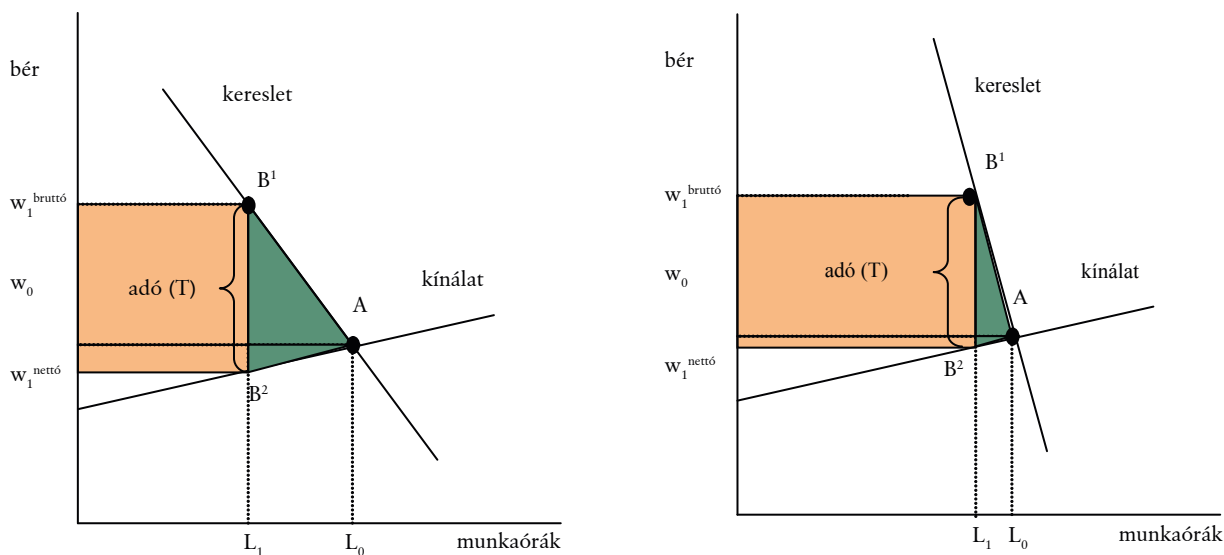
4.1. MIÉRT LÉNYEGESEK A VISELKEDÉSI HATÁSOK ÉS MITŐL FÜGG A NAGYSÁGUK?

Ez a fejezet azt a kérdést tekinti át, hogy a különböző adó-, illetve járulékelemek mennyiben változtatják meg az egyes gazdasági szereplők viselkedését: például a munkát terhelő adó mennyivel fogja vissza a munkavállalók munkapiaci aktivitását, a munkaköltségek növelésén keresztül mennyire csökkenti a vállalatok munkakeresletét, a kamatadó mennyiben hat a megtakarítások alakulására, vagy éppen a társasági adó milyen mértékben fogja vissza a vállalati beruházásokat. Ezek az információk több szempontból is kulcsfontosságúak. Egyfelől, ha egy adókulcs változtatása hat az érintettek viselkedésére, akkor változik az adóalap, és így az adóváltozásból származó költségvetésibevétel-növekedés is. Másfelől, a viselkedési hatások nagyságától függ az is, hogy az egyes adónemek mekkora hatékonyságvesztést (ún. holttehervesztést) okoznak, illetve, hogy a kivetett adó terhe hogyan oszlik meg az érintettek között (fogyasztási adó esetén például a fogyasztók és a termelők között).

Mindezeket jól szemléltethetjük egy egyszerű, a munkakeresletet és -kínálatot megjelenítő ábra segítségével (1. ábra). A vízszintes tengelyen a mennyiséget (foglalkoztatás), a függőlegesen az árat (munkabér) ábrázoljuk. A keresleti görbe csökkenő: magasabb teljes munkaköltség (szuperbruttó bér) esetén a cégek kevesebb munkást foglalkoztatnak, míg a kínálati görbe emelkedő: magasabb „borítékban maradt” (nettó) bér esetén többen akarnak dolgozni. Az ábra két része a munkakereslet bérugalmasságában tér el egymástól, a jobb oldali panelen ugyanakkora bérváltozás kisebb munkakeresletbővülést eredményez (alacsonyabb rugalmasság). Az adózás nélküli piaci egyensúly ott alakul ki, ahol az adott bér mellett a kereslet megegyezik a kínálattal (az ábra A pontja, L_0). Itt egyúttal a teljes munkaköltség megegyezik a nettó bérrel (w_0).

1. ábra

A munkakereslet és -kínálat egyensúlya egyösszegű adó bevezetése esetén

Vezessünk be most a piacra egy T nagyságú, egyösszegű adót (a munkát terhelő adók közül ilyen például a tételes egészségügyi hozzájárulás). Mi történik az egyensúllyal? Annál a foglalkoztatási szintnél (L_1) jön létre, ahol a bruttó bér (amit a keresleti görbe mutat) és a nettó bér (amit a kínálati görbe mutat) közti különbség éppen az adóval egyezik meg ($T = B^1 - B^2$).

Fontos rögzíteni, hogy ez az eredmény független attól, hogy az adót törvényileg kinek kell befizetnie. Ha mondjuk a munkáltatónak, akkor ábrázoljunk mindent a nettó bér függvényében. A kínálati görbe ekkor nem változik, a keresleti pedig T -vel lefelé tolódik, pontosan úgy, hogy a B_2 pontban metszik egymást, ugyanazon L_1 foglalkoztatás mellett. Munkavállalói járulék esetén a bruttó bér függvényében ábrázolhatunk mindent, a kereslet marad változatlan, a kínálat tolódik el felfelé, a metszéspont pedig B_1 .

Hogyan alakulnak az adóbevételek? A viselkedési válasz (a kereslet és a kínálat reagálása) nélkül TxL_0 bevételre számíthatunk. Az adó bevezetése azonban csökkenti a foglalkoztatást, és így a tényleges bevétel csak a világosabb rész, $TxL_1 < TxL_0$ lesz.

Mi történik eközben a társadalmi jóléttel? Annak egy lehetséges mérőszáma az úgynevezett *fogyasztói többlet* és a *termelői többlet* összege. Az 1. ábrán a keresleti görbe és az egyensúlyi bér által határolt háromszög alakú terület mutatja a fogyasztói többletet (a munkapiacra ez a munkáltatóké), vagyis azt a hasznosságot, ami abból adódik, hogy vannak, akik az aktuális bérnél többre értékelik az alkalmazott munkaerőt. Az adó nélküli kiinduló helyzetben ez a w_0 magasságban húzott, a függőleges tengelytől (w_0 pont) az A pontig terjedő szakasz, illetve a keresleti görbe előlatti része által határolt háromszög. A termelői többlet (a munkapiacra ez a munkavállalóké) a kínálati görbe és az adott bérhez tartozó vízszintes egyenes közti terület. Hogyan változik ezen két többlet összege az adó bevezetésekor? Mivel a bruttó bér növekszik, ezért a fogyasztói többlet szükségképpen csökken. A csökkenés nagysága a $w_0 - A$ és a $w_1^{bruttó} - B^1$ szakaszok közti trapéz alakú terület. Hasonlóképp, a nettó bér csökkenése miatt a termelői többlet is csökken, a $w_0 - A$ és a $w_1^{nettó} - B^2$ szakaszok közti területtel. A két többlet összege az ábrán látható világosabb téglalap és sötétebb háromszög alakú területek összegével csökken. Ez azonban nem mind veszteség, hiszen a kormányzat bevételeire tesz szert, pontosan a világosabb téglalapnak megfelelő mennyiségben. A fogyasztói és termelői többlet, valamint a kormányzati bevételek összege tehát a sötétebb háromszögnek megfelelő területtel *csökkent*. A háromszög területe pedig pontosan $1/2xTx(L_0 - L_1)$.

Mind az adóbevétel „várthoz képesti” csökkenése, mind az adó holttehervesztesége attól függ tehát, mekkora volt a foglalkoztatás visszaesése. Az ábra jobb és bal oldali részének összehasonlítása is jól mutatja, hogy ez annál nagyobb, minél „laposabb” a kereslet és a kínálat, vagyis adott bérváltozás minél nagyobb foglalkoztatásváltozást eredményez. Más szóval, minél rugalmasabb a kereslet és a kínálat.

Végezetül, hogyan oszlik meg a bevezetett járulék terhe a munkavállalók és munkáltatók között? Az ábráról leolvasható, hogy a bruttó bér $w_1^{bruttó} - w_0$ -al nő, míg a nettó bér $w_0 - w_1^{nettó}$ -val csökken. Könnyen meggyőződhetünk arról, hogy ezek egymáshoz viszonyított nagysága a keresleti és a kínálati görbe *relatív* meredekségétől függ. Ha például a kereslet szinte teljesen rugalmatlan, vagyis közel függőleges, akkor a járulék túlnyomó részben a munkaadókat terheli: a foglalkoztatás és a nettó bér alig változik, a (szuper)bruttó bér pedig közel a járulék teljes mértékével nő (mint az 1. ábra jobb oldali paneljében).

Mit tudunk tehát a makrogazdaság szempontjából legrelevánsabb tényezők rugalmasságáról? A következőkben a legfontosabb részterületeken az idetartozó nemzetközi és hazai empirikus irodalom alapvető eredményeit tekintjük át.¹⁸ Négy fő területre koncentrálunk: a munkakínálat (aktivitás, a ledolgozott órák száma, a teljes jövedelem), a munkakereslet, a vállalati beruházások és a háztartási megtakarítások területére. Külön kitérünk a fogyasztást terhelő adók, az úgynevezett „zöld adók”, valamint az adóelkerülés témájára. A magyar adatok alapján becslült rugalmasságok ismeretében aztán a következő fejezetben felállítunk egy leegyszerűsített, statikus (hosszú távú) modellt, ami a munkát, valamint a vállalati jövedelmeket terhelő adók összhatását tudja számszerűsíteni, a munkakereslet, munkakínálat, valamint a beruházások alakulásának a figyelembevételével.

4.2. A MUNKAKÍNÁLAT RUGALMASSÁGA

A munkakínálati hatások vizsgálatában abból indulunk ki, hogy az egyén a szabadidő és a fogyasztás hasznossága alapján dönti el, mennyit dolgozik. Ha a nettó bér csökken, kevesebb szabadidőt engedhet meg magának (jövedelemhatás), ugyanakkor csökken a pihenéssel töltött idő alatt elszalasztott bérjövedelem nagysága is (helyettesítési hatás). Összességében tehát a munkakínálat munkabér-rugalmasságának az előjele elméletileg is kérdéses – magas bér esetén előfordulhat, hogy a béremelés hatására az egyén csökkenti munkakínálatát, mert a megnövekedett jövedelme jobban növeli a szabadidő iránti keresletét, mint amennyire a magasabb bér ösztönzi a többletmunkára.

A jövedelemadókulcsok két fő csatornán keresztül hatnak az egyén munkakínálati döntésére. Egyfelől arra, hogy dolgozik-e vagy sem (extenzív határ), másfelől arra, hogy mennyit dolgozik (intenzív határ). Bár kevésbé világosan, de az összjövedelem vizsgálatával közvetett módon még a munka minőségére, intenzitására („effort”) gyakorolt hatást is vizsgálni lehet.

¹⁸ Elsősorban Benczúr (2007) összefoglalójára támaszkodunk.

Az adórendszerekben rejlő ösztönzési hatásokat két mutató segítségével mérhetjük. Az *átlagos adókulcs* azt mutatja meg, hogy az adózó a teljes bruttó jövedelmének hány százalékát fizeti be adóként, míg a *marginális adókulcs* azt mutatja meg, hogy ha valaki egy forinttal több bruttó jövedelmet szerezne, akkor mennyivel több adót kellene fizetnie, az összes levonást figyelembe véve. Ebből a szempontból egységesen érdemes kezelni az adókat, illetve a különféle, jövedelemszinthez kötött jóléti juttatásokat – az számít, hogy adott munkajövedelem mellett mekkora a „hazavitt rész”, ami az adózás utáni jövedelemből és a transzfer összegéből áll (így kapjuk az effektív adókulcsokat, lásd például Scharle, 2005). Az átlagos kulcs a jövedelmi hatást, míg rögzített átlagos kulcs esetén a marginális kulcs a helyettesítési hatást tudja megragadni. A hatások mértékét általában rugalmasságban fejezik ki: ez azt mutatja, hogy az átlagos vagy a marginális kulcs százalékos változása milyen (szintén százalékban kifejezett) változást idéz elő a munkaórákban vagy a munkába állás esélyében.

A munkaórák számát, illetve a munkaintenzitást illető döntésnél (*intenzív határ*) leginkább a marginális kulcs befolyásolja a munkavállalót: az adókulcs növelése a munkaórák csökkentésére ösztönzi. A munkába állási döntésnél (*extenzív határ*) az átlagos adókulcs csökkentése is pozitív ösztönzést jelent, hiszen megnöveli a munkába állás hasznát az inaktivitáshoz képest.

A hagyományos munkagazdasági irodalom tipikus eredménye szerint amerikai adatokon (lásd például Pencavel, 1986) a munkínálat bérugalmassága¹⁹ gyakorlatilag nulla, azaz a bérek változása nyomán nem változik érdemben a munkakínálat. Hasonlóan alacsony rugalmasságokat talált magyar adatokon Galasi (2002), illetve cseh adatokon Bicăková, Slacálek és Slavík (2006). Hausman (1981) azonban rámutat, hogy progresszív adórendszerek esetén az adókulcsváltozás munkakínálatra gyakorolt hatásának megismeréséhez nem elegendő pusztán a bér becsült hatását (regressziós együtthatóját) felhasználni, hanem a jövedelemre is szükség van. Ezt és az adórendszer nemlinearitását (a progresszív kulcsokat) is figyelembe véve, a becslés 1 körüli rugalmasságot eredményez.²⁰ Ilyen mértékű rugalmasság esetén a munkára kivetett adók igen jelentős veszteséggel járnának: az 1975. évi amerikai adórendszert bevételsemleges módon „egykulcsos adórendszerre” cserélve, a teljes munkakínálat 8,1%-kal emelkedne. Így nem meglepő, hogy vizsgálni kezdték az eredmények, illetve a módszertan robusztusságát. A végső következtetés az lett, hogy az adórendszernek nincs jelentős hatása az elsődleges keresők²¹ munkakínálatára (Heckman, 1993).

A nem elsődleges keresők esetében azonban számos tanulmány talált robusztusan magas rugalmasságokat. Eissa és Liebman (1996) szerint például az amerikai adójóváírás (earned income tax credit) 1986. évi változtatásának hatására a gyermeküket egyedül nevelő nők munkapiaci részvétele körülbelül 2,8 százalékponttal nőtt az egyedülálló, gyermektelen nőkéhez képest. Míg az Egyesült Államok családi adórendszere miatt ezek a hatások a magas keresetű nők számára is jelentősek lehetnek (például Eissa, 1995), Magyarországon inkább az alacsony képzettségű, alacsony jövedelmű vagy egyéb, szociálisan viszonylag hátrányos helyzetben lévő munkavállalók esetében várható nagyobb hatás – mint Scharle (2005) mutatja, az effektív marginális adókulcsok igen magasak bizonyos alacsony jövedelemsávokban.²² Rácz (2010) magyar adatokon végzett vizsgálatának előzetes eredményei arra utalnak, hogy az adók befolyásolják a munkapiaci aktivitást.

Végül, mindenképpen fontos beszélni a jövedelemadók hatását vizsgáló empirikus irodalom egy másik vonulatáról. Mivel az elsődleges keresők között nem sikerült jelentős munkakínálat-érzékenységet kimutatni, ez az irodalom a munkaórák és a részvétel helyett a bevallott (adóköteles) jövedelemre összpontosított. Feldstein (1995) úttörő jelentőségű tanulmánya igen jelentős, egy körüli rugalmasságot talált. Ez a későbbiekben, a felhasznált adatok, illetve módszertan finomodásával valamelyest csökkent, de a jelenlegi konszenzus szerint is igen jelentős: 0,4 körüli (Gruber–Saez, 2002).

Magyar adatokon végzett hasonló vizsgálatok (Bakos–Benczúr–Benedek, 2008) azt mutatják, hogy bár a teljes munkavállalói kör esetén ez a rugalmasság nem jelentős (a minimálbér fölötti populáción 0,065), a közepes és magas jövedelműeknél már közel az amerikai eredményekkel hasonló nagyságú (0,34). Itt azonban a jövedelemhatás is jelentős, ami azt jelenti, hogy egy általános adócsökkentés (ahol a marginális és az átlagos adókulcsok hasonló mértékben változnak) viszonylag

¹⁹ A bérugalmasság itt a munkaórák vagy a munkába állás esélyének változása osztva a bér változásával, ahol mindkét változás százalékban van kifejezve.

²⁰ Hausman (1981) arra mutatott rá, hogy a progresszív szja-rendszerben a bevallott jövedelem és az adókulcsok összefüggését mutató egyenlet becslése torzított lesz, ha csak a kulcsok változását tartalmazza, és a virtuális jövedelem (az effektív marginális kulcsához tartozó tengelymetszet) változását nem.

²¹ Elsődleges keresőkön alapvetően az aktív korú férfiakat érti az irodalom. A lényeg az, hogy az ő körükben a munkapiaci részvétel közel teljes, így az extenzív határral (részvételi döntés) az ő esetükben nem kell törődni.

²² A nyugdíjrendszerben lévő ösztönzőket Magyarországon is sokat vizsgálták. Cseres-Gergely (2005) egyik eredménye szerint például a nyugdíjak kedvező adóztatása jelentős ellenősztönzője az aktivitásnak, mivel hatására a nettó jövedelmek sokkal kevésbé csökkennek nyugdíjba vonuláskor, mint a bruttó jövedelmek.

kismértékben ösztönzi a jövedelemteremtést és -bevallást. A szerzők szimulációja szerint az szja és járulékrendszer bevétel-semleges módon egykulcsosra cserélése (a minimálbér adómentességének meghagyásával) a nettó jövedelmeket átlagosan 1,4%-kal, míg a kormányzati bevételeket 2,1%-kal növelné (a munkakínálati oldalt véve csak figyelembe).

A jövedelemeloszlás felső részére (a „nyugdíjplafon” fölötti keresőkre) újabb eredmények is születtek. A 2006–2007-es különadó bevezetését vizsgálva mind Kiss (2010), mind Mosberger (2010) szignifikáns, 0,15–0,22 közti helyettesítési hatást talált. A jövedelemhatást azonban nem lehetett kellően pontos módon megbecsülni.

1. keretes írás: Az optimális szja-rendszer

A marginális és átlagos adókulcs hatásának eltérése, valamint ezek jövedelmi csoportok közti különbségei azt eredményezik, hogy két, ugyanakkora átlagos adóterhelésű szja-rendszer igen eltérő módon befolyásolhatja a munkakínálatot (jövedelembevallást). Bakos–Benczúr–Benedek (2008) becslése szerint (1) a felső 20%-ba tartozó jövedelmcsoportnál mind a helyettesítési, mind a jövedelemhatás jelentős, bár az első valamennyivel nagyobb, (2) a jövedelemeloszlás alsó 80%-ában nem jelentős sem a helyettesítési, sem a jövedelmi hatás.²³

Ezek alapján a hazai szja-rendszer akkor ösztönöz leginkább a munkavállalásra, ha (1) a felső 20%-ban minél alacsonyabbak a marginális kulcsok. (2) Ez azonban az átlagos kulcsaik minél magasabban tartásával együtt valósul meg (ez az ösztönzés és a társadalmi igazságosság szempontjából is kedvező). (3) Az alacsonyabb jövedelemszinteken kevésbé probléma, ha viszonylag magasak a marginális kulcsok, azonban társadalmi igazságossági szempontból jobb, ha az átlagos kulcsok viszonylag alacsonyak.²⁴

Ezeknek a szempontoknak elég jól meg tud felelni például egy olyan egykulcsos szja-rendszer, ahol az alacsony jövedelmek (például a minimálbér) adómentességét egy olyan adójóváírás biztosítja, amely a jövedelemeloszlás felső 20%-ára már nem vonatkozik. Ekkor ugyanis az alacsony jövedelműek átlagos adóterhe viszonylag alacsony, ám a jóváírás lecsengése miatt ez a magas jövedelműek átlagos adókulcsát már nem érinti. Ez egyúttal az szja-bevételekre is kedvezően hat, valamint a progresszivitást is megőrzi. A magas jövedelműek marginális kulcsa az egyetlen kulcs miatt viszonylag alacsonyan tartható. Az egyedüli hatékonysági átváltás (trade-off) ott jelentkezik, hogy az adójóváírás fokozatos visszavonása (lecsengése) megemeli az érintett jövedelemszintek marginális kulcsait. Mivel azonban az alsó 80% erre nem nagyon érzékeny, az ellenőztönző hatás minimális, ha a jóváírás a felső 20%-ra már nem terjed ki.

Részletes szja-adatokon végzett számításaink szerint, ha például a 2010-es adórendszerben a jóváírás lecsengtetése a (bruttó) 2,5 M–3,7 M intervallum helyett az 1,3 M–2,6 M sávba kerülne át, az a bevallott jövedelmet mintegy 1,28%-kal növelné, miközben az szja-bevételek (a viselkedési hatást figyelmen kívül hagyva) mintegy 138 Mrd Ft-tal magasabbak lennének. Összehasonlíthatunk két, ugyanakkora szja-bevételt nyújtó „egykulcsos szja-rendszert” is, ahol az egyik a minimálbér adómentességét nulla kulcsos sávval, míg a másik adójóváírással biztosítja (a lecsengtetést a minimálbér 1,5- és 3-szorosa közti sávba helyezve). Mivel az utóbbi rendszerben az szja-kulcs alacsonyabb (az adójóváírás olcsóbb, mint az adómentes sáv), ezért a felső 20%-ban nagyobb a helyettesítési hatás. Ugyanakkor a magas jövedelműek átlagos adóterhelése nem lesz annyival alacsonyabb, mint amennyivel az szja-kulcs alacsonyabb, hiszen a jövedelmük minimálbérig terjedő részén sem nulla az adókulcs. Emiatt az alacsonyabb szja kulcsok miatti jövedelemhatás viszonylag kicsi maradhat. Az 5. fejezetben részletesen ismertetett adócsökkentési scenáriókat tekintve, egy adómentes sávval kiegészített egykulcsos szja-rendszer 2011-es bevezetése a bevallott jövedelmet 3,3%-kal, míg egy adójóváírási rendszer 4,78%-kal növelné.

Egy alapvető különbséget mindenképpen hangsúlyoznunk kell a munkakínálat érzékenységre vonatkozó becslésekhez képest. Az adóköteles jövedelem változása sokkal több okból következhet be, mint a munkakínálat változása – például az adókedvezmény igénybevételére jogosító speciális befektetések vagy a béren kívüli juttatások csökkenése, a jövedelmek eltitkolása, más típusú jövedelemmé alakítása (osztalékjövedelem), illetve a nem megfigyelhető munkaminőség (effort) révén. Ez pedig azt jelenti, hogy az itt talált érzékenység nem feltétlenül utal arra, hogy az adók a gazdaság teljesítményét, növekedését is érintik. Általánosabban fogalmazva, míg Hausman eredményei szerint jelentős holtteherveszteséget tulajdo-

²³ Megvizsgáltuk, hogy Bakos–Benczúr–Benedek (2008) jövedelemeloszlás szerinti heterogenitásra vonatkozó eredményei mennyire robusztusak. A minimálbér fölötti populációt különböző szinteken elvágyva, újrabecsültük a részmintákon az eredményeket. A jövedelem szerinti heterogenitás fennmaradt, és a „töréspont” is nagyjából a jövedelemeloszlás felső ötödénél található.

²⁴ A minimálbér környékén az alacsony adókulcsok megvalósulhatnak a szociális támogatások fokozatos kivezetésén keresztül is, hiszen az effektív adókulcsot ez is befolyásolja. Így például a minimálbér adójának emelését ellentételezheti a támogatások lassabb kivezetése. Ez a rászorultság szerinti célzottság szempontjából még kedvezőbb is lehet.

níthatunk a munka adóztatásának, Feldstein eredményei elsősorban nem erről, hanem az adóreform adóbevételekre gyakorolt hatásáról adnak információt.

A magyar esetben kizárhatjuk az adókedvezmények mentén történő alkalmazkodást, mert nálunk a kedvezmények jellemzően nem az adóalapot, hanem közvetlenül az adót csökkentik. Meglepő módon a jövedelmek más típusú jövedelemmé (tőkejövedelem) alakítása sem tűnik jelentősnek: erre utal, hogy mind Bakos–Benczúr–Benedek (2008), mind Mosberger (2010) eredményei közel azonosak maradnak a kizárólag bérjövedelemmel rendelkezők részmintáján. A magas jövedelműek esetén vélhetően kevésbé jelentős a béren kívüli juttatásokban történő alkalmazkodás (a cafeteria elemek ugyanis alapvetően csak egy összeghatárig voltak adómentesek), valamint a közvetlen jövedelemeltitkolás is (Czibik–Medgyesi, 2007; Semjén és szerzőtársai, 2009). Ez alapján valószínűsíthető, hogy a Kiss (2010) és Mosberger (2010) által kapott 0,15 körüli helyettesítési hatás már döntően az effektív munkakínálat (másodállás és munkaminőség) alkalmazkodásából adódik.

4.3. A MUNKAKERESLET RUGALMASSÁGA

Mint korábban láthattuk, a munkát terhelő adók egyszerre csökkentik mind a munkakínálatot, mind pedig a munkakereslet, így tehát az új egyensúly az adók nélküli foglalkoztatási szint alatt valósul meg. Adott adószint mellett annál kisebb a foglalkoztatottság, minél nagyobb a munkakínálat és munkakereslet bér rugalmassága (lásd 1. ábra). Míg előbbi rugalmasság a (potenciális) munkavállaló preferenciáit tükrözi, utóbbit – versengő piacot feltételezve – a termelési technológia határozza meg. Könnyen belátható például, hogy a munkakereslet munkaköltségre vett elaszticitása megegyezik²⁵ a munka és a tőke közötti helyettesítési rugalmassággal.

A hazai empirikus irodalom tanúsága szerint a munkakereslet rugalmassága Magyarországon nemzetközi viszonyban átlagosnak tekinthető. Bár Köllő (1998) a rendszerváltást követő időszakra becslve még relatíve alacsony paramétert talált (–0,17), későbbi, mikroadatokon végzett kutatások a nemzetközi átlagnak megfelelő, –0,5 és –0,8 körüli rugalmasságról árulkodnak (lásd Kőrösi 2002). Hasonló hosszú távú parciális hatást kapunk Jakab–Kaponya (2010) makroadatokon végzett VAR becslései alapján is (–0,67). A tőke-munka helyettesítési rugalmasság kinyerhető beruházási egyenletből is, hiszen – továbbra is neoklasszikus környezetben – a tőkekereslet tőkeköltségre vett rugalmassága megegyezik az inputok közötti helyettesítési rugalmassággal. Kátay–Wolf (2004) beruházási egyenlet becslése alapján ezen hosszú távú elaszticitás –0,8, vagyis nem áll messze a létszámkeresleti egyenletek alapján becsült értékektől. Mindezek alapján úgy látjuk, egy –0,6 – –0,8 körüli elaszticitás jó alapot szolgáltat modellszimulációkhoz.²⁶

2. keretes írás: A minimálbér-emelés keresleti és kínálati hatása

A klasszikus közgazdasági modellben tiszta verseny esetén a munkaadó annyit fizet bérként az alkalmazottnak, amennyivel annak munkája a termelési folyamaton keresztül a vállalat bevételehez hozzájárul (a határtermékének értékét). A minimálbér, illetve annak emelése ez esetben csökkenti a foglalkoztatást, mivel alsó határt szab a béreknek: az emelés után lesznek olyanok, akiknek a termelékenységük kisebb, mint a kötelezően kifizetendő legkisebb bér, így őket az új bérszínvonalon és a vállalat változatlan működése mellett már nem éri meg foglalkoztatni.

Ha a munkapiacra nincs tökéletes verseny, vagy más okból van befolyása a vállalatoknak a bérek alakítására, akkor a minimálbér emelése akár növelheti is a foglalkoztatást. Elméleti alapon nem lehet tehát megjósolni, hogyan változik a foglalkoztatás a minimálbér emelése után – ehhez empirikus kutatások kellenek.

Magyarországon 2000 és 2002 között a minimálbér forintösszegét tekintve a duplájára nőtt, reálértékben 70%-kal emelkedett. Az emelés utólagos hatásvizsgálatai azt mutatták, hogy nemzetgazdasági szinten nem csökkent ugyan a foglalkoztatás, de az addig tapasztalható bővülése megtorpant (Benedek és szerzőtársai, 2006). A magas munkanélküliségű, egyúttal alacsonyabb bérekkel jellemezhető régiókban, és ezen belül is az itt működő kisvállalkozások esetében pedig csökkent a foglalkoztatás. Kertesi–Köllő (2004) becslése szerint az utóbbiak esetében a bérköltség erősebben reagált a minimálbér emelésére, mint máshol: az emelésből következő minden 1%-nyi bérnövekedés átlagosan 0,32%-os létszámcsökkenést okozott.

²⁵ Egy általános, konstans skáláhozadéku kéttényezős CES termelési függvényt feltételezve.

²⁶ A legtöbb becslésben szereplő –1-nél nagyobb hosszú távú paraméter ellenére a jelenleg használt neoklasszikus makromodellek az egyszerűség kedvéért Cobb–Douglas termelési függvényt feltételeznek, amiből adódóan a létszám-munkabér elaszticitás egységnyi. Lásd pl. NEM, NIGEM.

A minimálbér emelése elvben növelheti a munkavállalási hajlandóságot is – a bérek hatása a munkakínálatra azonban szintén empirikus kérdés (lásd 4.2 alfejezet), amit tovább bonyolít, hogy a segélyek munkanélküliség esetén is biztosítanak valamekkora jövedelmet. Az eddigi magyarországi kutatások két irányból is vizsgálták a minimálbér/segély arány hatását, de sem a minimálbér változatlan szintje mellett csökkentett munkanélküli-járadék, sem a változatlan segély mellett megemelt minimálbér hatásvizsgálatai nem mutattak ki érdemi hatást a munkakínálatra vonatkozóan (Bódis és szerzőtársai, 2005; Köllő, 2009).

A minimálbér emelése mellett szólhatnak még a munkavállalás kifehéredéséből származó pozitív költségvetési hatások. Ennek a szempontnak Magyarországon nagyobb a jelentősége, mivel nálunk a vállalkozások járulékfizetési kötelezettsége függ a minimálbér nagyságától és a költségvetési bevételekben viszonylag nagy a járulékbefizetések súlya. A minimálbér emelése azonban több csatornán keresztül is hathat az adócsalásra, és az eddigi hatásvizsgálatok alapján nem egyértelmű, hogy összességében javítja-e a költségvetés egyenlegét (Halpern és szerzőtársai, 2004).

Bár a szakmai konszenzus szerint többnyire negatív hatásokkal jár, a közvélemény általában mégis támogatja a minimálbér bevezetését vagy emelését. Ennek egyik oka az a közkeletű tévhit, hogy a minimálbéresek szegények – valójában a háztartás egy főre jutó jövedelmét tekintve többségük a középső jövedelmi harmadba tartozik (Benedek és szerzőtársai, 2006). Egy másik ok, hogy a minimálbér esetleges negatív hatásait az átlagember alig érzékeli, mivel a konjunktúraciklusokhoz képest sokkal csekélyebbek a hatások, általában az emelésnek több a nyertese, mint a vesztese, illetve a veszteseket nehéz azonosítani.²⁷ Végül, az emelésnek politikai hozama is lehet – erről lásd Scharle–Váradi (2009) összefoglalóját.

A munkaerő iránti kereslet rugalmassága az alacsony bérszinteken – vagyis az alacsonyabban képzetek körében – a legnagyobb. Kertesi és Köllő (2003) a 2000-2001 évekre, háromféle (szakképzetlen, fiatal-képzett és idős-képzett) munkaerőt megkülönböztető modellel vizsgálták a vállalatok munkaerőkeresletét. A képzetlen (érettségivel nem rendelkező) munkaerő iránti kereslet jóval rugalmasabban reagál a bérekre: rövidtávon a bérek 1%-os növelése átlagosan 0,4%-kal csökkenti a vállalatok keresletét, míg a képzettebb munkaerő esetében a csökkenés legfeljebb 0,2%-os. Ezek az értékek viszonylag alacsonyak, de a fejlett piacgazdaságokban becsült értékek sávjába esnek (Hamermesh, 1993). Ehhez hasonlóak Tarjáni (2004) 1992 és 2002 közti évekre vonatkozó idősoros becslései a fizikai és nem fizikai munkaerő keresletéről.²⁸ Így az adóterhek csökkentése leginkább ebben a szegmensben hat a foglalkoztatásra, vagyis ott, ahol Magyarország lemaradása nemzetközi összehasonlításban a legszembetűnőbb (lásd Kátay, 2009).

Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a fenti hatások hosszú távon érvényesek. Ezek alapján egy általános szja-csökkentésnek és egy ugyanolyan mértékű munkaadói járulék-mérséklésnek ugyanolyan hatása lesz a foglalkoztatásra, hiszen mindkét esetben a bruttó bérek is megfelelően alkalmazkodnak. Az szja csökkentése nyomán például csökkennek a bruttó bérek is, így az a vállalat számára is költségcsökkentést jelent. Hasonlóképp egy munkaadói járulékmérséklés következtében a vállalat megemeli a bruttó béreket is, ösztönözve ezáltal a munkakínálatot is. Rövidebb távon a foglalkoztatási hatás attól függ, hogy a munkaterhek változása milyen mértékben és sebességgel gyűrűzik át a bruttó bérekbe. Ennek fényében foglalkoztatási szempontból nem mindegy, hogy a munkaadói vagy a munkavállalói terhek változnak-e. A munkavállalói terhek kulcsainak csökkentése közvetlenül a nettó bérekre, vagyis a munkakínálatra hat. A munkakeresletre való hatás áttételesebb, hiszen annak a függvénye, hogy a munkavállalói terhek csökkenése milyen mértékű és sebességű csökkenést eredményez a bruttó bérekben. A munkaadó terheinek mérséklése ezzel szemben közvetlenül a munkaerőköltséget csökkenti, vagyis közvetlenül a munkakeresletet befolyásolja, a munkakínálati hatás pedig attól függ, hogy a munkaadói teher csökkenése milyen mértékben emeli a bruttó béreket. Az adócsökkentés hatását azonban erősen befolyásolhatják olyan tényezők, amelyek hosszabb távon is korlátozzák a nominális bérek alkalmazkodását, mint például a minimálbér vagy a szociális juttatások rendszere.

4.4. A VÁLLALATI BERUHÁZÁSOK ADÓÉRZÉKENYSÉGE

Az elméleti közgazdaságtan régóta érvelt amellett, hogy a különböző adónemek a tőkeköltségen (user cost) keresztül jelentős hatással lehetnek a beruházásokra, ám az ökonometriai vizsgálatok ezt sokáig nem tudták teljesen megerősíteni. Mára már viszonylag széles körben egyetértenek abban, hogy az adók fontos meghatározói a beruházásoknak (Hasset–Hubbard, 2002).

²⁷ Ez azzal függ össze, hogy a negatív foglalkoztatási hatás inkább a munkaerő-felvétel elhalasztásában, mint az elbocsátásokban jelentkezik, vagyis a vesztes az az „ismeretlen” munkanélküli, aki hiába keres állást, és nem az „ismert” munkatárs, aki elvesztette az állását.

²⁸ A magyarországi munkaerő-keresletről és -kínálatról lásd még Galasi–Kőrösi (2002), a keresletről Kőrösi (2005).

A neoklasszikus elmélet szerint a beruházási döntés során a vállalatok azt mérlegelik, hogy az új berendezés által generált bevételek jelenértéke hogyan viszonyul a beszerzés költségéhez. Ez utóbbit pedig egyértelműen befolyásolják az adórendszerben lévő ösztönzők. A kutatások rámutattak, hogy a pillanatnyi tőke és a tőkeköltség közötti kapcsolat megbecslése helyett egy dinamikus összefüggésben célszerű gondolkodni, ahol a beruházásoknak a jövőbeli hozama, azok adóterhei, illetve a tőkeállomány bővítésének alkalmazkodási költségei is szerephez jutnak. Pontos becslést keresztmetszeti (vállalati) adatokon, és adóreformok által teremtett, kísérletszerű helyzetekben lehet végezni. A konszenzusos eredmény szerint az egy beruházási egységre jutó alkalmazkodási költség körülbelül 0,1 egység, és a beruházások tőkeköltség-rugalmassága $-0,5$ és -1 közé esik.

Érdemes tisztázni, hogy a beruházás adóérzékenységeinek empirikus vizsgálatai jellemzően kétféle „mély paramétert” próbálnak megbecsülni. A statikus tőkeköltségre épülő becslések (ahol az időbeli változás hatását legfeljebb a beruházás és az ezt magyarázó tényezők késleltetett értékei tudják megragadni) alapvetően egy konstans tőke-munka közti helyettesítést feltételező (CES) termelési függvény kitevőjét becsülik meg.²⁹ Ezzel egyúttal nemcsak a tőke költségére, hanem a munka teljes bérköltségre való érzékenységet is megkapjuk. Ezzel szemben az explicit dinamikát tartalmazó becslések a beruházások alkalmazkodási költségeit leíró függvények paramétereit becsülik meg.

A magyar beruházások költségektől való függését két kutatás is vizsgálta már. Reiff (2010) elsősorban az alternatív alkalmazkodási költségekre koncentrált, így eredményei nem szolgáltatnak azonnali tőkeköltség-rugalmasságot. Kátay–Wolf (2004) megközelítése és eredményei lényegében megegyeznek a nemzetközi irodalomban találtakkal: a tőkeköltség (ami náluk statikus és nem dinamikus változó) százalékos változása (emelkedése) hosszú távon $-0,75\%$ -kal változtatja meg (csökkenti) a beruházási rátát (I/K) és $-0,83\%$ -kal a tőkeállományt.

4.5. MEGTAKARÍTÁSOK

A megtakarítás lényegében a jelenbeli és a jövőbeli fogyasztás közötti döntés, amit az egyéni preferenciák mellett a jövedelmek és a fogyasztás időbeli átcsoportosításának költsége is befolyásol. A megtakarítások adó- (pontosabban: adózás utáni reálhozam-) érzékenységeinek mérésénél három fő megközelítéssel találkozhatunk: a fogyasztási függvények közvetlen becslése, a fogyasztás–megtakarítás optimalizálási feltételt leíró Euler-egyenlet becslése, valamint a különböző támogatott megtakarítási formák, elsősorban nyugdíjalapok vizsgálata.

A fogyasztási függvények közvetlen becslése jellemzően igen kicsi, többnyire nem is szignifikáns hatást mutat. Hasonló a helyzet magyar adatokon is: az MNB előrejelző modelljében – lásd Jakab és szerzőtársai (2004) – a fogyasztási függvény nem is tartalmazza a reálkamatot, mint magyarázó változót.³⁰

A fogyasztási Euler-egyenlet azt fejezi ki, hogy egy optimalizáló fogyasztó hogyan alakítja („görbíti”) fogyasztási pályáját a reálkamat függvényében: magas reálkamat esetén a mai fogyasztás alacsonyabb a holnapinál. Különböző mérési és ökonometria problémák kezelése után a makroadatokat használó tanulmányok tipikusan alacsony, nulla körüli időbeli helyettesítési rugalmasságokra (IES) jutnak. A fogyasztást azonban a háztartások optimalizálják, és az ő viselkedésüket leíró Euler-egyenlet nem feltétlenül lesz érvényes az aggregált szintű fogyasztásra is. Tényleges mikroadatokon valóban magasabb rugalmasságot találtak a kutatók: a közmegegyezés szerint az IES 0 (Leontief: a kamat nem számít a fogyasztási pálya meredeksége szempontjából) és 1 (Cobb–Douglas-preferenciák) közé eshet.

Látnunk kell, hogy ha a jelenlegi megtakarítások a kamatoktól csak kismértékben függnek, abból még nem következik, hogy a megtakarítások adóztatása nem hat a fogyasztók viselkedésére, illetve nem vezet torzításhoz. Ha ugyanis a megtakarítások nagysága nem nulla, és mértékük nem reagál ma a kamatok változására, akkor jövőbeli hozamuk a kamatoknak megfelelően változik, még erőteljesebben megváltoztatva a jövőbeli fogyasztást.

A különböző támogatott megtakarítási programok (elsősorban nyugdíjtakarékosság) hatásvizsgálata szolgáltatja a legmegbízhatóbb eredményeket, és ezért irodalma is a legkiterjedtebb. A legtöbb tanulmány az Egyesült Államokban bevezetett

²⁹ A legismertebb példa a Cobb–Douglas-függvény, ahol ez a kitevő egységnyi.

³⁰ A különböző becslési eredmények közti különbséget elsősorban az adózás utáni reálkamat mérési problémái okozzák; ám a jövedelem és a kamat endogenitása, valamint a Lucas-kritika olyan feloldhatatlan problémát jelent, ami az ebből a megközelítésből származó eredményeket teljesen megkérdőjelezi.

két nyugdíjsémát (IRA és 401k) vizsgálja. Mindegyik programra jellemző – sok tekintetben a magyar önkéntes nyugdíjpénztárakhoz hasonlóan –, hogy a befizetés egy bizonyos értékhatárig levonható az adóalapból, az értéknövekedés adómentes, és az idő előtti pénzkivétel az adókedvezmények egy részének visszafizetését vonja magával. Mindkét esetben igaz, hogy az idő múlásával igen jelentős egyenlegek halmozódtak fel a támogatott nyugdíjszámlákon, így a fő kérdés az, hogy vajon a háztartások pusztán átcsoportosították megtakarításaikat a támogatott formákhoz (kiszorítás), vagy ezek új megtakarításokat jelentettek. Ez utóbbi esetben további kérdés, hogy a növekedés nagysága meghaladta-e a ráfordított támogatások összegét, ugyanis csak ebben az esetben növekszik a teljes megtakarítás is.³¹

Ezeket a kérdéseket számos módszerrel próbálták megválaszolni (lásd például Bernheim (2002) összefoglalóját). A mélyebb ökonometriai vizsgálatok a programértékelés módszertanát alkalmazzák (például Engen–Gale–Scholz, 1994; illetve Poterba–Venti–Wise, 1995). Az egyének megtakarításokhoz való viszonya (elsősorban az egyéni diszkonttényező tekintetében) azonban igen komoly megfigyelhető és nem megfigyelhető különbségeket mutat, így súlyos mintaszelekciós torzítások lépnek fel. Ennek eredményeképpen a mai napig sem jött létre világos konszenzus a nemzetközi irodalomban a kiszorítás kérdéséről, vagy általánosabban véve, az adórendszer megtakarításokra gyakorolt hatásairól.

Magyarországon jelenleg két fő támogatott megtakarítási forma létezik: a nyugdíj-előtakarékosság (önkéntes pénztár, hosszú távú nyugdíjbiztosítás), valamint a némethez hasonló teljes életbiztosítások. Ezeknek a kedvezményeknek a megtakarításokra gyakorolt hatása érdekes tanulságokat tartogathat; ráadásul viszonylag sok változás is volt a szabályozásban. A rendelkezésre álló adatok azonban szűkösek: a legígéretesebb az APEH szja-panel adatsora lehetne, ám ott csak az igénybe vett kedvezményekre láthatunk adatokat. A különböző egyéb felmérések felhasználását szintén komoly hiányosságok korlátozzák: a Társi háztartási monitorjában például nincsenek vagyondatok, azokat a befizetésekből kell visszabecsülni, ráadásul a mintából felsúlyozott megtakarítások igen kis mértékben fedik le az aggregált megtakarításokat.

Vidor (2005) ezen utóbbi adatbázison végzett vizsgálatokat. Két megközelítést alkalmazott: a különbségek különbsége módszert, valamint a kohorszlemlést. Az első eredményei szerint a támogatások új, de viszonylag alacsony mértékű megtakarításokat generáltak; míg a másik megközelítés inkább a kiszorítás hipotézisét látszik megerősíteni. Bár a vizsgálat mindenképpen úttörő jelentőségű, a különböző adatproblémák, valamint a kezelt és a kontrollcsoport megválasztásának a kérdései miatt az eredmények egyelőre még nem tekinthetők egyértelműnek és robusztusnak.

A megtakarítási hajlandóságot vizsgálhatjuk a viselkedési közgazdaságtan (behavioral economics) szemüvegén keresztül is. Az egyik legelső, korlátozottan racionális egyéni döntésekre utaló eredmény az volt, miszerint a támogatott megtakarítások vállalati kiegészítésének pusztán léte pozitívan korrelál a dolgozói részvétellel, ám annak nagysága már nem számít. Egy lehetséges értelmezés az, hogy a kiegészítés mintegy felhívja a dolgozók figyelmét a nyugdíj-megtakarítások kérdésére, és nem anyagi, hanem „tudati” ösztönzést jelent.

Még erősebb bizonyítékul szolgálhat Thaler–Benartzi (2004) kísérlete, ahol egy, a megtakarítási képesség szerint már erősen kontraszelektált csoport megtakarítását sikerült jelentős mértékben emelni. A módszer arra épült, hogy az emberek önkéntesen előre elköteleződtek, hogy a következő fizetésemelésük egy részét egy megtakarítási számlára kérik utalni. A kísérlet sikere még az amerikai törvényhozást is megihlette, és a 2006-os nyugdíjtörvény egy hasonló konstrukciót vezetett be (évente növekvő befizetési arány, ami bármikor felfüggeszthető).

4.6. FOGYASZTÁSI ADÓK

A fogyasztási adók egyfelől az egyes termékek iránti relatív keresletet befolyásolják (amennyiben különböző termékek különböző kulccsal adóznak). Ennek speciális esete az, amikor a szomszédos országok közti adókülönbségek „bevásárlóturizmust” eredményeznek. Másfelől a fogyasztás és szabadidő közti döntést befolyásolják (hiszen az adott munkáért cserébe megvásárolható áruk mennyiségére hatnak), végezetül hatásuk lehet a megtakarítási döntésekre is (ha időben változnak).

A relatív kereslet alakulása elsősorban a termékek keresletétől függ: a legegyszerűbb esetben a saját árra való rugalmasságtól (általános egyensúlyban a különféle keresztrugalmasságok, illetve a jövedelemrugalmasságok is szerephez jutnak).

³¹ A képet tovább árnyalja, hogy a támogatásokat is adóbevételekből kell finanszírozni. Így ezek a támogatások jelentős jövedelemátcsoportosítással járnak, jellemzően az alacsonyabb jövedelműektől a magasabb jövedelműek felé.

A kínálati oldalon a kínálati görbe árrugalmassága a legfőbb tényező. Ezek a mutatók empirikus elemzéssel ugyan jól vizsgálhatók (háztartásmintákon végzett keresletrendszer-becslések), azonban termékenként és fogyasztói csoportonként igen nagy heterogenitást mutatnak. Ezt Cseres-Gergely–Molnár (2008) eredményei magyar adatokon is megerősítik. Azonos preferenciákkal és jövedelemmel rendelkező háztartások esetén igaz, hogy az optimális fogyasztási adórendszer különböző kulcsokat szab ki az egyes termékekre, jellemzően azok fordított keresleti rugalmasságával arányban (ez az úgynevezett Ramsey szabály). Heterogén háztartásoknál ez a szabály már nem érvényesíthető, mert ott az egyes csoportok eltérő társadalmi helyzete és fogyasztási szokásai a kulcsok megválasztásánál újraelosztási szempontokat is behoznak. Az újraelosztásnak azonban egy (nemlineáris) jövedelemadó-rendszer hatékonyabb eszköze, mint a fogyasztásiadó-kulcsok bonyolult rendszere (Atkinson–Stiglitz, 1976; Crawford–Keen–Smith, 2008).

3. keretes írás: Fundamentális adóreform

Az adórendszerek vizsgálatának egy klasszikus gondolata az úgynevezett „fundamentális adóreform”, ami a jellemzően a jövedelmek (direkt) adóztatására épülő rendszerekről a fogyasztás (indirekt) adóztatására, vagy valami azzal lényegében ekvivalens módszerre való áttérést jelenti. Az előzőekben ismertetett megfontolások alapján egy tisztán a munkát, illetve tisztán a fogyasztást adóztató rendszer *hosszú távú* gazdasági hatása között viszonylag kicsi a különbség. Így ebben a kérdésben a konszenzus mára inkább az, hogy ezen két rendszer között a választást inkább az adóbeszedési hatékonyság és az adminisztratív költségek alapján érdemes meghozni (lásd például Crawford–Keen–Smith, 2008). Ebből a szempontból a fogyasztási adók, azon belül is elsősorban a forgalmi adó elég jó tulajdonságokkal bírnak, mind nemzetközi, mind hazai tapasztalatok alapján (Bakos és szerzőtársai, 2008).

Más azonban a helyzet, ha a tőkejövedelmek adóztatása is szerepel a kiinduló adórendszerben. Ekkor a fogyasztási adózásra való áttérés jelentős hatékonyságyerőséggel járhat, mivel ott lényegében nulla lesz a tőkejövedelmekre kivetett adókulcs (egy konstans fogyasztási adó nem torzítja el a megtakarítások, illetve a beruházások intertemporális döntéseit). Bár az elméleti irodalom eredményei szerint a tőkejövedelmek optimális adókulcsa nem feltétlenül nulla (Golosov–Kocherlakota–Tsyvinski, 2003), de semmiképpen sem túl magas (Chari–Kehoe, 2006). Ez alapján a fogyasztásra épülő adórendszerek várhatóan lényeges nyereséggel járnak hosszú távon.

A reform bevezetése utáni átmeneti időszak azonban jelentős adóteher-átcsoportosítással jár. Ez egyfelől jelentős átmeneti veszteségeket okozhat a fogyasztók egyes csoportjainak, másfelől csökkentheti más csoportok terheit, több munkára ösztönözve őket. A legvilágosabb ilyen hatás a már nyugdíjban lévőknél jelentkezik, akik a már korábban leadózott jövedelmükből, megtakarított vagyonukból fogyasztanak, amire ezután nagyobb fogyasztási adó esik. Általában véve, a fogyasztási adó „alapja” szélesebb a jövedelemadókénál, hiszen az inaktívak fogyasztását is megadóztatja.³² Az alapkérdés az, hogy vajon a reform nyeresége nagyobb-e, mint a belőle származó veszteségek. Ennek megválaszolására különböző szimulációs modellek születtek (például: Altig és szerzőtársai, 2001). Eredményeik szerint a reform maga alapvetően komoly nyereséggel jár, de bizonyos csoportoknak (generációknak) jelentős veszteséget is okoz. Minél inkább megpróbáljuk ezeket a csoportokat kompenzálni, annál kisebb lesz azonban a hosszú távú nyereség. Így például, ha a nyugdíjak az adóhatásokat is tartalmazó fogyasztói árszínhez kötöttek, az egyfelől kompenzálja a nyugdíjasokat, de másfelől a hatékonyság-nyereség jó részét már el is viheti.

A fundamentális adóreform, vagy annak részleges megvalósítása (a munka adóterheinek csökkentése a fogyasztási adók növelése árán) *rövid távon* általában pozitív hatással van a gazdaság növekedésére (Johansson és szerzőtársai, 2008). Egy kis nyitott gazdaságban még inkább ezt várjuk, hiszen egy ilyen adóátrendezés lényegében egy belső leértékelésnek felel meg, és így rövid és középtávon élénkíti a külkereskedelmet (MKKT, 2010).

Amennyiben a fogyasztási adó kisszámú (alapvetően egy, plusz esetleg néhány kivételes) kulccsal dolgozik, akkor a termékek relatív fogyasztását immár csak kismértékben befolyásolja, ám a munka és szabadidő közti döntést igen. Ekkor azonban hatása a munkára kivetett jövedelemadóval közösen jelenik meg, hiszen a szabadidő és a fogyasztás közötti átváltást a fogyasztási adó kulcsának és a jövedelemadó kulcsának az összege határozza meg. Ösztönzési (munkakínálati) szempontból

³² A legáltalánosabb, minden feltevés mellett szerephez jutó hatás egész pontosan a következő. A fogyasztási adók megnövelése a már meglévő megtakarítás-állomány implicit megadóztatását jelenti. Mivel ez az állomány rögzített, az adóztatás szempontjából teljesen rugalmatlanul viselkedik, így megadóztatása hatékonysági szempontból igen kifizetődő. Az ebből az adóból származó bevétel teszi lehetővé a hosszú távon alacsonyabb, vagyis kevésbé torzító adókulcsokat – de egyúttal ez az a veszteség, ami a reform bevezetésekor megtakarításokkal rendelkezőket éri. Minél jobban kompenzáljuk őket, annál kisebb lesz a hosszú távon lehetséges adócsökkentés és az abból származó hatékonyság nyereség. Látható, hogy mindezen megfontolások a munkát terhelő adókról a fogyasztási adókra való áttérésnél is jelentkeznék; ám ott a hosszú távú nyereség mindenképpen kisebb.

a két adónem ilyen értelemben ekvivalens. Eltérő lehet azonban az árak alakulására gyakorolt hatásuk, hiszen a fogyasztási adó közvetlenül megjelenik az árakban, míg a munkát terhelő adók csak közvetve, a munkaköltség felhajtásán keresztül.

4.7. KORREKTÍV („ZÖLD”) ADÓK

A környezetszennyező tevékenységeknek olyan közvetlen és közvetett társadalmi költségei vannak, amelyeket szabályozás hiányában nem a szennyező, hanem a társadalom fizet. Emiatt pedig az optimálisnál nagyobb lesz az adott termék vagy szolgáltatás fogyasztása. A korrektív adók célja, hogy az optimális szintre csökkentsék a környezetterhelő tevékenységeket.

A hagyományos, előírásokra és büntetésre épülő („command-and-control”) megközelítések mellett egyre inkább előtérbe kerülnek a gazdasági ösztönzőkre építő megoldások, a különféle adók, kereskedhető kvóták. Ezek számos előnnyel rendelkeznek: az előírásokhoz képest jellemzően kisebb költséggel tudják ugyanazt a károsanyagkibocsátás-csökkentést előidézni, ösztönöznek a tisztább technológiák alkalmazására, és költségvetési bevételeket is eredményeznek. Ugyanakkor nem csodaszerek – kevésbé alkalmasak például a térben koncentrált szennyezések kezelésére, nagy cégeknél problémát jelenthet a technológiai költségekre és az adóelőnyökre vonatkozó döntések szétválása, és a közvetlen tiltáshoz képest jelentős kárt okozhat a környezeti adók elkerülése (például az illegális lerakás vagy égetés).

Ha a környezeti adóktól elvárt hatásra a mennyiségek (azaz az elvárt szennyezéscsökkentés) felől tekintünk, a kulcskérdés az, hogy az egyes környezetszennyezéssel járó tevékenységek iránti kereslet mennyire érzékeny az árra, vagyis mekkora adó vezet el a társadalmilag kívánatos mennyiséghez. A közlekedésnél felhasznált üzemanyagok, vagy éppen a háztartási energiahasználat árrugalmassága például viszonylag alacsony (Goodwin és szerzőtársai, 2003; Haas–Schipper, 1998), de az üzleti célú energiafelhasználásé már jelentős (Kiss, 2002).

Ha a környezeti ártalom „ára” felől közelítünk a kérdéshez, akkor az első tisztázandó az, hogy mekkora az ártalmas tevékenység pénzben kifejezhető társadalmi kára. Amennyiben rendelkezünk erre vonatkozó becslésekkel³³, akkor a korrektív adó nagyságát ez alapján választhatjuk meg.

Mindkét esetben a hatékonyság nagyban múlik az ösztönzők pontos célzásán: a forgalomterhelés ellen például a benzinárba épített adó nem nagyon jól célzott, míg egy behajtási vagy úthasználati díj sokkal inkább. A legtöbb esetben azonban a pontos célzás gyakorlati szempontból nehezen valósítható meg. Ilyenkor célszerű több eszköz kombinációjában gondolkodni. Fullerton és West (2002) elemzése szerint például a gépjárművek károsanyag-kibocsátásának közvetlen adóztatása gyakorlati szempontból nem kivitelezhető, de jól közelítheti azt egy olyan rendszer, amiben szerepel (1) egy általános üzemanyagadó, (2) az új autók vásárlásának támogatása (vagy a régi autók adóztatása), és (3) a rossz hatékonyságú autók adóztatása. Egy általánosabb keretben gondolkodva, Acemoglu és szerzőtársai (2009) modelljében például a káros tevékenység adóztatása és a „tisztá technológiák” fejlesztésének támogatása az optimális gazdaságpolitika.

4. keretes írás: Kettős osztalék

A zöld adók mellett érvelők gyakran hivatkoznak az úgynevezett kettős osztalékra: bevezetésük egyfelől csökkenti a káros tevékenységet (első osztalék), másfelől adóbevételt generál, ami lehetővé teszi más (torzító) adók csökkentését (második osztalék). Elvi szempontból azonban ez a második osztalék nem feltétlenül jelentkezik (Bovenberg–de Mooij, 1994; Parry, 1995). Mindezek szemléltetésére tekintsünk egy konkrét példát. Az energiafelhasználás adóztatása valóban csökkenti a károsanyag-kibocsátást (első osztalék) és bevételt generál, amit a munkát terhelő adó csökkentésére fordíthatunk (második osztalék). Fellép azonban egy ellentétes hatás is: az intézkedés megemeli a fogyasztói kosár árát, vagyis (változatlan nettó nominálbér mellett) csökkenti a nettó reálbért, ami miatt eltolódik a munkakínálati görbe.

Az első osztalék (a környezeti ártalom csökkenése) mindenképpen jelentkezik, ám a második nagysága (és előjele) attól függ, hogy a két hatás (alacsonyabb adó, magasabb árszint) eredőjeként összességében a munkakínálat vajon csökkent vagy nőtt-e. Amennyiben a kiinduló adórendszer bevételi szempontból (tehát a szennyezési ártalmakat figyelmen kívül hagyva) közel hatékony volt, akkor az energiafelhasználás adóztatásának

³³ Például tiszta és szennyezett környezetben található ingatlanok árainak hedonikus regressziós vizsgálatából, vagy úgynevezett „contingent valuation” felmérési technikából.

növelése és a munka adóztatásának a csökkentése várhatóan rontani fogja a hatékonyságot. Ha az energia eleve is túl alacsonyan, a munka pedig túl magasán volt adóztatva, akkor viszont nem.³⁴ Konkrét modellszámítások jellemzően azt találják, hogy a második osztalék is jelentkezik (Bosquet, 2000), ám semmiképpen sem automatikusan.

A közelmúltban több ország is kísérletet tett a zöld adókból származó bevételek emelésére. A német adóreform keretében például 1998–2003 között az ökoadókból (üzemanyagok, villamos energia, fűtőolaj adóztatásából) származó bevétel 55%-kal emelkedett (a GDP-arányos összeg is egynegyedével nőtt), és a befolyó többletbevételeket szinte teljes egészében a nyugdíjárulék csökkentésére fordították. Az adóreform hatásai több modell előrejelzése szerint is igen pozitívak, a széndioxid kibocsátásának csökkenését, a GDP elhanyagolható változását, valamint a foglalkoztatás növekedését prognosztizálták (Bach és szerzőtársai, 2002).

4.8. ADÓCSALÁS ÉS ADÓELKERÜLÉS

Az adócsalás és -elkerülés³⁵ nemcsak a költségvetési bevételek kiesése miatt jelent problémát, hanem torzítja az adórendszer újraelosztási hatásait, mivel nem szándékolt újraelosztást eredményez az adót elkerülők és adót fizetők között. A gazdaság működését is befolyásolja, mivel az adóelkerülést kihasználó vállalkozások indokolatlan versenyelőnyhöz jutnak és az adócsalási (-elkerülési) lehetőségek a közjó szempontjából valójában (adócsalás nélkül) kevésbé nyereséges tevékenységek felé terelhetik a beruházásokat, illetve lekötik a vállalkozók kreativitását, innovációs kapacitását. Ugyanakkor, ha az adórendszer egyébként értelmes gazdasági tevékenységeket ellehetetlenít, akkor a társadalmi jólét szempontjából előnyösebb lehet az adócsalás és a tevékenység folytatása, mint annak beszüntetése.

Az adócsalás a standard közgazdasági megközelítésben alapvetően a csalás relatív hozamától függ, vagyis attól, hogy az adó befizetéséhez képest mennyit lehet megtakarítani rajta (Slemrod–Yitzhaki, 2002). Ez egyfelől az adók mértékén, másfelől az ellenőrzésen múlik. Az adóhatóság ellenőrzési tevékenysége akkor tud eredményes lenni, ha kellő ellenősztöngést teremt az adócsalással szemben. Leegyszerűsítve, egy kockázatsemleges adófizetőnek akkor nem áll érdekében az adócsalás, ha a fizetendő adó mértéke kisebb, mint a büntetés várható értéke (ami a lebukás valószínűségének és a büntetéssel megnövelt adófizetési kötelezettség szorzata).³⁶ Az adócsalással szemben ellenősztöngést tehát a magasabb bírság és/vagy az ellenőrzés pontosabb célzása jelenthet, ami megnöveli a lebukás kockázatát.

A lebukás kockázata és a bírság mindig negatívan hat az adócsalásra, az adók szintje és a csalás közötti összefüggés viszont nem egyértelmű az elméleti modellekben, mivel az adókulcsok a potenciális nyereséget és a potenciális büntetést is befolyásolhatják (vö. Kanbur, 1981; Kihlstrom–Laffont, 1983). Az adókulcsok hatása így a kockázatkerülésre, a büntetés számítási módjára és a lebukás kockázatára vonatkozó mögöttes feltevésektől függően lehet pozitív és negatív is (Ali és szerzőtársai, 2001).

A valóságban megfigyelt adófizetési hajlandóságot nem lehet teljesen megmagyarázni a lebukás valószínűségével és a bírság nagyságával, azaz többen fizetnek és több adót, mint amit a standard modell előrejelez. Másképpen fogalmazva, nem az a kérdés, hogy miért nem fizetnek adót az emberek, hanem az, hogy miért fizetnek. Az elkerülhető adó és a büntetés várható nagysága alapján, racionálisan döntő egyén modellje azonban nem veszi figyelembe a társadalmi normákat és interakciókat. Az újabb, viselkedési közgazdaságtani modellekben háromféle forrása lehet a társadalmi környezet hatásának: (1) a szabálykövetés, csoporthoz tartozás, konformitás igénye, (2) a másoktól tanulás és (3) a méltányosság igénye. Így a mások adózási magatartásáról szerzett információk, az adócsalási módszerekről elérhető információk, az adóteher igazságos eloszlása, a kormányzati politika minősége és az adóhivatal ügyfélbarát működése is befolyásolhatja az adófizetési hajlandóságot (Fortin és szerzőtársai, 2007). Ezek az új, társadalmi összefüggéseket is figyelembe vevő elméleti modellek érthetővé teszik a megfigyelt adófizetés mértékét, de az empirikus alátámasztásuk még gyenge a becslés módszertani nehézségei miatt (Manski, 2000).

³⁴ A kérdést bővebben taglalja például Fullerton–Leicester–Smith (2008).

³⁵ Csalásnak nevezzük a szabályok megszegésével csökkentett adófizetést, elkerülésnek a szabályok ügyes alkalmazásával elért adóminimalizálást (adótervezést). Az itt felsorolt negatív gazdasági és elosztási hatások a csalásra és az elkerülésre is érvényesek, lényeges eltérés elsősorban a visszaszorításukra alkalmazható eszköz-tárban van. Az elkerülést a kiskapuk és az arbitrázs lehetőségek kiiktatásával, míg a csalást az ellenőrzés és a büntetés hatékonyságának javításával, illetve az adómorált javító nem racionális ösztönzők erősítésével lehet csökkenteni.

³⁶ A klasszikus modell kiterjesztéseiben az adófizető kockázatkerülő magatartása és a társadalmi normák (illetve az adófizető szabálytisztelte) is befolyásolhatják az adócsalás mértékét.

A hazai empirikus kutatások ez ideig elsősorban az adócsalás, vagy tágabban, a rejtett gazdaság nagyságának becslésére koncentráltak. A különféle adatforrások és módszerek alapján készült becslések nagy szórást mutatnak, de jellemzően az 1990-es évek közepén magas, majd csökkenő szintet jeleztek.³⁷

Az egyes adónemekhez kötődő csalás mértékére az utóbbi években több becslés is született. Krekó–P. Kiss (2007) a bruttó áfabevétel 10-15%-ára becsülte a számla nélküli forgalom mértékét. A bérekhez kötődő terheket egyáltalán nem fizető feketefoglalkoztatás Elek és szerzőtársai (2009) szerint a 2000-es évek közepén az összes foglalkoztatott 17%-át tehette ki, míg a szürkebéresek aránya elérhette a minimálbéren alkalmazottak felét, azaz az összes alkalmazott 8–9%-át (Elek és szerzőtársai, 2009).³⁸

Az adókulcsok adócsalásra vonatkozó hatását érintően eddig egyetlen olyan hazai empirikus kutatás készült, ami egyéni szintű adatokra és többváltozós becslési eljárásra alapult. Bakos és szerzőtársai (2008b) a középső szja-kulcs 2005. évi eltörlésének a bevallott jövedelemre kifejtett hatását mérte egyéni szintű APEH-adatok alapján. A becslés azon a tényen alapult, hogy a 2005. évi adóváltás során a különböző személyeknek különbözőképpen változott meg a marginális illetve az átlagos adókulcsa. Eredményeik szerint 2 millió Ft éves bruttó jövedelem alatt (ez az akkori átlagbér 114%-a) kicsi az adóérzékenység, azaz alig változik a bevallott jövedelem az adócsökkentés hatására. A 2 millió feletti jövedelemmel rendelkezők esetében már nemzetközi összevetésben is viszonylag jelentős, 0,3–0,4%-os az adóérzékenység.³⁹

A fenti eredmény a szürkejövedelmekre vonatkozik – a magas adókulcsok teljesen feketemunka-vállalást növelő hatása is jelentős lehet, de ez még bizonyításra vár. Erre utal egy 2007. évi nemzetközi felmérés, melyben a felnőtt magyar lakosság a posztoszocialista országok között kiugróan nagy arányban vélte úgy, hogy a fekete és -szürkefoglalkoztatás fő motivációját a magas adókulcsok jelentik (1. táblázat).

A lebukás kockázatáról és a büntetések mértékéről nincsenek megbízható magyar adatok. Semjén–Tóth (2002) vállalati adóbevallások elemzése alapján arra következtet, hogy az 1990-es évek végén a nagyobb cégek adómorálja javult, és ez legalább részben az adóadminisztráció javulásával függött össze. Egy 2007. évi nemzetközi felmérésben a felnőtt magyar lakosság a posztoszocialista EU-tagországokhoz képest meglehetősen nagyra ítélte a lebukás kockázatát (1. táblázat).

Több kutatás is vizsgálta viszont az informális gazdaság szereplőinek összetételét, ami jó kiindulópontként szolgálhat a lebukás kockázatának növeléséhez. A fekete- és szürkefoglalkoztatásra közvetlenül rákérdező lakossági felmérések szerint a munkanélküliek, a képzetlenek, a férfiak és a fiatalabbak (Czibik–Medgyesi, 2007; Semjén és szerzőtársai, 2009) gyakrabban érintettek. A nyugdíjbevallás és a KSH Munkaerőfelvételének összevetésén alapuló becslések szerint is a férfiak körében gyakoribb a feketemunka, de a fiatalok mellett a nyugdíjazás előtti korcsoportokban, és néhány középfokú képzettséget igénylő szakmában (magasépítés, sofőrök, technikusok) is jellemző. A szürkebérezés a 20 fő alatti vállalkozásokban, és néhány ágazatban (építőipar, kereskedelem, vendéglátás, ingatlanügyletek) jóval gyakoribb az átlagosnál (Elek és szerzőtársai, 2009).

A lakóhelyet tekintve sem egységes az informális gazdaság eloszlása. Elek és szerzőtársai (2009) szerint a feketemunka aránya Közép-Magyarországon és az Alföldön a leggyakoribb. Hasonló eredményt közöl az 1990-es évek végére Sik (2000): a helyi önkormányzatok megkérdezése alapján a délkeleti és a központi régiókban volt gyakoribb a feketefoglalkoztatás. Szabó (2007) a háztartási szintű jövedelmek és kiadások összevetésén alapuló, többváltozós becslésének eredménye szerint az aktív népességben belül a szürkegazdaságba tartozók iskolázottabbak és jellemzően a dél-dunántúli és a közép-magyarországi régióban élnek. Végül, Tóth (1996) lakossági adatfelvételen alapuló számításai szerint a nem regisztrált vásárlások mértéke is összefügg a háztartás lakóhelyével. A budapesti háztartásokban jóval gyakoribb, a falusi háztartásokban ritkább,

³⁷ Az eddigi hazai kutatásokról összefoglalást ad például Elek és szerzőtársai (2009) vagy Lackó és szerzőtársai (2009).

³⁸ Ezek az eredmények a gyakran idézett, milliót is meghaladó minimálbéres létszámnál kisebb arányt mutatnak. Ez elsősorban annak tudható be, hogy Elek és szerzőtársai egyéni és napi szintű jövedelemadatokat használtak – így ki tudták szűrni azokat, akiknek csak azért kevés a jövedelme, mert az év egy részében nem dolgoztak. A szürkén alkalmazottakra adott becslés csak azokat tartalmazza, akik a minimálbér mellett kaptak zsebbe is fizetést (a minimálbérnél többet bevalló szürkebéresek nem) – ez azonban a minimálbéresek létszámából kiinduló szakértői becslésekre is igaz.

³⁹ Ez az eredmény a munkakínálat és az szja adóalap-bevallási hajlandóság együttes növekedését jelzi. A magasabb jövedelműek (képzettek) ledolgozott munkaórái eleve magasak, így kérdéses, hogy a munkakínálatuk mennyiben tud még reagálni az adóváltásokra ezen a határon. A munkaintenzitás azonban alkalmazkodhat, ami például a bónuszokon keresztül megjelenik a jövedelemben, és az effektív munkaórák számában is. Ezzel együtt sem világos, hogy az alkalmazkodás mennyiben az adócsalás vagy adóelkerülés mértékében történt. Az adóelkerülés (a jövedelem osztalékjövdelemként történő kimutatása) értelmezés ellen szól, hogy a száz százalékban csak bérjövdelemmel rendelkezők mintáján is igen hasonló eredményeket kaphatunk.

1. táblázat

Adócsalással kapcsolatos lakossági vélemények a posztoszocialista országokban, 2006–2007, %

	Lebukás kockázata nagy	Magas adók motiválják a csalást*	Egészségügyi ellátással elégedetlen	Feketén vagy szürkén	
				dolgozók arányát 20% fölé becsüli	alkalmazottként dolgozott**
Csehország	22	29	32	35	4
Szlovénia	25	18	21	49	5
Szlovákia	28	25	n. a.	29	7
Magyarország	41	57	33	55	9
Lengyelország	38	37	56	52	11
Bulgária	23	14	n.a.	79	16
Románia	41	24	n.a.	50	33

Forrás: Eurostat Eurobarometer (2007. évi 67.3 hullám), az egészségügyi ellátás megítélése az ISSP 2006. évi adatai alapján (<http://info1.gesis.org/dbksearch13/download.asp?id=13445>).

* Egyetért azzal, hogy „Az adók és/vagy a társadalombiztosítási járulékok túl magasak”.

** Erről csak az alkalmazottakat kérdezték, míg a fekete- és szürkemunka becsült arányát a teljes lakosságra kellett megadni („Az Ön becslése szerint a lakosság mekkora hányada dolgozik Magyarországon anélkül, hogy bejelentené a jövedelmét, vagy a jövedelmének egy részét az adóhatóságoknak, vagy a társadalombiztosítási intézményeknek?”) Ha a bevallottan csalókhoz hozzáadjuk az önfoglalkoztatókat, a magyar adat a második legjobb a régióban.

hogy az így vásárolt fogyasztás megközelíti a háztartás kiadásainak harmadát, ami vélhetően a nem regisztrált piacok elérhetőségével magyarázható.

A társadalmi környezet hatásáról még jóval kevesebb megbízható információnk van. Fontos és sokat hivatkozott tény a posztoszocialista országok lakóinak az államhoz való ambivalens viszonya: egyfelől a paternalizmusra való igény, másfelől az állammal szembeni bizalmatlanság és a szemet hunyás, sőt elismerés a szabályok kijátszóinak (Csontos–Kornai–Tóth, 1998). A magyar lakosság 90%-a mégis úgy véli, hogy az adócsalás (jövedelem eltitkolása az adóhatóság elől) inkább, vagy teljesen elfogadhatatlan: ez az uniós tagállamokéhoz és a visegrádi országokéhoz hasonló arány (World Value Survey, 2005; idézi Bernát, 2009). A hazai felmérések az adócsalás egyértelmű elítélésének kisebb csökkenését jelzik 1991 és 2009 között. Magyarországon az adócsalást potenciálisan befolyásoló társadalmi környezet három tényezőjében tér el számottevően a fejlett nyugati és a legtöbb posztoszocialista országtól is: alacsonyabb az intézményekkel szembeni bizalom, magasabb a jövedelmek egyenlőtlen (igazságtalan) elosztásával kapcsolatos frusztráció, és erősebb az állam piacot reguláló és újraelosztó szerepének igénye (Murthi–Thiongsen, 2008; Tóth, 2009). Szórványos adatok arra is utalnak, hogy az informális gazdaság percepciója nagyobb, mint a tényleges elterjedtsége. Tóth (2009) szerint a magyarok kétharmada úgy gondolja, hogy ő tisztességes, de a többiek nem. Erre utal a minimálbérek számának gyakori felülbecslése, és az az alaptalan közvélekedés is, miszerint a minimálbérek túlnyomó többsége valójában sokkal többet keres.⁴⁰ Ezek az attitűdök nyilván befolyásolják az adómorált is, de azt nem tudni, hogy hatásuk mekkora és mennyit halványult a rendszerváltás óta.

Tudomásunk szerint eddig egyetlen kutatás vizsgálta a régióban a társadalmi környezet hatását. Hanousek–Palda (2004) a visegrádi országokban végzett lakossági felmérés adatai alapján próbálta megbecsülni az adócsalás és a közszolgáltatások minőségének megítélése közötti összefüggést. Felmérésük szerint azok, akik jónak ítélték a közszolgáltatásokat, kisebb arányban állították, hogy szoktak adót csalni. Becslésükben a közszolgáltatásokkal való elégedettség 20%-os növekedése 5%-kal csökkentené a rendszeres csalók arányát és 12%-kal növelné a sohasem csalóké.⁴¹ Más felmérések szerint ugyanakkor a magyar lakosság elégedetlensége nem nagyobb, mint a többi visegrádi országban (pl. 1. táblázat).

Az adócsalás visszaszorításának eszköztárában klasszikus elem a lebukás kockázatának növelése, amit elsősorban éppen a fenti ismereteket felhasználó, részletes elemzésekkel, az ellenőrzésre kiválasztott személyek és vállalkozások jól célzott kiválasztásával lehet elérni. A büntetési tételek emelése is nyilvánvalóan visszatartó erejű – ezekről sok, jól hasznosítható

⁴⁰ Az utóbbi évek híreiben a minimálbérek 1 milliós tábora szerepelt, miközben még a kétszeres járulékszabály bevezetése előtt sem voltak félmilliónál többen. Elek és szerzőtársai (2009) becslése szerint a minimálbérek fele kaphat zsebbe is fizetést, és sok esetben ez sem nagy összeg. Ezt erősíti meg Semjén és szerzőtársai (2009) is, kimutatva, hogy leggyakrabban a képzetlen, alacsony bérű munkások kapják zsebbe fizetésük egy részét, és Szabó (2007) eredményei is, aki a minimálbéres háztartástaggal is rendelkező háztartások alig 6 százalékában talált jelentős eltérést a bevallott jövedelmek és a háztartás fogyasztási kiadásai között.

⁴¹ A becsült modell vitatható előfeltevése, hogy a közszolgáltatások megítélése nem függ a csalástól, azaz a csalók nem éppen a család jogosságának alátámasztásául hitetik el magukkal, hogy a közszolgáltatások rosszak.

nemzetközi tapasztalat halmozódott már fel (OECD, 2004a, 2008b; RAND, 2008). A társadalmi környezet megváltoztatására alkalmazott eszközök hatásossága körül még nagy a bizonytalanság, bár például Harberger (1993) szerint a nagyszabású adóreformok sikerességében kulcsfontosságú a társadalmi morál megváltoztatása. Többnyire kísérleti helyzetekben sikerült csak meggyőzően kimutatni, hogy a közpénzek elköltéséről, az állam tevékenységeiről, vagy a többi adófizető adócsalási hajlandóságáról kapott információ, a közszolgáltatások minőségével való elégedettség, vagy adóbevallás egyszerűsítése érdemi hatással van az adómorálra (Fortin és szerzőtársai, 2007).

A hazai eszköztár javítására több kísérlet is történt, időnként nemzetközi szervezetek bevonásával. A munkálatok nagyrészt zárt ajtók mögött folytak, érdemi hatásvizsgálat pedig alig készült, így csak néhány publikus jelentés és a megvalósult jogszabály-módosítások alapján következtethetünk az eszköztár alakulására.⁴² Az IMF (2006) az adóbehajtás hatékonyságának javítására az APEH által ellátott, nem adóadminisztrációhoz kapcsolódó feladatok, illetve a kisebb adók számának csökkentését, és az APEH szervezeti reformját ajánlotta. Az APEH alkalmazottainak motiváltságát elősegítő humánpolitikai eszközöket is javasolt – például, hogy a teljesítményértékelés ne kizárólag a beszedett adóbevételen alapuljon. A Világbank (2008) ajánlásai szerint az adóelkerülés visszaszorítását segítheti, ha erősödik az ellenőrző funkciókat (is) ellátó hatóságok, így például az APEH, a VPOP és a Munkaügyi Főfelügyelőség közti együttműködés, és szigorodnak a büntetések és ellenőrzések.

A 2006 és 2008 között bevezetett ún. fehérítő intézkedések fontosabb elemei a kötelező minimumbefizetések emelése, az alkalmi munkavállalás szabályozása, a munkaügyi ellenőrzések szigorítása, az érintett hatóságok közti információáramlás javítása, és az adórendszer egyszerűsítése voltak (Elek és szerzőtársai, 2009). A kétszeres járulékalap szabály – mely szerint a tb-járulékokat nem a minimálbér, hanem legalább annak kétszerese után kell megfizetni – bevezetésének hatását Reizer (2010) vizsgálta a szűrkebérezés gyakoriságának becslésére Elek és szerzőtársai (2009) által már alkalmazott módszerrel. A szabály lehetőséget ad arra, hogy ahol a tényleges bér/jövedelem ennél kisebb, azt be lehet jelenteni, és az APEH döntése alapján a tényleges járulékalap után fizetni. A nem csalókra tehát elvben nincs hatása, a csalók esetében pedig megnöveli a bérköltséget és a zsebbe fizetett rész csökkentésére ösztönöz. Reizer (2010) eredményei szerint azok a vállalkozások, ahol a szűrkebérezés a korábbi becslések szerint magas lehetett, nagyobb arányban tértek át a kétszeres járulékalapra, viszont a nem csalókhoz képest 2–3%-kal jobban csökkentették a létszámot.

⁴² A fehérítő intézkedésekről rendszeresen beszámol a 2007-ben felállított, a Gazdaság Fehérédesét Vizsgáló Bizottság (www.feheredes.org).

5. Általános egyensúlyi hatások modellezése

5.1. EGY EGYSZERŰ MODELL

Az alábbiakban vázlatosan ismertetünk egy leegyszerűsített makromodellt, ami alkalmas arra, hogy az adóváltozások munkakínálat-növelő hatásának makroszintű következményeit (tőkeállomány, bérek, effektív munkaórák száma, GDP) számszerűsítse. A modellben figyelembe tudjuk venni a munkakínálat és a munkakereslet bér rugalmasságát (fix tőkeállomány esetén), valamint a tőkekínálat alakulását is. A modell konkrét egyenleteit, illetve kalibrálását a Függelék tartalmazza.

Munkakínálaton az effektív munkaórák számát értjük, ami tehát változhat, ha *többen* (extenzív határ), *többet* (intenzív határ) vagy *jobban* (munkaintenzitás) dolgoznak. A munkakínálat alakulását a *háztartások* hasznosságmaximalizálásából származtatjuk, amit Bakos–Benczúr–Benedek (2008) eredményei alapján úgy kalibrálunk, hogy a munkakínálat nettó bér szerinti rugalmassága 0,065. Ez azt jelenti, hogy ha a hazavitt rész (egy mínusz az adókulcs) 10%-kal nő, akkor a munkakínálat átlagosan 0,65%-kal emelkedik. Ez semmiképpen nem tekinthető jelentős kínálati rugalmasságnak.

Egy tényleges szja-átalakítás azonban eltérő módon érinti a különböző jövedelmű munkavállalók átlagos, illetve marginális adókulcsait, valamint a kínálati rugalmasságok is különbözhetnek jövedelmi szintenként (lásd 4.2. alfejezet). Ezt úgy vesszük figyelembe, hogy a munkakínálat elmozdulását egy részletes szja-adatbázison határozzuk meg, Bakos–Benczúr–Benedek (2008) részletes eredményei alapján.

A munkakereslet kalibrálásához Kátay–Wolf (2004) vállalati szintű beruházási becsléseit, az elmúlt évek átlagos tőkeköltését (1,156), effektív áfakulcsát (16,5%), valamint a tőkejövedelmek (vegyes jövedelmet is figyelembe vevő) GDP-arányos részét (35%) használjuk. Ez meghatározza a munkakereslet meredekségét (adott tőkemennyiség mellett).

A tőkekínálat hozamérzékenysége lényegében a megtakarítási oldal határozza meg, azonban távolról sem magától értetődő, hogy a vonatkozó empirikus eredményeket hogyan tudjuk hasznosítani. A nehézség az, hogy kis nyitott gazdaságban a tőkekínálat érkezhethet külföldről is, ami akkor jórészt független a hazai megtakarításoktól. Szélsőséges esetben az elvárt hozam a nemzetközi reálkamat szintje, vagyis konstans, és így a tőkekínálat tökéletesen rugalmas. Ez hosszú távon vélhetően elég jó feltételezés, az óvatosság jegyében azonban olyan tőkekínálati rugalmasságot is tekintünk, ami ugyanannyival tér el a *tökéletesen rugalmastól*, mint amennyivel a munkakínálat a *tökéletesen rugalmatlantól* (0,065). Ez azt jelenti, hogy a tőkeállomány 10%-os növekedéséhez az elvárt reálhozamnak 0,65%-kal kell emelkednie. Végezetül még rögzített tőkeállomány mellett (a tőkekínálat tökéletesen rugalmatlan) eredményeket is ismertetünk. Ez utóbbi eset értelmezhető rövid távú hatásként is, amikor az adóváltozásokra a tőkeállomány még nem reagál.⁴³

A makroegyensúly a következő módon jön létre: a vállalati optimalizálás meghatározza a munkabért és a tőkeintenzitást a termelési függvény, adók, illetve a tőke bérleti díja alapján. Az adott bérszint mellett a foglalkoztatást a munkakínálat határozza meg, a tőkekeresletet pedig a foglalkoztatás és a tőkeintenzitás.⁴⁴ Végül a tőke bérleti díja a tőkekereslet és -kínálat egyensúlyából adódik.

A modellben háromféle adó szerepel: a társasági adó, az áfa és az szja. Az adók effektív (befizetett adó/adóalap) kulcsait a 2010-ben érvényes szabályok és a 2008-as adóbevallások részletes adataiból számított megoszlások alapján határoztuk meg. Az áfa szerepeltetése ekvivalens azzal, mintha a teljes munkaköltséghez és a tőkeköltséghez (user cost) hozzáadnánk az effektív áfakulcsot (2010-ben kb. 19%-kal számolva). A munkajövedelmek után fizetett szja a munkát terhelő adókat és járulékokat együttesen tartalmazza. Effektív kulcsának számításakor figyelembe vettük a sávós szja alapon kívüli munka jellegű jövedelmeket (a vegyes jövedelem egy részét is beleértve), valamint az ezekből származó adóbevételeket. A 2008-as bevallásban a teljes bérköltség (minden munka jellegű jövedelem és azok járulékai) 80%-a volt az szja-alap, és 20% vállal-

⁴³ Ez egy olyan rövid táv, ahol a tőke nem, de a bérek már tudtak alkalmazkodni. Ennyiben talán inkább tekinthető egy-két éves horizontnak, mint azonnalinak.

⁴⁴ A foglalkoztatási hatás azon feltevésén alapul, hogy a bérek hosszú távon tökéletesen rugalmasak. Ez a feltevés valójában túlzó, a bérek hosszú távú alkalmazkodóképességét egyéb tényezők is befolyásolhatják. Ilyen tényező lehet például a szakszervezetek erős alkupozíciója vagy a minimálbér. Míg előbbi Magyarországonkevessé lehet jellemző, a minimálbér erős korlátja lehet a bérek alkalmazkodásának. Mindez elsősorban a képzetlen munkaerőt sújtja, így túl magas minimálbér esetén a növekvő munkakínálat munkakeresleti korlátokba ütközhet.

kozái jövedelemként adózó munkajövedelem. A 2010-es szabályok szerint az előbbi átlagos adó- és járulékkerthe 41,6%, míg az utóbbi 7,17%, vagyis a teljes munkajövedelem átlagos adóterhe 34,87%, ami az áfával bruttosítva tehát 45,27%.

5.2. HIPOTETIKUS EGYSZERŰ REFORMOK VIZSGÁLATA

Az előzőekben vázolt modell segítségével különféle hipotetikus reformok költségvetési és a kibocsátási szintet (nem a növekedést) érintő hatását hasonlítjuk össze. A kiindulópont mindegyik esetben a jelenlegi, 2010-es szabályoknak megfelelő, leegyszerűsített adószervezet. Az elsőben három, ugyanakkora költségvetési lazítást jelentő szja-csökkentést hasonlítunk össze: (1A) egy általános szja-csökkentést (ahol az adócsökkentést az átlagos adókulcsok egyenletes csökkentésére fordítjuk), és két célzott csökkentést, ahol ugyanakkora adócsökkenést (1B) a minimálbér adómentességét biztosító adómentes sáv mellett egyetlen kulcsot, illetve (1C) egy egykulcsos, adójóváírást is tartalmazó rendszerrel érünk el. Mint láthattuk a 4. fejezetben, a három esetben a munkakínálat eltérő mértékben mozdul el, és ennek a makrohatásait szimuláljuk.

A munkakínálat elmozdulását az határozza meg, hogy az egyes jövedelemcsoportok milyen mértékben reagálnak effektív munkakínálatukkal az adókulcsok változására. Erre Bakos–Benczúr–Benedek (2008), Kiss (2010) és Mosberger (2010) eredményei alapján többféle scenáriót tekintünk. Mivel nincs erre vonatkozó eredmény, a jövedelemeloszlás alsó három tizedére mind a jövedelem (δ_j), mind a helyettesítési hatást (δ_H) nullának vettük. A középső öt tizedben a helyettesítési hatást 0,029-nek, a jövedelmi hatást pedig nullának választottuk (Bakos–Benczúr–Benedek alapján). Végül, a felső két tized esetén a következő négy esetet tekintettük. (1) A helyettesítési hatás 0,335, a jövedelemhatás $-0,27$ (Bakos–Benczúr–Benedek). (2) A helyettesítési hatás 0,2 (Kiss, 2010), a jövedelemhatás pedig akkora ($-0,135$), hogy a kompenzálatlan rugalmasság 0,065 maradjon (Bakos–Benczúr–Benedek). (3) A helyettesítési hatás 0,15 (Mosberger, 2010), a jövedelemhatás pedig $-0,085$ (a kompenzálatlan rugalmasság 0,065). (4) A helyettesítési hatás 0,15, a jövedelemhatás pedig 0,4 (Mosberger, 2010).⁴⁵ A modell szempontjából mindegyik esetben az lényeges, hogy mekkora exogén munkakínálati sokkot kell még szerepeltetni a modellben (részletesebben lásd a Függelékben). Bár alap esetnek az első scenáriót tekintjük, a 4.2. alfejezet alapján elmondható, hogy a harmadik scenárió mindenképpen egy alsó becslést jelent arra nézve, hogy mennyi a tényleges effektív munkakínálati reakció. A másik három szimulációban nulla mérlegű adóátrendezéseket tekintünk. Az első esetben (2A) a tőkét terhelő adók megemlése szolgáltatja a forrást a munka terheinek csökkentéséhez. Konkrétan egy 4 százalékpontos társaságiadó-emelést (ami az effektív kulcsot 2,2%-kal emeli) és ezzel párhuzamosan 1,5 százalékpontos átlagos béradócsökkentést számszerűsítünk, az első összehasonlításban legjobbnak bizonyult egykulcsos, adójóváíráson módon. A második scenárióban (2B) a jóléti kiadások visszafogásával, pontosabban az effektív nyugdíjkorhatár 1 évvel való megemelésével a társasági adó 4%-os csökkentését finanszírozzuk, a harmadik scenárióban pedig (2C) ugyanezt a kiadáscsökkentést az szja csökkentésére fordítjuk. Elnagyolt számításaink szerint mindhárom esetben 120 Mrd forintot csoportosítunk át az egyes tételek között. A társaságiadó-emelés ugyanennyi bevételt eredményez, a nyugdíjkorhatár megemlése pedig kb. ugyanennyi kiadáscsökkentést jelent.⁴⁶ Ez utóbbi számításaink szerint az aktivitási rátát 0,8 százalékponttal emeli meg.⁴⁷

A scenáriók hatásait az előzőekben vázolt egyszerű modell segítségével számszerűsítjük, a munkakínálat elmozdulása szerinti négy scenárió mindegyikében. A modellben endogén módon határozódik meg a tőkeállomány, a munkakereslet és a munkakínálat is, azaz az ezek közötti kölcsönhatásokat és az ebből eredő hatások nagyságrendjét is meg tudjuk mutatni. Ehhez ugyanakkor erős leegyszerűsítéseket is kellett tennünk, és számos, potenciálisan fontos hatást nem tudunk figyelembe venni. Így például nem tud megjelenni a minimálbér hatása a képzetlen munkaerő piacán, sem a munkanélküliség bérekre gyakorolt hatása (az álláskeresés intenzitása). Nem tudjuk megkülönböztetni a létszám, a munkaórák és a munka-intenzitás változását, figyelembe venni az adócsalás változásának hatását. A modellben a jövedelmek átrendeződésének nincs jóléti hatása, valamint nincs benne tőke- és bérdinamika sem, vagyis a járulékok és az szja változtatásának eltérő időbeni lefutása nem különül el egymástól, és a tőke fokozatos alkalmazkodása is csak áttételesen jelenhet meg (a tőke-kínálati rugalmasságon keresztül).

⁴⁵ Ha a jövedelemhatás pozitív, az azt jelenti, hogy egy adóemelés hatására (amikor 1-ATR csökken) a jövedelem is csökken. Ez nem annyira a szabadidő alsóbbrendű jószág voltára utal, hanem arra, hogy itt is jelentős részvételi hatással (például külföldi munkavállalás stb.) állhatunk szemben.

⁴⁶ A társaságiadó-emelésnél viselkedési hatással nem számoltunk. A nyugdíjkorhatár emelésénél nem vettük figyelembe, hogy a nyugdíjba nem menő egyének egy része foglalkoztatott marad és így adókat és járulékokat fizet, ami a béreket terhelő adók további csökkentését tenné lehetővé.

⁴⁷ A számításokhoz Kátay–Nobilis (2009) aktivitás dekompozícióját használtuk.

2. táblázat

Különböző szja-csökkentések hatása a bevételekre

(százalékos változások)

Tőke hozamérzékenysége	Munkabér	Fogyasztás	Munkaórák	Tőke	GDP	Költségvetési bevétel
η	$\hat{w}$	$\hat{c}$	$\hat{L}$	$\hat{K}$	$\hat{Y}$	$(dr)/Y - [(dr)/Y]_{nbr}$
1. szcenárió (általános szja-csökkenés): $\hat{u}=0, \hat{t}=1,2425, \hat{N}=0,104$						
0	-0,090	1,332	0,179	0,000	0,116	0,039
15	-0,006	1,421	0,185	0,172	0,180	0,067
∞	0,000	1,427	0,185	0,185	0,185	0,069
2. szcenárió (0+egy kulcs): $\hat{u}=0, \hat{t}=1,2425, \hat{N}=2,57$						
0	-1,286	2,526	2,570	0,000	1,670	0,564
15	-0,089	3,801	2,647	2,470	2,585	0,958
∞	0,000	3,896	2,653	2,653	2,653	0,987
3. szcenárió (adóújváírás + egy kulcs): $\hat{u}=0, \hat{t}=1,2425, \hat{N}=3,75$						
0	-1,863	3,102	3,722	0,000	2,419	0,816
15	-0,128	4,949	3,835	3,578	3,745	1,388
∞	0,000	5,086	3,843	3,843	3,843	1,430

Jelölés: $\hat{u}$ = tőkeköltség (user cost), $\hat{t}$ = adózás utáni jövedelem, $\hat{N}$ = munkakínálat százalékos változása.

A 2. és 4. táblázatban az egyes adóváltoztatások hatásait mutatjuk be.⁴⁸ A következő tényezők szerepelnek a táblázatokban: a munkabér, az egy főre jutó fogyasztás, a munkaórák, a tőke és a GDP százalékos változása, valamint a viselkedési válasznak tulajdonítható költségvetésibevétel-változás, a kezdeti GDP-hez viszonyítva.

A 2. táblázat számai megerősítik az előzetes várakozásokat: adott átlagos szja-kulcs-csökkenés mellett, minél nagyobb a munkakínálat elmozdulása, annál nagyobb lesz a bevételi hatás. A tőkekínálat rugalmasságának növelése az élénkítést erősíti: minél inkább változatlan tud maradni a munkabér (és a tőke hozama), annál közelebb lesz az egyensúlyi munkaóránövekedés a kínálati görbe elmozdulásához. Másképp fogalmazva, az élénkítő hatás hosszú távon (magas tőkekínálati elaszticitás, a tőke szintén alkalmazkodik) jelentősebb, mint rövid távon.⁴⁹

Megállapíthatjuk, hogy a munkakínálati görbe elmozdulása egyúttal a GDP bővülésének a maximumát is jelenti: ha a tőkekínálat teljesen rugalmas, akkor a munkakereslet is tökéletesen rugalmas, a kínálatbővülést a gazdaság a bérek csökkenése nélkül fel tudja szívni, és a GDP is ugyanakkora mértékben bővül. Amint a tőkekínálat nem tökéletesen rugalmas, a GDP kisebb mértékben bővül, mint amennyivel a munkakínálat emelkedett.⁵⁰

A 3. táblázatban láthatjuk, hogy a két legfőbb makrogazdasági mutató alakulása (GDP szintje, költségvetés egyenlege) mennyire érzékeny az exogén kínálatbővülés nagyságára. Az egyes szja-átalakítások relatív sorrendje ugyanaz marad. A GDP- és bevétel-növelő hatások egyre csökkennek az elsőől a harmadik szcenárió féle haladva: az adócsökkentés egyre kisebb kínálati bővülést okoz, valamint a szelektivitás okozta különbség is egyre csökken. Azonban még a konzervatív becslésnek tekinthető harmadik oszlopban is jelentős hatásokat találunk mind rövid ($\eta=0$), mind pedig hosszú távon ($\eta=15$), az alap eset nagyjából felének megfelelő nagyságban. A negyedik oszlopban ismét megnőnek a hatások, mivel itt az átlagos adókulcs csökkentése is jelentős kínálatbővülést okoz.⁵¹

⁴⁸ A 2. szcenárió eredménye közvetlenül is összevethető Bakos-Benczúr-Benedek (2008) eredményeivel. A szerzők egy ugyanilyen struktúrájú, de bevételsemleges adóreform hatásait vizsgálják. Eredményeik szerint az adózás előtti jövedelem 1,71%-kal nőne. Egy ilyen reform esetén a mi számításaink szerint a munkakínálat (vagyis az adózás előtti jövedelem) teljes elmozdulása mintegy 2,75% lenne (a GDP hatás pedig $\eta=15$ esetén 2,16%). A különbség részben a felhasznált jövedelem-eloszlásból (2005, illetve 2008), részben az alkalmazott egyszerűsítő feltételek közti különbségekből (például az adóterhet nem viselő jövedelmek, illetve a különadózó jövedelmek figyelembevétele), legnagyobb részben pedig az adóreform előtti kiinduló állapottól függ (2005-ös, illetve 2010-es szja).

⁴⁹ Ismét hangsúlyozzuk, hogy ezen a rövid távon ($\eta=0$) a munkabéreknek jelentős mértékben csökkennie kell. Emiatt ez nem feltétlenül tekinthető azonnali hatásnak. A béralkalmazkodás fokozatosságának a figyelembevétele egy fontos fejlesztési irány lehet a modellnek.

⁵⁰ A modell segítségével azt is számszerűsítettük, hogy mekkora különbséget eredményez hosszú távon ($\eta=15$ esetén), ha a 2010-es adórendszerben az adóújváírás lecsengetését nem az évi (bruttó) 2,5 M–3,7 M, hanem az 1,3 M–2,6 M Ft jövedelemsávba helyeznénk. A GDP mintegy 1,22%-kal nagyobb az alacsony lecsengetéses esetben, az ebből adódó költségvetésibevétel-különbség pedig a kezdeti GDP 0,45%-a. A konzervatívnak tekinthető harmadik munkakínálat-rugalmassági szcenárió esetén a GDP hatás 0,44%, a bevételhatás pedig 0,164%.

⁵¹ Ez egyben azt is mutatja, hogy egy egykulcsos adórendszer hatásainak előrejelzéséhez igen fontos a közepes és magas jövedelműek átlagos kulcsra vonatkozó reakciója, hiszen egy ilyen reform nagymértékben csökkenti mind a marginális, mind az átlagos kulcsokat.

3. táblázat

Különböző kínálati rugalmasságok hatása az szja-összehasonlításokra

		$\delta_H=0,335, \delta_J=-0,27$	$\delta_H=0,2, \delta_J=-0,135$	$\delta_H=0,15, \delta_J=-0,085$	$\delta_H=0,15, \delta_J=0,4$
Általános szja-csökkentés					
Exogén munkakínálat-bővülés		0,104	0,070	0,058	0,617
GDP-hatás	$\eta=0$	0,116	0,095	0,087	0,439
	$\eta=15$	0,180	0,147	0,135	0,680
Bevételi hatás	$\eta=0$	0,039	0,032	0,029	0,148
	$\eta=15$	0,067	0,055	0,050	0,252
0+egy kulcs					
Exogén munkakínálat-bővülés		2,571	1,576	1,207	3,021
GDP-hatás	$\eta=0$	1,670	1,043	0,811	1,953
	$\eta=15$	2,584	1,615	1,255	3,022
Bevételi hatás	$\eta=0$	0,563	0,352	0,274	0,659
	$\eta=15$	0,958	0,598	0,465	1,120
Adójóváírás+egy kulcs					
Exogén munkakínálat-bővülés		3,753	2,255	1,700	3,713
GDP-hatás	$\eta=0$	2,413	1,470	1,121	2,389
	$\eta=15$	3,736	2,276	1,735	3,697
Bevételi hatás	$\eta=0$	0,814	0,496	0,378	0,806
	$\eta=15$	1,384	0,843	0,643	1,370

4. táblázat

Különböző deficitsemleges adóátrendezések összehasonlítása

Tőke hozamérzékenysége	Munkabér	Fogyasztás	Munkaórák	Tőke	GDP	Költségvetési bevétel
η	$\hat{w}$	$\hat{c}$	$\hat{L}$	$\hat{K}$	$\hat{Y}$	$(dr)/Y - [(dr)/Y]_{nbr}$
1. szcenárió (tánya-emelésből adójóváírás + egy kulcs): $\hat{u}=2,49, \hat{t}=1,2425, \hat{N}=3,76$						
0	-1,863	3,102	3,722	0,000	2,413	0,814
15	-1,376	3,620	3,754	1,004	2,782	0,973
∞	-1,340	3,658	3,756	1,079	2,819	0,989
2. szcenárió (korhatáremelésből tanya-csökkentés): $\hat{u}=-2,37, \hat{t}=0, \hat{N}=1,33$						
0	-0,645	-0,687	1,288	0,000	0,837	0,283
15	1,144	1,218	1,404	3,690	2,204	0,872
∞	1,277	1,359	1,413	3,963	2,306	0,915
3. szcenárió (korhatáremelésből adójóváírás + egy kulcs): $\hat{u}=0, \hat{t}=1,2425, \hat{N}=5,09$						
0	-2,508	2,415	5,010	0,000	3,251	1,097
15	-0,173	4,901	5,162	4,816	5,032	1,865
∞	0,000	5,086	5,173	5,173	5,173	1,925

Jelölés: $\hat{u}$ = tőkeköltség (user cost), $\hat{t}$ = adózás utáni jövedelem, $\hat{N}$ = munkakínálat százalékos változása.

A 4. táblázat deficitsemleges adóátrendezéseket hasonlít össze. Az első szcenárió a tőke adóját emeli, a munkáét csökkenti. A tőkeköltség emelkedése miatt csökken a tőkeintenzitás, így a munka határterméke, vagyis a bruttó bér is. A nettó bér azonban növekszik, mert az szja-kulcs csökkenése kompenzálja a bruttó bér esését. A magasabb nettó bér élénkíti a munkakínálatot, de csak igen csekély mértékben. Az átlagos szja-kulcs csökkenésén túli munkakínálat-bővülés azonban jelentősen megnöveli a munkakínálatot. Ez összességében ellensúlyozza a tőkeintenzitás csökkenését, vagyis a tőkeállomány növekszik, és így a GDP is. A viselkedési válasz nélkül bevételsemleges reform a viselkedési hatás miatt valójában a kezdeti GDP 0,81–0,99%-ával nagyobb bevételt produkál.

Látható, hogy az eredményt a tőkekínálat rugalmassága (vagy a reakció időhorizontja) alig befolyásolja. Ez két ellentétes hatás eredményeként áll elő: minél rugalmasabb a tőkekínálat, annál nagyobb a munkakínálat bővülésének a GDP-re gya-

korolt hatása, azonban annál inkább csökkenti a tőkét és a GDP-t a tőke költség emelkedése. Az adott paraméterek mellett a két hatás nagyjából egyforma.

Ez a viselkedési hatás nélkül bevételesemleges adóátrendezés összességében élénkítő és bevételnövelő hatású. Tévedés azonban azt gondolni, hogy ez általában is igaz lenne egy tőke-munka közti átrendezésre. Amennyiben ugyanis az szja csökkentése kisebb „plusz-munkakínálati élénkülést” okoz, akkor a tőke költség emelkedésének beruházáscsökkentő hatása dominálhat. A tekintett szja-csökkentés pedig elsősorban az adójóváírás átrendezése, és csak kisebb részben az átlagos szja-kulcs csökkenése miatt vezetett ekkora kínálati hatáshoz.⁵²

A második scenárióban a tőke költség csökken, így rugalmas tőkekínálat esetén nő a tőkeintenzitás és a bruttó bér. Ennek hatására kismértékben nő a munkakínálat, a teljes foglalkoztatás pedig az exogén aktivitásnövekedés miatt jelentősen bővül. A tőkeállományra mind a tőkeintenzitás, mind pedig a teljes munkakínálat-bővülés pozitívan hat, így a tőkeállomány jelentősen megnő, ami egyúttal a GDP-t is javítja, és a költségvetési bevételek is nőnek. A tőkekínálati rugalmasság csökkenésével a hatások rendre kisebbek lesznek.

Tökéletesen rugalmas tőkekínálat esetén a harmadik scenárióban a tőkeintenzitás és a bruttó bér nem változik. A nettó bér nő, ezért a munkakínálat az intenzív határ mentén is bővül kismértékben. A korhatáremelés miatti exogén aktivitásnövekedés, illetve a célzott szja-csökkentésből adódó plusz kínálati élénkülés miatt azonban a munkaórák száma jelentősen megnő, és azzal egy az egyben arányos módon változik a tőkeállomány és a GDP is. A viselkedési hatás azonban mindkét adónem adóalapját megnövelte, ezzel a kezdeti GDP mintegy 1,925%-ával növelve a bevételeket.

Kevésbé rugalmas tőkekínálat esetén a munkabér szükségképpen csökken. Emiatt a munkaórák száma is kevésbé növekszik. Mivel a tőke is kisebb mértékben bővül (szélső esetben változatlan marad), a GDP-re gyakorolt hatás is kisebb, és a költségvetési többletbevétel is csökken.

A három scenáriót egymáshoz hasonlítva az mondható, hogy a korhatáremelés és az adójóváírás segítségével célzott szja-csökkentés jár a legnagyobb élénkítési és bevételnövelő hatással. A célzott szja-csökkentés még akár a tőke adóztatásának emelkedése mellett is tud élénkíteni. A célzottság csökkenésével azonban az szja-csökkentés egyre kevésbé lesz vonzó: a sávok kalibrálásától függ a tőke adóztatásának emelésével finanszírozott szja-csökkentés hatása.

5. ábrázat

Különböző kínálati rugalmasságok hatása az adóátrendezések összehasonlítására

		$\delta_H=0,335, \delta_J=-0,27$	$\delta_H=0,2, \delta_J=-0,135$	$\delta_H=0,15, \delta_J=-0,085$	$\delta_H=0,15, \delta_J=0,4$
Tánya-emelésből adójóváírás+egy kulcs					
GDP-hatás	$\eta=0$	2,413	1,470	1,121	2,389
	$\eta=15$	2,782	1,322	0,781	2,743
Bevételi hatás	$\eta=0$	0,814	0,496	0,378	0,806
	$\eta=15$	0,973	0,432	0,232	0,959
Korhatáremelésből tánya-csökkentés					
GDP-hatás	$\eta=0$	0,837	0,837	0,837	0,837
	$\eta=15$	2,204	2,204	2,204	2,204
Bevételi hatás	$\eta=0$	0,283	0,283	0,283	0,283
	$\eta=15$	0,872	0,872	0,872	0,872
Korhatáremelésből adójóváírás+egy kulcs					
GDP-hatás	$\eta=0$	3,251	2,308	1,958	3,226
	$\eta=15$	5,032	3,572	3,031	4,993
Bevételi hatás	$\eta=0$	1,097	0,779	0,661	1,089
	$\eta=15$	1,865	1,324	1,123	1,850

⁵² Ez egyedül abban az esetben változna, ha az átlagos adókulcsra vonatkozó paraméter nagy és pozitív, mint például a 3. és 5. táblázatban szereplő negyedik scenárióban.

Fontos azonban azt is látni, hogy amennyiben élénkítési szempontból esetleg már akár az szja-emelésből finanszírozott társaságiadó-csökkentés is pozitív mérlegű, a társadalmi jólét szempontjából ez kevésbé egyértelmű: a GDP növekedésből ugyanis nagyobb részben a tőke tulajdonosai (nem kis részben külföldiek) profitálnak. Ez az újraelosztási hatás semlegesítheti a kedvező növekedési hatást.

A munkakínálati paraméterek változtatása itt is hasonló hatással jár, mint az szja-összehasonlításnál (5. táblázat). A kvalitatív eredmények, illetve az összehasonlítások ugyanazok maradnak. Az szja-csökkentést tartalmazó scenáriók rendre kisebb élénkítéssel és bevételi hatással járnak, ám még így is kedvezőbbek, mint a társasági adó csökkentése. A számszerű előrejelzések azonban mintegy egyharmad-kétharmaddal kisebbek lesznek, ahogy csökkentjük a kínálati hatás erősségét.

Leegyszerűsített modellünkben a jövedelmek eloszlása, illetve azok egyenlőtlensége nem jár jóléti veszteséggel. A valóságban azonban egy növekedési szempontból kedvező célzott adócsökkentés jóléti vagy akár a politikai megvalósíthatóság szempontjából is sokkal kedvezőtlenebb lehet.

Zárszóul még egyszer kiemelnénk, hogy modellszámításaink elsősorban illusztratívak. Mint minden általános egyensúlyi modell esetében, feltevésekre és egyszerűsítésekre kell támaszkodnunk. Így például nem jut szerephez a minimálbér, a képzetlenek munkaerőpiacának specialitása, a munkanélküliség bérekre gyakorolt hatása. Nem tudjuk megkülönböztetni a létszám, a munkaórák és a munkaintenzitás változását, figyelembe venni az adócsalás változásának hatását. A modellben nincs tőke- és bérdinamika sem, valamint az is további vizsgálatokat igényel, hogy az adóköteles jövedelem rugalmasságát mennyiben tekinthetjük valóban munkakínálati rugalmasságnak.

6. Szakpolitikai javaslatok és lépések

Az utóbbi évek szakpolitikai vitáiban számos lehetséges szakpolitikai lépésre, illetve összetett reformcsomagokra is születtek többé-kevésbé kidolgozott javaslatok. Némelyiket valamilyen formában meg is valósította a kormány. Ebben a fejezetben az eddigi vitákban felmerült legfontosabb elemeket, egy lehetséges összetett adóreform eszköztárát gyűjtöttük össze. Az eszközöket három nagy csoportba osztottuk, aszerint, hogy elsődleges, deklarált céljuk (1) az adóterhek hatékonyabb (torzítást csökkentő) elosztása, (2) az adócsalás visszaszorítása, vagy (3) az újraelosztás átalakítása lenne. A 6. táblázat az egyes eszközök hatásait foglalja össze, a további, számozatlan táblázatok egy-egy oldalban adnak tömör áttekintést az egyes eszközökről.

6. táblázat

Az adórendszer átalakítására javasolt egyes eszközök hatása

	Munkakínálat nő	Munkakereslet nő	Adófizetés nő	Adminisztráció csökken	Egyéb gazdasági hatás	Elosztási hatás: vesztések
Ingtatlanadó bevezetése	o	o	+	–	Adóbevétel nő, beruházás csökken	Ingtantulajdonosok
Áfakulcs emelése	(+–)	o	+	+	Adóbevétel nő, fogyasztás csökken	Háztartások
Minimálbér csökkentése	(–)	+	(–)	o	–	(Képzetlen mv.)*
Munkát terhelő járulékok csökkentése	(+)	+	o	o	–	
Zöld adók növelése	o	o	o	(–)	Szennyezés csökken	(Típustól függ)
Egykulcsos adó	(+)	?	+	+	(Országimázs javul)	Kis jövedelműek
Átlagbért keresők szja-terhének csökkentése	(+)	(+)	o	o	–	(Kompenzálástól függ)
Adójóváírás eltörlése	–	–	o	(+)	–	Kis jövedelműek
Kétszeres járulék eltörlése	o	+	(–)	+	–	–
Fix összegű, magas egészségügyi járulék	o	–	+	–	–	–
Eva-kulcs emelése vagy adónem eltörlése	o	o	?	(–)	–	Evás vállalkozók
Kisadók megszüntetése	o	o	+	+	Politikai költségek	–
Adókedvezmények, kivételek szűkítése	o	o	+	+	Politikai költségek	Nagy jövedelműek
Béren kívüli juttatások adókedvezményének megszüntetése	(–)	–	+	+	–	Nagy jövedelmű alkalmazottak
Szuperbruttó bérek	o	o	o	–	–	Gyenge alkuerejű munkavállalók
Családi adózás	–	o	(–)	–	(Fertilitás nő)	Gyermektelen munkavállalók
Családiadó-kedvezmény	+–	o	o	o	(Fertilitás nő)	(Gyermektelen munkavállalók)
Családi pótlék anj	–	o	o	(–)	(Fertilitás nő)	Nagy jövedelmű gyermekes mv.

Megjegyzések: A hatékonyság javulása irányába mutató hatásokat „+”, a romlás irányába mutató hatásokat „–” jelöli, a semleges hatást „o”. A kismértékű hatások zárójelben. Mv.=munkavállalók * a minimálbér csökkentése jellemzően a képzetlenek csoportján belül rendezi át a jövedelmeket: aki ezután jut munkához, annak nő a jövedelme, aki korábban is dolgozott, annak viszont (reálértékben) csökkenhet (a vonatkozó empirikus irodalom összefoglalását lásd Scharle–Váradi, 2009).

INGATLANADÓ⁵³

Lényege	Az általános értékalapú ingatlanadó évente fizetendő adó, amelynek alapja az ingatlan értéke. Egyenértékű egy a lakástulajdonból származó hipotetikus lakbérbevétele megadóztatásával.
Konkrét javaslat(ok)	A 2009-ben előterjesztett vagyonadó mértéke 30 millió Ft-ig 0,25%, a 30 és 50 millió Ft közötti részre 0,35%, míg az 50 millió Ft feletti részre 0,5% lett volna, mentességgel a magánszemélyek 30 millió Ft alatti első lakására (Kormány, 2009). Lásd még Deloitte és szerzőtársai (2008), CEMI (2006), Reformszövetség (2009), SZDSZ (2008), Coelho és szerzőtársai (2007).
Indoklás	Torzító hatása kisebb, mint más adóké, így a versenyképességet javítaná. Bevételéből a munkát terhelő adók, az iparüzési adó vagy az ingatlan terhelő forgalmi jellegű illetékek csökkentése lehetséges. Indirekt módon megadóztatja az eltitkolt jövedelmeket.
Hatásmechanizmus	Az adó nem a gazdasági tevékenységet, hanem a megtakarítások egy formáját terheli, így kevésbé téríti el a gazdaság működését az optimálistól.
Gazdasági hatása	Csökkentheti a lakásépítést, de ez inkább előny. A meglévő adórendszer ugyanis az ingatlanbefektetésnek kedvez, ami így a megtakarítások optimálisnál nagyobb hányadát szívja fel, a termelő beruházások rovására. Az eltitkolt jövedelmek adóztatására nem alkalmas, mert nem céloz elég jól: a múltbéli bevaltott jövedelem és az ingatlanvagyon a csalás mellett számos más okból (öröklés, olcsón vett önkormányzati lakás stb) is jelentősen eltérhet egymástól, és az ingatlanadó az utóbbiakat is ugyanúgy sújtja.
Újraelosztási hatása	A folyó jövedelmek arányában tekintve relatíve jobban terheli a szegényeket (regresszív); az életciklusjövedelem alapján vélhetően kevésbé regresszív. Ez ellensúlyozható több kulcs, mentességek, vagy első/ nem első lakás/ egyéb ingatlan szerinti differenciálás alkalmazásával.
Adminisztrációs költségek	Bevezetése költséges lehet az ingatlanok értékelése és az akörül várható jogviták miatt. Az egyedi értékelés aránytalanul drága, ehelyett képlet vagy bevaltott forgalmi érték szerinti adózást javasoltak. Az adóhivatal felülvizsgálati és az adózók fellebbezési jogosítványainak meghatározását azonban az Alkotmánybíróság többször is aggályosnak ítélte. Ha kiváltja az ötféle kisebb vagyont terhelő helyi adót, az csökkenti az adminisztrációt.
Költségvetési hatások	A konjunktúraciklustól viszonylag kevésbé függ adóbevétele. A 2009-ben javasolt ingatlanadó költségvetési hatása – elsősorban az első lakások nagyarányú mentessége miatt – kicsi lett volna (30-50 Mrd Ft), és erősen függött az ingatlanok értékelésének végrehajtásától.
Nemzetközi tapasztalatok	A vagyont terhelő adók aránya a GDP-ben nálunk alacsony: 1,3% míg az EU-27 súlyozott átlaga 2,9% (EC 2009). A legtöbb fejlett országban van ingatlanadó, bár a mértékek és az értékelési módszerek nagyban eltérnek. Empirikus kutatások szerint az ingatlanadók fogják vissza legkevésbé a növekedést (pl. Johansson és szerzőtársai, 2008; Arnold, 2008).
Bővebb információ	Arnold (2008), Johansson és szerzőtársai (2008), KSH (2005), Kopint-Tárki (2007), Szalai (2008), Elek és Kiss (2010), Vadas (2007).
Alternatívák	Zöld adók emelése, áfa emelése.

ÁFAKULCS EMELÉSE

Lényege	Általános áfakulcs emelése
Konkrét javaslat(ok)	Az általános kulcs emelését többen javasolták (Zara-Török, 2007; Oriens, 2008; Deloitte és szerzőtársai, 2008, Reformszövetség, 2009), és 2009 júliusától fel is emelték 20-ról 25%-ra, de egyes élelmiszerek kulcsa 18%-ra csökkent (Kormány, 2009).
Indoklás	A fogyasztás terhelése relatíve hatékonyabb (kisebb a torzító hatása), ezért érdemes ebből finanszírozni a munkát terhelő járulékok csökkentését.
Hatásmechanizmus	Az adóalap szélesedik, hiszen áfát az inaktív is fizetnek a fogyasztás után, míg szja-t nem (nincs adózó jövedelmük), illetve egy általános, „egyszeri” adóterhet jelent a meglévő megtakarításokon. Differenciált kulcsok esetén a termékek relatív keresletére is hat. Az exportra termelő vállalatokat rövid távon versenyelőnybe hozhatja (MKKT, 2010), hosszú távon ez a hatás már vitatott (Viard, 2009).
Gazdasági hatása	Differenciált változtatásnál a kedvezményes kulcsú termék iránti kereslet nő. Általános változtatásnál (hosszú távon) a munka-szabadidő közötti választásra hat (csökkenti a munkából származó jövedelem értékét), az szja-kulcshoz hasonló módon. Ha a kulcs jelentősen magasabb a környező országokénál, bevásárlóturizmus kialakulásához vezethet.
Újraelosztási hatása	A szegényeket relatív értelemben kicsit nagyobb mértékben terheli, mivel ők jövedelmük nagyobb arányát költik fogyasztásra (nem takarítanak meg). Ugyanakkor a meglévő megtakarításokat is sújtja, hiszen azok a jövőben magasabb adótartalmú fogyasztásra fognak fordítódni. A differenciált emelés azon csoportoknak is kedvez, akik fogyasztásában nagy súlyt jelentenek a preferált termékek. A kedvezményes kulcs mint szociális juttatás célzása azonban gyenge: a PM számításai szerint a tejtermékek kedvezménye például nagyobb arányban jut a gazdagokhoz, mivel ők többet fogyasztanak.
Egyéb hatása	Differenciált kulcsokkal (ideértve a jövedéki adókat is) csökkenthető a szenvedélybetegséget okozó termékek (alkohol, cigaretta) kereslete, ami javíthatja a népesség egészségi állapotát.
Adminisztrációs költségek	A bevezetés egyszeri költsége (átarazás, számlázószoftverek átállítása) nem jelentős, de a hirtelen, és éven belüli bevezetés megnöveli ezeket, mivel gyakoribb, hogy a megkötött szerződéseket is érinti.
Költségvetési hatások	1%-os áfaemelés rövid távon mintegy 85-100 Mrd Ft-os bevételnövekedést eredményez (MNB stáb számítások, MKKT 2010). Középtávon az emelkedés valamivel kisebb, elsősorban a nyugdíjak indexálása miatt. Az MKKT becslése szerint a 87 milliárdos azonnali hatásból 75-80 milliárd a középtávú hatás.
Nemzetközi tapasztalatok	Empirikus kutatások szerint az ingatlanadók után a forgalmi adók fogják vissza legkevésbé a növekedést (pl. Johansson és szerzőtársai, 2008; Arnold, 2008).
Bővebb információ	European Commission (1996, 2005); Világbank (2006); Coelho és szerzőtársai (2007).
Alternatívák	Ingatlanadó bevezetése, zöldadók emelése.

⁵³ Ezt a részt Kiss Áron írta.

MINIMÁLBÉR EGYSÉGES VAGY DIFFERENCIÁLT CSÖKKENTÉSE

Lényege	Az országos vagy az egyes munkavállalói csoportokra vonatkozó minimálbér nominális összegének befagyasztása vagy csökkentése.
Konkrét javaslat(ok)	A minimálbér differenciált csökkentését az OECD javasolta, területi alapon (OECD, 2005, 2008a). A szakképzettek bérminimumának csökkentését vagy eltörlését javasolta Kátay (2009).
Indoklás	Növeli a képzetlen munkavállalók foglalkoztatását. A területi alapú differenciálás az elmaradott régiók felzárkózását és a földrajzi mobilitás növekedését segíti (OECD, 2005).
Hatásmechanizmus	A minimálbér a bérköltség csökkenésén keresztül ösztönzi a képzetlen munkaerő iránti keresletet. Különösen akkor hatásos, ha a képzetlenek termelékenysége alacsonyabb, mint a hatályos minimálbér bérköltsége.
Gazdasági hatása	A munkaerő keresletét növeli, kínálatát csökkentheti. A 2001–2002. évi emelések hatásvizsgálatai arra utalnak, hogy az előbbi hatás az erősebb (Kertesi–Köllő, 2004). A differenciált csökkentés adócsalásra teremthet alkalmat.
Újraelosztási hatása	Mivel a minimálbéresek többsége nem szegény, az álláslehetőséghez jutó képzetlenek többsége viszont az (Szabó, 2007), nettó hatása így a szegényeknek kedvez.
Egyéb hatása	Nincs.
Adminisztrációs költségek	Az általános csökkentésnek nincs jelentős költsége, a területi differenciálás jelentős költségekkel járhat az érintett kistérségekben és az adóbehajtásban is.
Költségvetési hatások	Középtávú hatása pozitív lehet a foglalkoztatás növekedése révén, de ez a szürke gazdaság reagálásától is függ (Halpern és szerzőtársai, 2004).
Nemzetközi tapasztalatok	A magas minimálbér a legtöbb empirikus kutatás szerint csökkenti a képzetlenek foglalkoztatását (Neumark–Wascher, 2008). A területi differenciálás hatását illetően kevésbé egyértelműek az eredmények (Scharle–Várad, 2009).
Bővebb információ	Benedek, Rigó és szerzőtársai (2006), Halpern és szerzőtársai (2004), Kertesi–Köllő (2004), Neumark–Wascher (2008), OECD (1998), Scharle–Várad (2009), Sobel (1999), Szabó (2007).
Alternatívák	Terület helyett sok helyen életkor alapján differenciálnak: a fiatalabbakra alacsonyabb minimum vonatkozik. A minimálbér helyett a járulékokat is lehet differenciálni, ez azonban költséges adminisztrációval jár. A bérköltséget a járulékok egységes csökkentésével is lejjebb lehet vinni, de ez jóval nagyobb bevételkiesést eredményez, hiszen minden bérre vonatkozik.

MUNKÁT TERHELŐ JÁRULÉKOK CSÖKKENTÉSE

Lényege	A munkát terhelő társadalombiztosítási és más járulékok csökkentése.
Konkrét javaslat(ok)	A munkáltatói járulék 2010-ben 5 százalékponttal csökkent (Kormány, 2009). Hasonló vagy nagyobb csökkentést javasolt például Deloitte és szerzőtársai (2008), CEMI (2006), Zará–Török (2007), Oriens (2008), Reformszövetség (2009).
Indoklás	A béreket terhelő magas járulékok csökkentik a munkaerő keresletét és ezáltal a foglalkoztatást. Ösztönzik a fekete- és szürkebérezést is.
Hatásmechanizmus	A teljes bérköltség csökkenésén keresztül növeli a munkaerő keresletét és ezáltal a foglalkoztatást.
Gazdasági hatása	Növekszik a foglalkoztatás.
Újraelosztási hatása	A képzetlen munkaerő iránti kereslet nagyobb bérugalmassága miatt vélhetően ebben a körben nő jobban a foglalkoztatás – ez a szegénységet csökkenti.
Egyéb hatása	Nincsen.
Adminisztrációs költségek	A 2009. évi csökkentés éven belüli, kétlépcsős bevezetése növelte az adminisztratív terheket.
Költségvetési hatások	Csökkenti a költségvetés bevételeit, a csökkentést enyhítik a foglalkoztatási hatások.
Nemzetközi tapasztalatok	OECD (2006), Világbank (2006a,b).
Bővebb információ	OECD (2006), Világbank (2006a,b).
Alternatívák	Minimálbér csökkentése, kétszeres szabály eltörlése, célzott járulékkedvezmények (pl. Start-programok).

ZÖLDADÓK SZEREPÉNEK NÖVELÉSE⁵⁴

Lényege	A környezetterhelő tevékenységekre kivetett adók növelése (esetleg más, pl. munkát terhelő adók csökkentésével párhuzamosan).
Konkrét javaslat(ok)	Többek között útdíjak bevezetését és az energiaadók emelését javasolta a Levegő Munkacsoport (Lukács és szerzőtársai, 2008), fővárosi dugódíj bevezetését javasolta Erhart (2007).
Indoklás	A környezetterhelés csökkentése.
Hatásmechanizmus	A magasabb adók az árhatások révén csökkentik a környezetszennyező tevékenységek iránti keresletet, és környezetkímélő irányba térítik el a technológiát.
Gazdasági hatása	Kiválthatnak más, torzítóbb adókat, így például a foglalkoztatás nőhet (pl. Bosquet, 2000). Ösztönözheti viszont az adóelkerülést: például az üzemanyagadók emelése esetén, a határ menti övezetben.
Újraelosztási hatása	Vegyes: a háztartási energiafelhasználás adóztatása degresszív, az üzemanyagadóé progresszív, így a nettó hatás az új adók összetételétől függ.
Egyéb hatása	A környezetterhelés csökkenése: a közlekedési üzemanyagok, háztartási energia rövid távú árrugalmassága kicsi, hosszú távú azonban jelentősebb (pl. Goodwin és szerzőtársai, 2003).
Adminisztrációs költségek	Aránylag kis adminisztrációs költségek (kivéve ha az üzemanyagadó jóval magasabb a szomszédos országokhoz képest). Ha kisadónemekben jelennek meg (pl. termékdíjak), akkor a kapcsolódó fajlagos vállalati adminisztrációs terhek igen magasak lehetnek (Deloitte, 2009)
Költségvetési hatások	A költségvetési bevételek nőnek (de l. az általános egyensúlyi részt is).
Nemzetközi tapasztalatok	Több EU-tagországban történt ökológiai adóreform, Németországban az ökoadó növelését a tb-járadék csökkentésére használták. Modellezett várható hatások: szén-dioxid kibocsátás csökkenése, GDP elhanyagolható változása, foglalkoztatás növekedése (l. pl. Bach és szerzőtársai 2002).
Bővebb információ	Bakos és szerzőtársai (2008), Pataki–Bela–Kohleb (2003), Kiss (2002).
Alternatívák	Bevétel átrendezésre: ingatlanadó, áfaemelés.

EGYKULCSOS ADÓ

Lényege	Az szja-ban csak egy kulcsot alkalmaznak, vagy a főbb adónemek (áfa, szja+tb járadék, tánya) mértéke azonos.
Konkrét javaslat(ok)	Tisztán egykulcsos rendszert nem javasoltak. Legközelebb állt ehhez az egységes 20%-os áfa, tánya és szja, de 2,5 millió forintos jövedelem felett 30%-os szja-kulcs javaslata (SZDSZ, 2008).
Indoklás	Az egyszerűbb és átláthatóbb rendszer javítja az adómorált és a reform – erősnek mutatva a kormányt – javítja az ország tökevonzó képességét. Az egykulcsos reformban könnyebb „egy füst alatt” megszünteti a sokféle kivételt.
Hatásmechanizmus	Az egységes kulcs miatt a jövedelmek tőke- vagy munkajövedelmek közötti fiktív átcsoportosításával nem lehet adót elkerülni, az ellenőrzés is könnyebb, ami megnöveli a lebukás kockázatát. A magas marginális kulcsok csökkentése növelheti a munkakinálatot és a jövedelembevallást. Ugyanakkor a tőkejövedelmek adókulcsa (tánya) túl magas lehet, ami visszafogja a tőkebeáramlást és általában a beruházásokat (dinamikus torzítás).
Gazdasági hatása	
Újraelosztási hatása	Ha az alacsony jövedelmekre is a (viszonylag alacsonyra tervezett) egykulcsos szja érvényes (nincs adójóváírás), akkor a szegények relatív terhelése jelentősen megnő, míg a gazdagoké csökken (Benedek–Lelkes, 2006).
Egyéb hatása	Az átlátható egykulcsos rendszerben nehezebb szavazatszerzés céljából kivételeket és mentességeket osztani.
Adminisztrációs költségek	Ha az egyszerűsítéssel együtt a kivételeket és mentességeket is eltörlik, a bevallás és behajtás adminisztrációs költsége is jelentősen csökken.
Költségvetési hatások	A munkakinálat és a jövedelembevallási hajlandóság növekedése nem kompenzálná a korábbi magasabb kulcsok eltörlését, ezért az egységes 20%-os kulcs jelentős deficitet okozna. Bakos–Benczúr–Benedek (2008) becslése szerint a 29%-os egységes kulcs lenne nullszaldós.
Nemzetközi tapasztalatok	A kelet-európai egykulcsos reformok nyomán valóban javult az adómorál, de a kivételek megszüntetése, a kulcsok egységesítése és az ellenőrzés szigorítása együtt járt, így ezek hatását nehéz külön-külön mérni (összefoglalást lásd Kiss és szerzőtársai, 2008). Az OECD országainak egyikében sincs „tisztá” egykulcsos adórendszer.
Bővebb információ	Bakos–Benczúr–Benedek (2008), Benedek–Lelkes (2006), Kiss és szerzőtársai (2008), Paulus–Peichl (2009), Saavedra (2007), Sabrianova (2009).
Alternatívák	Kivételek és mentességek megszüntetése, kisadók megszüntetése, magas effektív marginális kulcsok csökkentése a jóléti ellátások jogosultsági szabályainak átalakításával, pontosabban célzott adóellenőrzés.

⁵⁴ Ezt a részt Elek Péter írta.

AZ ÁTLAGBÉREN DOLGOZÓK SZJA-TERHÉNEK CSÖKKENTÉSE

Lényege	Az átlagbéren és környékén keresők szja-terheinek csökkentése.
Konkrét javaslat(ok)	Az szja alsó kulcs sávhatarának 1,9-ről 5 millióra emelése 2010-ben az átlagbér környékén keresőket célozta (Kormány, 2009). Hasonlót javasolt: CEMI (2006), Zara–Török (2007), Reformszövetség (2009), Oriens (2008).
Indoklás	Foglalkoztatás bővítése, a válság okozta nehézségek enyhítése.
Hatásmechanizmus	A munkavállalót terhelő adók és járulékok két úton fejtik ki hatásukat (l. 4.2. fejezet). Az átlagos adóteher az aktivitás-inaktivitás közötti döntést befolyásolja, vagyis az extenzív oldalon hat, a marginális adóteher – vagyis hogy plusz egy forint megkeresett bérből mekkora részt vesz el az állam – az intenzív oldalon hat, azaz a munkavállalók több munkaórát és/vagy nagyobb intenzitással dolgoznak. Magasabb keresetűeknél (az átlagbér, azaz évi 2,5 M Ft fölött) inkább a marginális terhelés számít. Eddigi hazai empirikus kutatások és nemzetközi tapasztalatok alapján évi 2,5 M Ft jövedelem alatt az adóterhelésnek nincs jelentős intenzív oldali munkakínálati hatása, míg az átlagos adóterhelés csökkentésének pozitív extenzív oldali hatása inkább az átlagbér alatti csoportoknál nagy.
Gazdasági hatása	Az új adótábla szerint az átlagos terhelés úgy csökkent, hogy a marginális adóráták az átlagbéren és fölötté keresők esetében (felső 30%) emelkedtek, míg a minimálbér felett, de az átlag alatt keresők esetében jelentősen csökkentek. Az előbbi csoport esetében mindez negatív munkakínálati ösztönzőt jelent, míg az utóbbi csoport, vagyis a közepes keresetűek nem reagálnak az alacsonyabb marginális adórátákra. Az átlagos adókulcs csökkentése ösztönzi az aktivitást, azonban ez a hatás inkább az átlagbér alatti jövedelemszinteken jelentős. A nettó hatás tehát inkább negatív.
Újraelosztási hatása	Elsősorban az átlagbér környékén keresőknek kedvez és a magasabb keresetűeket sújtja, így csökkenti a kereseti különbségeket.
Adminisztráció	Az szja-csökkentésnek nincsenek adminisztrációs költségei.
Költségvetési hatások	1 százalékpontos általános szja-csökkentés körülbelül 80 Mrd Ft-tal terheli a költségvetést. Az adóátrendezéssel párosított csökkentés költsége természetesen ettől jelentősen eltérhet. Hosszabb távú költségvetési hatása függ az ösztönző hatástól, elvben költségvetési többletet is eredményezhet, de a 2010-es módosítás esetében inkább hiányt.
Nemzetközi tapasztalatok	Nemzetközi tapasztalatok alapján az átlagbér alatti keresők esetében az adóterhelés csökkentése nem növeli érdemben a munkakínálatot. Lásd még egykulcsos adó.
Bővebben	Bakos–Benczúr–Benedek (2008), Kiss és szerzőtársai (2008), Gruber–Saez (2002).
Alternatívák	Magas jövedelmeknél a marginális adókulcsok csökkentése az adókedvezmények (jövedelemfüggőségének) megszüntetésével, az adójóváírás kivezetése alacsonyabb jövedelemszinten (ami a közepes jövedelműek marginális kulcsát csökkenti, miközben az átlagos adóterhelésüket növeli), munkanélküliségi csapda enyhítése a szociális ellátások átalakításával, munkát terhelő járulékok csökkentése.

AZ ADÓJÓVÁÍRÁS ELTÖRLÉSE

Lényege	Az adójóváírás eltörlése
Konkrét javaslat(ok)	Többen javasolták az eltörlését (lásd Deloitte és szerzőtársai, 2008; Oriens, 2008), vagy helyette a minimálbérig adómentes sáv vagy alacsony kulcs bevezetését (Bokros, 2009; Zara–Török, 2007).
Indoklás	Feltéve, hogy a minimálbéren bejelentett munkavállalók többsége adócsaló, az adójóváírás leginkább az adóelkerülést ösztönzi. Másrészt az adójóváírás a lecsengetési fázisban túlzottan megemeli a marginális kulcsokat.
Hatásmechanizmus	Az adómentes alsó sáv és az adójóváírás egyaránt ösztönzi a képzetlenek munkavállalását. Míg azonban az adómentes sáv mindenkinek, így a magas keresetűeknek is kedvez, az adójóváírás esetében a magasabb keresetűek már az első forint bérük után is adóznak. Így az utóbbi megoldás a költségvetést kevésbé terheli, a többletet pedig a felső kulcs(ok) csökkentésére lehet fordítani, ami többletmunkára ösztönzi a magasabb keresetű, termelékenyebb munkaerőt. Hátránya, hogy a marginális rátákat az adójóváírás lecsengetési fázisában magasra emelheti; empirikus kutatások alapján azonban a közepes keresetű munkavállalók (évi 2,5 M Ft-ig) kevésbé reagálnak a magasabb marginális rátára (l. még 5. fejezet).
Gazdasági hatása	A legálisan dolgozó, alacsony keresetű munkavállalók magas adóterhelése negatívan hat a munkakínálatukra, vagyis sokan inkább a rendszeres szociális ellátásokat választják a relatíve alacsony elérhető nettó keresettel szemben. Miután Magyarországon nagy az alacsony végzettségűek aránya, célszerű az alacsony kereseti szinteken minél alacsonyabban tartani az adóterhelést.
Újraelosztási hatása	Az alacsony jövedelmek megadóztatása a foglalkoztatás csökkenésén és a foglalkoztatottak nettó jövedelmének csökkenésén keresztül is a szegényebbek helyzetét rontaná.
Egyéb hatása	–
Adminisztrációs költségek	Az adójóváírás hátránya, hogy az adómentes sávot alkalmazó rendszerhez képest bonyolultabb, így vélhetően valamivel magasabbak az adminisztrációs költségei.
Költségvetési hatások	Az adójóváírással jobb makrogazdasági hatások és ezen keresztül jobb költségvetési egyenleg érhető el (részletesen l. 5.2. fejezet).
Nemzetközi tapasztalatok	A minimálbér (vagy jelentős része) majdnem minden országban adómentes, megosztottan adójóváírás és adómentes sávhatár formájában.
Bővebb információ	Meghir–Phillips (2008), Világbank (2005), OECD (2001), Leibfritz és szerzőtársai (1997), Bakos és szerzőtársai (2008), Gruber–Saez (2002).
Alternatívák	Adócsalás ellen: célzott ellenőrzés (lásd még 4.7. fejezet). Magas marginális kulcs ellen: adójóváírás hosszabb lecsengetése.

KÉTSZERES JÁRULÉKALAP

Lényege	Kétszeresére emelkedik a minimálisan fizetendő tb-járulék.
Konkrét javaslat(ok)	2006 szeptemberétől legalább a minimálbér kétszerese után kell befizetni a tb-járulékot. Ha a tényleges bér/jövedelem ennél kisebb, azt be lehet jelenteni, és az APEH döntése alapján a tényleges járulék alap után fizetni.
Indoklás	Az új szabálytól a munkajövedelmek kifehéredését várták.
Hatásmechanizmus	Azon munkaadók, akik a bejelentett (minimál)bér mellett zsebbe is fizettek feketén, azok nem tudják igazolni, hogy tényleg alacsony a bér, és inkább befizetik legalább a minimálbér kétszerese utáni járulékokat.
Gazdasági hatása	A minimálbér és kétszerese közötti bérsávban a bérköltség megnő: ez a munkaerő keresletét csökkenti, kínálatát növelheti. Reizer (2010) szerint a szűkebérezést is alkalmazó cégekben 2006 után a nem csalókéznál 2-3%-kal jobban csökkent a létszám. A bérköltség ott is nőhet, ahol nem volt szűkebérezés, mert az APEH-ellenőrzést nem mindenki vállalja – az adminisztrációs költségek vagy a más jellegű adócsalás feltárásnak kockázata miatt. Nő az ösztönzés a feketefoglalkoztatásra.
Újraelosztási hatása	A képzetlen munkaerő álláskilátásai romolhatnak, a szegényekre így negatív a hatása, a közepes és magasabb jövedelműek esetében bizonytalan: azon múlik, hogy a növekvő terhekre hogyan reagálnak a munkáltatók: mennyit hárítanak át a munkavállalókra és nő-e a feketemunka aránya.
Egyéb hatása	Nincsen.
Adminisztrációs költségek	A járulékfizetés szabályai bonyolódhatnak, mivel nem minden járulék alapjára vonatkozik a szabály; a kétszeresnél kisebb bért indokolni kell.
Költségvetési hatások	A rövid távú költségvetési hatás pozitív (PM-becslés), a középtávú bizonytalan: a foglalkoztatás és a feketemunka változásától függ.
Nemzetközi tapasztalatok	Az OECD (2004b, 2008a) és a Világbank (2008) is a célzottabb ellenőrzést és a béreket terhelő elvonások csökkentését javasolja a szűkebérezés visszaszorítására a minimumbefizetések növelése helyett.
Bővebb információ	Elek és szerzőtársai (2009), Reizer (2010), Szántó–Tóth (2001), OECD (2004b, 2008a), Világbank (2008).
Alternatívák	Kockázatelemzésen alapuló, finoman célzott adóellenőrzés, adórendszer egyszerűsítése.

FIX ÖSSZEGŰ, MAGAS EGÉSZSÉGÜGYI JÁRULÉK

Lényege	A bérrel arányos tb-járulékot (ill. adókat) részben egy minden munkavállaló (és/vagy munkáltató) által fizetendő, a korábbi 1950 Ft-osnál nagyobb, egyösszegű (Reformszövetség (2009): 5000 Ft, Deloitte és szerzőtársai (2008): 8000 Ft, Oriens (2008): 20 000 Ft) járulék váltaná ki.
Konkrét javaslat	A magas munkát terhelő adó- és járulékrátát részben fix összegű járulékok váltják fel: 4000 Ft egyösszegű munkavállalói és 12 000 Ft egyösszegű munkáltatói tb-járulék (CEMI, 2006).
Indoklás	A változtatástól a munkajövedelmek kifehéredését, a zsebbe fizetés gyakorlatának csökkenését várták. Nem azonos a Bokros Lajos által javasolt, minden felnőtt állampolgár, nemcsak a munkavállalók által fizetendő egyösszegű fejadóval, melynek, mint általában a fejadónak, igen kicsi lenne a torzítási hatása (elosztási hatásai viszont jelentősek).
Hatásmechanizmus	Azok a munkavállalók/munkaadók, akik(et) a bejelentett (minimál)bér mellett zsebbe is fizettek feketén, ezzel így már nem tudják elkerülni a járadék fizetését, ezért inkább találják vonzósnak a legális bérezést.
Gazdasági hatása	Csökkenti az adókat és ezáltal az intenzív határon ösztönzi a munkakínálatot (munkaórákat).. Megnöveli viszont a már eleve magas effektív minimálbért, és ezáltal a minimálbér-növeléshez hasonlóan (Kertesi–Köllő, 2004) csökkenti a képzetlenek legális foglalkoztatását. Ha nem munkaidővel arányos, csökkentheti a részmunkaidős foglalkoztatást is.
Újraelosztási hatása	A képzetlen munkaerő álláskilátásai romolhatnak, a szegényekre így negatív a hatása, a magasabb jövedelműek (akiknél a százalékos járulék csökkenése nagyobb, mint a tételes hozzájárulás értéke) jobb helyzetbe kerülnek. A köztes jövedelműekre bizonytalan.
Egyéb hatása	–
Adminisztrációs költségek	Nem lenne jelentős költsége.
Költségvetési hatása	Rövid távon a változtatás bevételsemleges konstrukciónak van szánva, a középtávú bizonytalan: a különböző ösztönzési és ellenőrzési hatások, ill a munkaerőpiacról kiszoruló alacsony termelékenységűeknek fizetendő szociális támogatások egyenlegétől függ.
Nemzetközi tapasztalatok	Mint a kétszeres járulék esetében: az OECD (2004b, 2008a) és a Világbank (2008) is a minimumbefizetések növelése helyett a célzottabb ellenőrzést és a béreket terhelő elvonások csökkentését javasolja a szűkebérezés visszaszorítására.
Bővebb információ	Elek és szerzőtársai (2009), Szántó–Tóth (2001), OECD (2004b, 2008a), Világbank (2008), Szabó (2007).
Alternatívák	Kockázatelemzésen alapuló, finoman célzott adóellenőrzés, adórendszer egyszerűsítése.

AZ EGYSZERŰSÍTETT VÁLLALKOZÁSI ADÓ (EVA) KULCSÁNAK EMELÉSE VAGY AZ ADÓNEM ELTÖRLÉSE⁵⁵

Lényege	Az eva által kínált, az átlagosnál kedvezőbb adózási lehetőség megszüntetése az eva-kulcs emelésével vagy az adózási forma eltörlésével.
Konkrét javaslat(ok)	Az eva eltörlését javasolta a CEMI (2006) és az Oriens (2008), a kormány az eva kulcsát 25-ről 30%-ra emelte 2010-től (Kormány 2009). ⁵⁶
Indoklás	Az alacsony effektív kulcs nyomán sérül a méltányosság elve, hiszen közel azonos helyzetben lévő adóalanyokra más szabályok vonatkoznak (például a bevételi határ alatti és az éppen afeletti adóalanyokra vagy a már két éve működő és a két éve még nem működő vállalkozásokra). Mivel az evások felszámítanak áfát az eladott szolgáltatások után, de nem készítenek áfabevallást, sérül az áfafizetés nyomon követhetősége.
Hatásmechanizmus	Az eva bevezetésétől az adóeltitkolás csökkenését várták, két okból. Egyrészt az alacsony adókulcs (az első időkben akár negatív effektív adót is jelenthetett az áfa miatt) csökkenti a csalás hozamát, másrészt az egyszerűsített adminisztráció révén, ami könnyebb ellenőrizhetőséget is jelent, így az evások esetében könnyebb feltárni az esetleges adócsalást.
Gazdasági hatása	Benedek (2010) számításai szerint az egyéni vállalkozók bevallott jövedelme mérsékelten érzékeny az adókulcsok alakulására (a bevallott jövedelem adóár-rugalmasságát 10-12% körülire becsüli). Az eva-kulcs felemelése az egyéni vállalkozók átlagosan 50-60%-os adóterhelésére várhatóan 2,5-5,5%-kal csökkentené az adóalapot. Megszüntetésének hatásait nehéz számszerűsíteni, mert az egyszerűsített adminisztráció eltörlése jelentős negatív hatást válthat ki (a vállalkozók forgalmára, jövedelembevallására). Az eva az adócsalásnak egy új válfajára is módot ad, úgy, hogy az evás vállalkozások fiktív szolgáltatásokat számláznak ki a nem-evások számára, Semjén-Tóth-Fazekas (2009) kérdőíves felmérései alapján azonban úgy tűnik, hogy az üzleti kapcsolatok hiánya miatt ez a módszer nem terjed el.
Újraelosztási hatása	Mivel nem veszi figyelembe a vállalkozás valós költségeit, így az alacsony költséghányaddal működő szektorokban éri meg ezt választani, tehát implicit módon ezeket a – főként szellemi foglalkozású – adózókat támogatja.
Adminisztrációs költségek	Az eva egyszerűsített adminisztrációt jelent az ezt választók számára: egyrészt nem kell kimutatást vezetniük a költségeikről, másrészt a társasági adón (vagy a vállalkozói szája-n) kívül számos egyéb adónemet is kivált. Megszüntetése növelné az evás vállalkozók adminisztrációs terhelését.
Költségvetési hatások	Összességében az evából származó költségvetési bevétel 200 Mrd Ft körüli. Az eva-kulcs növelésének és az eva eltörlésnek is pozitív a költségvetési hatása, de mértékét nehéz megbecsülni.
Nemzetközi	Nincsenek nemzetközi tapasztalatok.
Bővebb info	Benedek (2010), Semjén-Tóth-Fazekas (2009).
Alternatívák	Az egyéni és társas vállalkozásokra vonatkozó általános adószabályok jelentős egyszerűsítése.

KISADÓK MEGSZÜNTETÉSE

Lényege	Kisadók megszüntetése, ill. összevonása
Konkrét javaslat(ok)	Az 52 közül az össz adóbevételek kicsiny részét előteremtő számos adó- és járuléknem (kisadók) jó részének eltörlése, összevonása úgy, hogy a sajátos, nem bevételgenerálást célzó közcéljaik (externáliák internalizálása, piaci kudarcok enyhítése) lehetőség szerint továbbra is teljesüljenek. Néhány már 2009-ben megszűnt (kulturális járulék, tételes eho). Javasolja Bakos és szerzőtársai (2008), Deloitte és szerzőtársai (2008), CEMI (2006), Reformszövetség (2008), Oriens (2008), Zará-Török (2007).
Indoklás	Az intézkedéstől az adminisztratív terhek csökkenését, az ország versenyképességének javulását várják.
Hatásmechanizmus	A generált bevétel nagysága szerint sorba rendezett adónemek közül 2005-ben az első nyolc összesen negyvenszer annyi bevételt hozott, mint a második nyolc (Bakos és szerzőtársai, 2008). Az adminisztratív terhek viszont részben adó-nemenként merülnek fel, így a generált bevételre vetítve a kisadók esetén az okozott fajlagos adminisztratív teher igen magas is lehet (lásd a 3.1. fejezetet).
Gazdasági hatása	A vállalatok adminisztratív terheinek csökkenése javítja az ország versenyképességét, ezen keresztül hozzájárulhat a gazdaság és a munkaerőkereslet növekedéséhez, csökkentheti az adócsalás vonzerejét.
Újraelosztási hatása	A kisadók jellemzően vállalkozásokat érintenek, az újraelosztási hatás nem egyértelmű.
Egyéb hatása	A kisadók egy része nem bevételgeneráló társadalmi funkciókat lát el (pl. innováció serkentése, környezeti externáliák internalizálása), ezek sérülhetnek az eltörlés-összevonás során.
Adminisztrációs költségek	Ezek csökkentése a cél.
Költségvetési hatások	A megoldás részleteitől, körétől stb. függően (kb. 0-300 milliárd forintos) bevételkieséssel jár, amit kiadáscsökkentéssel vagy a nagyadók által generált bevételek növelésével kompenzálni kell, az ezzel járó negatív ösztönzési hatások csökkentik az intézkedés bruttó társadalmi hasznát.
Nemzetközi tapasztalatok	IMF (2006) nemzetközi tapasztalatokra is hivatkozva szorgalmazza az intézkedést.
Bővebb információ	Bakos és szerzőtársai (2008).
Alternatívák	Az adminisztratív terhek csökkentésének más módjai, lásd 3.1. fejezet.

⁵⁵ Ezt a részt Benedek Dóra írta.

⁵⁶ A 2003-as bevezetéskor 15% volt az eva kulcsa, ezt emelték fokozatosan 25, majd 30%-ra.

ADÓKEDVEZMÉNYEK, LEVONÁSOK, KIVÉTELEK KÖRÉNEK SZÜKÍTÉSE

Lényege	Az adóalapot csökkentő kedvezmények körének szűkítése.
Konkrét javaslat(ok)	Két kivétellel az összes szja kedvezmény és néhány kivétellel az összes tánya-bevételt csökkentő kedvezmény eltörlése (Zara–Török, 2007). „Egyszerűsítés” címen utal rá szinte minden javaslat, pl. (2008), Deloitte és szerzőtársai (2008), CEMI (2006), Reformszövetség (2009), Oriens (2008).
Indoklás	Ezek a kedvezmények csökkentik az adóbevételt és növelik az adminisztratív terheket, miközben sok közülük pusztán érdekeket és nem méltányolható célokat szolgál, vagy méltányolható céljaikat kisebb társadalmi költséggel lehetne az adórendszeren kívüli eszközökkel szolgálni.
Hatásmechanizmus	Adott adókulcs esetén nagyobb adóalap több bevételt hoz, a kivételekkel kapcsolatos tájékozódás és optimalizáció pedig adminisztratív terhekkel jár, ezek elmaradnának.
Gazdasági hatása	A fő hatás a költségvetési bevétel növekedése. A vállalatok adminisztratív terheinek csökkenése javítja az ország versenyképességét, ezen keresztül hozzájárulhat a gazdaság és a munkaerőkereslet növekedéséhez, az áttekinthetőbb rendszer csökkentheti a az adócsalás vonzerejét.
Újraelosztási hatása	A kedvezményeket mind a vállalatok, mind az szja esetén a nagyobb adóalappal, több információval bíró, nyereségesebb/gazdagabb adózók használják ki inkább (Zara–Török, 2007), ezért eltörlésük a nagyobb jövedelműeket sújtja inkább. Ezt ellentételezheti a bevételnövekedés által lehetővé tett esetleges adókulcs-csökkentés.
Egyéb hatása	A kedvezmények egy része nem bevételgenerálással kapcsolatos társadalmi funkciókat lát el (pl. beruházás v. hosszú távú megtakarítás-ösztönzés), ezek sérülhetnek az eltörlés hatására
Adminisztrációs költségek	Ezek csökkentése az egyik cél.
Költségvetési hatások	A megoldás részleteitől, körétől stb. függő bevételnövekedés, amit adókulcs-csökkentésre vagy kiadásnövelésre lehet fordítani.
Nemzetközi tapasztalatok	Kiss és szerzőtársai (2008).
Bővebb információ	Zara–Török (2007).
Alternatívák	–

BÉREN KÍVÜLI JUTTATÁSOK ADÓKEDVEZMÉNYÉNEK MEGSZÜNTETÉSE⁵⁷

Lényege	A béren kívüli juttatások (más néven cafetéria-rendszer) adómentességének megszüntetése vagy adókedvezményének csökkentése.
Konkrét javaslat(ok)	2010-től a korábban adómentes béren kívüli juttatásokat három csoportba osztották: adómentes, adóköteles és kedvezményes adózású csoportba (Kormány, 2009). A lépés visszafordítása is elhangzott javaslatként.
Indoklás	Az adókedvezmény megszüntetése szélesíti a jövedelemadók adóalapját. A béren kívüli juttatások kedvezményeinek közgazdasági alapja igen ingatag.
Hatásmechanizmus	A megmaradó béren kívüli juttatások adóznak.
Gazdasági hatása	Várhatóan csökken a magasabb adójú béren kívüli juttatások aránya a javadalmazáson belül, mégpedig a pénzben kifizetett bér és a kedvezményes juttatások javára. A magasabb bérű munkavállalók bérköltsége nőhet, ami a kereslet csökkentésére, illetve az adócsalás növelésére ösztönözhet.
Újraelosztási hatása	Juttatásonként különböző. Összességében azonban a béren kívüli juttatások a magasabb jövedelműek bérezésében játszanak nagyobb szerepet, ezért őket érinti jobban az adókedvezmény csökkentése/eltörlése.
Egyéb hatása	Juttatásonként különböző. A gazdasági hatékonyságot mindenképpen növeli, ha a munkavállalók fogyasztási szerkezetét nem befolyásolja az, mire és mely időpontig lehet az üdülési (vagy egyéb) csekket beváltani. Közgazdasági érv leginkább a nyugdíjpénztárba való befizetések adókedvezménye mellett szól: ennek megtakarításösztönző hatása bizonyos feltételek mellett jólétnövelő lehet.
Adminisztrációs költségek	A cégek és az állam adminisztrációs költségeit csökkenti, ha a béren kívüli juttatások jelentősége kisebb, illetve ha az ezekre vonatkozó szabályok nem térnek el a bérre vonatkozóktól.
Költségvetési hatások	A kedvezmények szűkítése az adóalap szélesítését jelenti, ezért bevételnövelő hatása van.
Nemzetközi tapasztalatok	Az Egyesült Államokban adómentes juttatás az egészségbiztosítás és egyéb biztosítások, a költözési és közlekedési hozzájárulás, valamint a munkáltató által nyújtott természetbeni juttatások mint a vállalati étkeztetés vagy sport-pályahasználat. A német és osztrák rendszerben kis értékű természetbeni ajándékoktól eltekintve a béren kívüli juttatások az adóköteles jövedelem részét képezik. A nemzetközi gyakorlatban nem jellemző az olyan utalványok adómentessége, mint az üdülési csekk és az ebédjegy.
Bővebb információ	Horváth és szerzőtársai (2006).
Alternatívák	Más kivételek megszüntetése.

⁵⁷ Ezt a részt Kiss Áron írta.

SZUPERBRUTTÓ

Lényege	Az adókat, járulékokat nem a bruttó bérre, hanem a teljes bérköltségre vetik ki.
Konkrét javaslat(ok)	A Reformszövetség (2009) az szja-ra és minden járulékra kiterjedően javasolta, a kormány csak az szja-ra valósította meg (Kormány, 2009). ⁵⁸
Indoklás	A munkavállalók számára világosabb lesz, hogy mekkora a teljes bérköltség, és ez javítja az adómorált.
Hatásmechanizmus	Nem ismert.
Gazdasági hatása	Önmagában sem a munkakeresletet, sem a -kínálatot nem érinti, hiszen a bérköltség és a nettó bér nem változik. Hosszú távon mindegy, hogy az szja, vagy a munkáltatói járulék csökken, ha a bérek flexibilisek. Rövid távon azonban más a hatásuk: a munkáltatói járulékok csökkentése közvetlenül csökkenti a munka költségét, így (ha rövid távon lefelé ragadásak a bérek) közvetlenül lehet ösztönözni a munkakeresletet (az szja-val pedig a -kínálatot). A szuperbruttó bevezetésével ezt a különbséget elveszítjük. Az adómorált javító hatására nincs empirikus bizonyíték.
Újraelosztási hatása	Ha a bruttosítás alkalmat ad a reálbérek csökkentésére, a gyengébb alkupozíciójú munkavállalók bérjövödelme csökkenhet.
Egyéb hatása	Nincs.
Adminisztrációs költségek	A tiszta rendszer esetén csak az átállás okoz egyszeri adminisztrációs többletet. A jelenlegi formájában jelentősen megkönnyíti az adórendszert: a járulékok a bruttó bérre, az adósávok és az adójóváírás lecsengetése a szuperbruttóra vannak vetítve, egyébként megmaradtak a munkavállalói és munkáltatói járulékok.
Költségvetési hatások	Nincsenek.
Nemzetközi tapasztalatok	Az IMF a bérek szuperbruttosítását érintő cseh és magyar terveket is úgy értékelte, hogy egy ilyen lépésnek nincsen érzékelhető előnye, viszont jelentős negatív kockázatokkal jár, mivel rövid távon nagyon egyenlőtlen reálbércsökkenéshez vezethet (Coelho és szerzőtársai, 2007).
Bővebb információ	Coelho és szerzőtársai (2007).
Alternatívák	Egyszerűsítés, célzott adóellenőrzés, az adózók tájékoztatása: általában a közmédiában a költségvetés bevételeiről és kiadásairól, vagy például évente küldött levélben a saját járulékbefizetésükről.

CSALÁDI ADÓZÁS

Lényege	A klasszikus családi adózásban a családtagok jövedelmeit összeadják, elosztják a családtagok (esetleg súlyozott) számával, és az egy családtagra eső jövedelemnek megfelelő adókulccsal adóznak a teljes jövedelem után.
Konkrét javaslat(ok)	A KDNP (2007) javaslata: bevezetés három lépcsőben (először a 3, aztán a 2 gyerekesek, végül minden család), választható, adó a súlyozás nélküli egy főre jutó adó alapján, 18-36-44-48%-os kulcsok, és a vállalkozói jövedelem összevontan adózik.
Indoklás	A gyermekvállalás ösztönzése, igazságosabb közteherviselés.
Hatásmechanizmus	A jövedelmek összevonása miatt a többszemélyes háztartások adózóinak jövedelme alacsonyabb kulcs alá esik. A hatást növeli az szja progresszivitása és a háztartások jövedelmének eltérése. Adott gyermekszám (amivel a háztartás épp a legalsó adósávba kerül) felett már nincs többlethatása.
Gazdasági hatása	Mivel a második kereső bére jellemzően kisebb, mint az első keresőé, családi adózás esetén a nők többsége magasabb kulccsal adózik, mint ha egyéni adózás lenne. A második keresőnek általában nagyon rugalmas a munkakínálata (l. 4.2. fejezet), így a családi adó csökkenti a munkakínálatot. Az adó mértéke az egy háztartásban élők számától is függ, amit költséges ellenőrizni: ez megkönnyíti az adócsalást.
Újraelosztási hatása	A gyermekes családoknak kedvez az egyedülállókkal szemben. Jobban kedvez a gazdagabb, mint a szegényebb gyermekes családoknak, illetve a gyermektelen szegényeknek.
Egyéb hatása	A gyermekes családok adózás utáni jövedelme nő, ami növelheti a fertilitást. Gábos és szerzőtársai (2008) szerint (a hasonló jövedelmi hatású) pénzügyi családtámogatások fertilitási hatása pozitív, de kicsi.
Adminisztrációs költségek	Szabályozása bonyolult (mely családtag és meddig számít az együttes adózásra jogosultnak? Család évközbéli változásai?) A nyilvántartást ki kell bővíteni az együtt adózók azonosítójával, az eltartottak adataival. Az adóelőleget befizető munkáltatónak a dolgozó családjáról is nyilvántartást kell vezetnie. A szabályok betartásának ellenőrzése költséges.
Költségvetési hatások	Rövid távú hatása a sávok, kulcsok, és az esetleges súlyok beállításától függ, a kieső adó elvben áterhelhető az egyszemélyes háztartásokra. A KDNP-javaslat középtávú hatása negatív: a második keresők többségének és általában a legmagasabb jövedelmi sávban nőne a marginális kulcs, ami a munkakínálat/jövedelembevallás és így az adóbevétele csökkenésével jár.
Nemzetközi tapasztalatok	Az utóbbi 30 évben a legtöbb fejlett ország áttért az egyéni adózásra. Új-Zélandon foglalkoztak a családi adózás szűkebb változatának (háztartások együttes adózása) bevezetésével, de a szakmai és társadalmi viták után adókedvezmény bevezetését javasolták (PAD, 2009).
Bővebb információ	Gábos és szerzőtársai (2008), Apps-Rees (2004), Kleven és szerzőtársai (2006), Meier-Wrede (2008), PAD (2009).
Alternatívák	A család és munka összehangolását segítő támogatások (bölcsőde, óvoda elérhetőségének és minőségének javítása, részmunkaidő támogatása) egyszerre képesek a fertilitást és a női munkavállalást növelni (Blaskó és szerzőtársai, 2009; Surányi-Danis, 2009). A gyerekszám szerint differenciált családi pótlék hatásosabban csökkenti a gyerekszegénységet (Benedek-Scharle, 2006).

⁵⁸ A félsuperbruttónak nevezett rendszerben a 27%-os munkáltatói járulékkal növelt bér után 17 és 32% szja-t kell fizetni, ami a bruttó bérre vetítve 18 helyett 21,59 és 36 helyett 40,64%-os, azaz magasabb kulcsokat jelent. Ezt részben kompenzálta az alsó kulcs sávhatárának emelése.

CSALÁDI ADÓKEDVEZMÉNY

Lényege	Családtag/gyermek után az adóalapból/fizetendő adóból levonható összeg.
Konkrét javaslat(ok)	Korábban mindenki, 2006-tól csak a három és több gyermekesek kaptak havonta és gyermekenként 4000 Ft adóból levonható kedvezményt. A 2006-os választási kampányban a Fidesz egy minden gyermek után érvényesíthető, de az adó helyett az adóalapot csökkentő kedvezmény bevezetését javasolta. ⁵⁹
Indoklása	A gyermekvállalás ösztönzése, igazságosabb köztelherviselés.
Hatásmechanizmus	Az adóból levonható kedvezmény az adóköteles jövedelemmel rendelkező családok nettó jövedelmét növeli – a hazai rendszerben csak azokat, akik a minimálbér felett keresnek, addig ugyanis az adójóváírás amúgy is adómentességet biztosít. Progresszív szja-kulcsok esetén az adóalapra adott kedvezmény a jövedelemmel együtt növekvő támogatást nyújt.
Gazdasági hatása	Az adóból és az adóalapból levonható kedvezmény is csökkenti a marginális effektív adókulcsot, ami növelheti a munkavállalási hajlandóságot (különösen az általában rugalmasabban reagáló második keresőkét). Az adó mértéke az egy háztartásban élők számától is függ, amit költséges ellenőrizni.
Újraelosztási hatása	A gyermekes családoknak kedvez az egyedülállókhoz szemben. Jobban kedvez a gazdagabb, mint a szegényebb gyermekes családoknak, ill. a gyermektelen szegényeknek – ez a hatás az adóalap-kedvezmény esetében erősebb. ⁶⁰
Egyéb hatása	A gyermekes családok adózás utáni jövedelme nő, ami növelheti a fertilitást. Gábos és szerzőtársai (2008) szerint (a hasonló jövedelmi hatású) pénzbeli családtámogatások fertilitási hatása pozitív, de kicsi.
Adminisztrációs költségek	Nincs jelentős bevezetési költsége, mivel korlátozott formában jelenleg is létezik. A szabályok betartásának ellenőrzése költséges.
Költségvetési hatások	Rövid távú hatása a paraméterektől függ, a kieső adó áttérhelhető az egyszemélyes háztartásokra. Középtávú hatása pozitív lehet a munkakínálat/ jövedelem-bevállás és így az adóbevételek növekedése révén (a nettó hatás attól is függ, hogy a kieső jövedelmet hogyan kompenzálják).
Nemzetközi tapasztalatok	A családtámogatás formájának megválasztása érték alapú döntés is, a női egyenjogúsághoz és a jövedelmi egyenlőtlenségekhez való viszony függvénye (Korpi, 2000; Ferrarini, 2006). A skandináv modellben inkább természetbeni, az angolszász modellben rászorultsági elvű pénzbeli támogatást adnak.
Bővebb információ	Benedek–Scharle (2006) szerint a 2006-os átalakítás a háztartások legszegényebb tizedének kedvezett. Lásd még családi adózás.
Alternatívák	Differenciált családi pótlék, az adókedvezmény kiterjesztése az alacsony jövedelműeknek adott negatív adóval. Lásd még családi adózás.

A CSALÁDI PÓTLÉK ADÓTERHET NEM VISELŐ JÁRANDÓSÁGGÁ TÉTELE⁶¹

Lényege	A családi pótlék (csp) az adóalapot növeli, de maga nem adózik.
Konkrét javaslat(ok)	2009 szeptemberétől a csp adóterhet nem viselő járandósággá vált, de ezt a módosítást az Alkotmánybíróság 2009 decemberében megsemmisítette.
Indoklás	A családi pótlék célzásának javítása, hogy a juttatás nagyobb része jusson valóban rászoruló családokhoz. Együttal a kiadásokat is csökkentenék.
Hatásmechanizmus	Adóterhet nem viselő járandósággá a csp magasabb adókulcsba tolja az adózó jövedelmek egy részét (legfeljebb a csp összegéig). Így csak azokra van hatással, akiknek az adózó jövedelme a csp-vel együtt meghaladja az adójóváírás felső határát, vagy eléri a magasabb sávhatárt.
Gazdasági hatása	Egyes esetekben megemeli a marginális adókulcsot, és ezáltal csökkenti a munkára való ösztönzést. Egyes magasabb jövedelmű egyének számára ellenkező a hatása.
Újraelosztási hatása	Az intézkedés az alacsonyabb jövedelmű egyének jövedelmét nem csökkenti; a 2009-es adórendszerben jellemzően a közepes jövedelmű (4.-5. tized) háztartásokat érintené legrosszabbul (a hatás a sávhatárokkal együtt tolódik).
Egyéb hatása	A gyermeknevelési támogatások elvileg hatással vannak a gyermekvállalásra. Ennél az intézkedésnél a negatív fertilitási hatás csak a magasabb jövedelműekre érvényes és elhanyagolható mértékű.
Adminisztrációs költségek	Csak annyiban jár adminisztrációs többletterheléssel, hogy szabályozni kell, melyik szülő adózzon a családi pótlék után, és megosztható-e a csp.
Költségvetési hatások	A családi pótlékra fordított kiadás összességében csökken; a nettó megtakarítás a munkakínálat csökkenése miatt kisebb is lehet.
Nemzetközi tapasztalatok	–
Bővebb információ	–
Alternatívák	A célzás a gyermekek száma szerinti differenciálás növelésével is javítható.

⁵⁹ „Minden eltartott családtag, szülő, gyermek, ápolásra szoruló rokon után meghatározott összeggel csökken a személyi jövedelemadó alapja.” (Fidesz, 2006). Ez a megoldás a családi adózáshoz hasonlít (az adóalapot csökkenti), de mégsem az, mivel fix összegű kedvezményt ad: az egy családtag után járó kedvezmény nem nő együtt a jövedelemmel.

⁶⁰ Családi adókedvezményt 2006-ban 124 ezren érvényesítettek, a jogosultak kb. 60%-a. A kimaradók többsége olyan szegény család, akiknek nem volt a kedvezmény mértékét elérő adóköteles jövedelme. Benedek–Scharle (2006) szerint a háromgyerekesek kevesebb mint 2%-a tartozott a felső jövedelmi huszadba, ahol az adókedvezmények felső korlátja miatt nem tudják érvényesíteni a családi kedvezményt.

⁶¹ Ezt a részt Kiss Áron írta.

7. Összefoglalás

Az elmélet, illetve a nemzetközi és hazai empirikus eredmények alapján a hazai adórendszer elsősorban a munkaerő, és különösen a képzetlen munkaerő bérét terhelő adók és járulékok, illetve az adószabályozás átláthatósága és kiszámíthatósága terén szorul jelentős kiigazításra. Fontos, bár az eddigi vitákban túlhangsúlyozott teendő az adócsalás, illetve adóelkerülés csökkentése is.

Az adórendszer átalakítását akkor tekinthetjük sikeresnek, ha az növeli a gazdasági teljesítményt, csökkenti az adózással járó adminisztratív terheket és az adócsalást, és a kormány által meghatározott társadalmi igazságossági kritériumoknak is megfelel.

Nem gondoljuk, hogy pusztán a tanulmányban áttekintett elméleti és empirikus eredmények alapján meg lehet határozni a fenti kritériumoknak megfelelő ideális reformcsomagot. A legfontosabb mondandónk éppen az, hogy egy sikeres reformhoz további alapos számításokra van szükség:

- részletes diagnózisra, ami azonosítja, hogy hol okoz jelentős torzítást és adminisztratív terhelést a jelenlegi adórendszer,
- előzetes hatásvizsgálatokra, amik felméri a lehetséges lépések következményeit a gazdasági szereplők viselkedésére, az ezekből következő makrogazdasági hatásokat, és a lehetséges nem szándékolt mellékhatásokat is,
- szimulációkra, amelyek megmutatják, hogy a gazdasági hatások nyomán hogyan változna az egyes társadalmi csoportok jövedelmi helyzete.

Ezek azért nélkülözhetetlenek, mert az elméleti alapon logikusnak látszó javaslatok némelyike már a mai empirikus tudásunk alapján sem vezetne el a kitűzött célhoz: az átlagbér szja-terhének csökkentése például a vártnál kisebb hatással lehet a munkakínálat növekedésére. Más javaslatok esetében pedig a várt hatás bekövetkezhet ugyan, de azt ellensúlyozhatják a negatív mellékhatások. A kétszeres járulékalap fehérítő hatását például a képzetlen munkaerő iránti kereslet csökkenése, a családi adózás demográfiai hatását pedig a munkakínálat csökkenése és az adminisztratív teher növekedése.

Ezek a hatások pedig nemcsak a versenyképesség növelésére törekvő gazdaságpolitikusok, hanem a költségvetési egyensúly őrői számára is fontosak. A piaci szereplők érzékenyen reagálnak az adóváltozásokra: a munkaerő kereslete és kínálata, a beruházások, a megtakarítás és a fogyasztás is változhat. Ennek nyomán az adóköteles jövedelem és forgalom is változik, így a korábbi adóalap és az új adókulcsok szorzatából megtervezett adóbevéteknél lényegesen kevesebb – vagy éppen több – folyhat be végül az államkasszába.

Mindehhez járul az a tanulság, hogy az egyedileg hatásosnak látszó eszközök különféle kombinációkban, illetve a határon túlnyúló hatásokon keresztül erősíthetik vagy éppen gyengíthetik is egymás hatását. Azaz a vitáknak sem annyira egyes lépésekről, hanem önmagukban konzisztens csomagokról kéne szólnia.

Úgy véljük, a sikeres adóreform nem a magyar adórendszer restaurálásra szoruló, folyamatosan használatban levő óriási középületének egy-egy szárnyát állványozza fel vagy bontja le, nem itt-ott ragaszt hozzá egy liftet vagy egy átjárót, szűkségből vagy lelkesedésből. Ami az ország kormánya előtt áll, nagyrészt tervezőmérnöki feladat, aminek sikeres végrehajtására kevés az esély a statikáról, talajról, építőanyagokról szóló türelmesen összegyűjtött, és pontosan, alázattal felhasznált tudás híján. Ehhez a munkához igyekeztünk dolgozatunkkal hozzájárulni.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–AGHION, P.–BURSZTYN, L.–HEMOUS, D. (2009): *The Environment and Directed Technical Change*. October 14, 2009, mimeo, Harvard University.
- ALI, M. M.–H. W. CECIL–J. A. KNOBLETT (2001): The effects of tax rates and enforcement policies on taxpayer compliance: a study of self-employed taxpayers. *Atlantic Economic Journal* 29(2), 186-203 o.
- ALM, J. (1996): What is an „optimal” tax system? *National Tax Journal* 49(1), 117-133 o.
- ALT, J.–PRESTON, I.–SIBIETA, L. (2008): *The Political Economy of Tax Policy*. IFS http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/reports/political_economy.pdf.
- ALTIG, D.–AUERBACH, A. J.–KOTLIKOFF, L. J.–SMETTERS, K. A.–WALLISER, J. (2001): Simulating Fundamental Tax Reform in the United States. *American Economic Review*, 91(3), 574-595 o.
- ALTOMONTE, C.–PENNINGS, E. (2006): The Hazard Rate of Foreign Direct Investment: A Structural Estimation of a Real Option Model. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Department of Economics, University of Oxford, 68(5), 569–593 o.
- APEH (2008): Az APEH stratégiája. <http://www.apeh.hu/data/cms71800/strategia.pdf>.
- APEH (2010): *Helyzetjelentés az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal állapotáról*. http://www.apeh.hu/magunkrol/kozadat_egyeb/helyzetjelentenes.html.
- APPS, P. F.–REES, R. (2004): Fertility, Taxation and Family Policy. *Scandinavian Journal of Economics*, 106(4), 745-763 o. http://www.law.usyd.edu.au/about/staff/PatriciaApps/APPS_Fertility.pdf.
- ARNOLD, J. (2008): Do tax structures affect aggregate economic growth? Empirical evidence from a panel of OECD countries. *OECD Economics Department Working Paper* No. 643.
- ATKINSON, A. B.–STIGLITZ, J. E. (1976): The design of tax structure: direct versus indirect taxation. *Journal of Public Economics* 6, 55-75 o.
- BACH, S.–KOHLHAAS, M.–MEYER, B.–PRAETORIUS, B.–WELSCH, H. (2002): The effects of environmental fiscal reform in Germany, a simulation study. *Energy Policy* 30, 803-811.
- BAKOS P.–BENCZÚR P.–BENEDEK D. (2008): Az adóköteles jövedelem rugalmassága. *MNB Working Papers* 2008/7. és *Köz-pénzügyi füzetek* 22.
- BAKOS P.–BÍRÓ A.–ELEK P.–SCHARLE Á. (2008): A magyar adórendszer hatékonysága. *Köz-pénzügyi füzetek* 21. szám.
- BÉLYÁ CZ I. (2009): *Befektetési döntések megalapozása*. Aula, Budapest.
- BENCZÚR P. (2007): Az adókulcsok hatása a különböző gazdasági szereplők viselkedésére – irodalmi összefoglaló. *Közgaz-dasági Szemle*, 54(1), 125-141 o.
- BENEDEK D.–RIGÓ M.–SCHARLE Á.–SZABÓ P. (2006): Minimálbér-emelések Magyarországon 2001–2006. *PM Kutatási füzetek* 16.

- BENEDEK D. (2010): *Tax price elasticity of the self-employed: Behavioural effects of the Simplified entrepreneurial tax in Hungary*. kézirat.
- BENEDEK D.–LELKES O. (2006): A magyarországi jövedelem-újraelosztás és egy egykulcsos adóreform vizsgálata mikroszimulációs modellel. *Közgazdasági Szemle*, 53(7-8), 604–623 o.
- BENEDEK D.–SCHARLE Á. (2006): A „100 lépés” családtámogatást érintő elemeinek hatása a gyermekes családok jövedelmére. megjelent: *Társadalmi Riport* 2006.
- BERNÁT A. (2009): A piacgazdaság normatív keretei (gazdaság és kultúra) c. kutatás adatainak gyorselemzése. TÁRKI, Budapest.
- BERNHEIM, D. (2002): Taxation and Saving. Megjelent: Auerbach, A. és Feldstein, M. (szerk.): *Handbook of Public Economics*, Vol. 3, North Holland, Amszterdam.
- BICÁKOVÁ, A.–SLACALEK, J.–SLAVÍK, M. (2006): Fiscal Implications of Personal Tax Adjustments in the Czech Republic. *Working Papers* 2006/7, Czech National Bank, Research Department.
- BLANCHARD, O. (1997): *The economics of post-communist transition*. Oxford University Press, Clarendon lectures, Oxford.
- BLASKÓ Zs.–CSERES-GERGELY Zs.–RESZKETŐ P.–SCHARLE Á.–VÁRADI B. (2009): Az 1-3 éves gyermekek napközbeni ellátásának bővítése: költségvetési ráfordítás és várható társadalmi hatások. Budapest Intézet, 2009. november.
- BOADWAY, R.–MARCHAND, M.–PESTIEAU, P. (1994): Towards a theory of the direct-indirect tax mix, *Journal of Public Economics*, 55(1), 71-88 o.
- BÓDIS L.–GALASI P.–MICKLEWRIGHT, J.–NAGY GY. (2005): *Munkanélküli-ellátás és hatásvizsgálatai Magyarországon*. MTA KTI, Budapest.
- BOKROS L. (2009): A reformok kritikus tömege. *Élet és Irodalom*, 2009. január 23.
- BOSQUET, B. (2000): Environmental tax reform: does it work? A survey of the empirical evidence, *Ecological Economics* 34, 19-32 o.
- BOVENBERG, A. L.–DE MOOIJ, R. (1994): Environmental levies and distortionary taxation. *American Economic Review*, 84(4), 1085–89 o.
- BRYs, B. (2010): Making fundamental tax reform happen. Megjelent: *Making reform happen – lessons from OECD countries*, OECD, Párizs, 101-128 o.
- CEMI (2006): Makroegyensúly és gazdasági növekedés. CEMI, http://www.cemi.hu/data/uploadfile/en_1606/phpLC3q8o.Makro_egyensuly_es_gazdasagi_novekedes.pdf
- CHARI, V. V.–PATRICK J. KEHOE (2006): Modern Macroeconomics in Practice: How Theory Is Shaping Policy. *Journal of Economic Perspectives*, 20(4), 3–28 o.
- COELHO, I., BEVAN, D., CERIANI, V., CUI, Q. és MULLINS, P. (2007): *Magyarország: Az adóreform egyes kérdései*. IMF.
- CORICELLI, F. és IANCHOVICHINA, E. (2004): Managing Volatility in Transition Economies: The Experience of the Central and Eastern European Countries. *CEPR Discussion Paper* No. 4413.
- CRAWFORD, I., KEEN, M. és SMITH, S. (2008): Value-added tax and excises. Megjelent: *Mirrlees Review*, Institute for Fiscal Studies, <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/dimensions/ch4.pdf>.

- CZIBIK Á.–MEDGYESI M. (2007): *A lakosság nyugdíjjal kapcsolatos megtakarítási tudatossága és hajlandósága*. MKIK GVI, Budapest.
- CSERES-GERGELY. ZS. (2005): Inaktív középkorú emberek és háztartások – ösztönzők és korlátok, *PM Kutatási Füzetek*, 13.
- CSERES-GERGELY ZS.–MOLNÁR GY. (2008): Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon a rendszerváltás után, *Közgazdasági Szemle*, 55(2), 107–135 o.
- CSERES-GERGELY ZS.–SCHARLE Á. (2007): Jóléti ellátások, munkakínálati hatások és szabályozási gyakorlat, megjelent: Fazekas K., Cseres-Gergely Zs. és Scharle Á. (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2007*, MTA KTI-OFA, Budapest.
- CSONTOS L. (1999): *Ismeretelmélet, társadalomelmélet, társadalomkutatás* (szerk. Szántó Zoltán), Osiris, Budapest.
- CSONTOS, L.–KORNAL, J.–TÓTH I. GY. (1998): Tax awareness and reform of the welfare state: Hungarian survey results, *Economics of Transition*, 6(2), 287–312. o.
- DELOITTE (2009): *Áttekintő vizsgálat az államigazgatási szabályozásból fakadó vállalkozói adminisztratív terhek teljes köréről, illetve egyes fókuszterületekkel kapcsolatosan részletes felmérések elkészítése*, Zárótanulmány, Budapest.
- DELOITTE–KPMG–PRICEWATERHOUSECOOPERS–ERNST & YOUNG (2008): *Versenyképes adórendszer*. <http://www.adko.hu/ado/big4-adoreform.pdf>.
- DIXIT, A. K.–PINDYCK, R. S. (1994): *Investment Under Uncertainty*. Princeton University Press, Princeton, N. J.
- EC (1996): *Taxation trends in the European Union*. SEC(96) 487 final, European Commission.
- EC (2005): *Integrated guidelines for growth and jobs (2005–2008)*. COM (2005) 141 final, European Commission.
- EC (2009): *Taxation trends in the European Union*. European Commission, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2009/2009_full_text_en.pdf.
- ECFIN (2007): *Economic assessment of the Convergence Programme of Hungary* (update of december 2006). ECFIN650815/07-EN, Brüsszel, 2007. február.
- ECFIN (2010): *Hungary: Macro fiscal assessment. An analysis of the January 2010 update of the Convergence Programme*. ECFIN/Ares(2010) 177831-EN, Brüsszel, 2010. április.
- EISSA, N. (1995): Taxation and labor supply of married women: the Tax Reform Act of 1986 as a Natural Experiment. *NBER Working Paper* No. 5023.
- EISSA, N.–LIEBMAN, J. (1996): Labor supply response to the Earned Income Tax Credit. *Quarterly Journal of Economics*, 111, 605–637 o.
- ELEK P.–SCHARLE Á.–SZABÓ B.–SZABÓ P. A. (2009): A bérékhez kapcsolódó adóeltitkolás Magyarországon. *Közpénzügyi füzetek* 23.
- ELEK P.–SCHARLE Á. (2008): Optimális adózáselméletek és az empirikus mérés lehetőségei. *Pénzügyi Szemle* 53(3), 449–458 o.
- ELEK P.–KISS Á. (2010): Az ingatlanadó a magyar adórendszerben. Elméleti megfontolások és mikroszimulációs elemzés. *Közgazdasági szemle*, megjelenés alatt.
- ENGEL, E.–GALE, W.–SCHOLZ, J. (1994): Do saving incentives work? *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 85–180 o.

- ERHART SZ. (2007): A budapesti közlekedési dugók okai és következményei. *Közgazdasági Szemle*, 2007. május, 435–458. o.
- FELDSTEIN, M. (1995): The effects of marginal tax rates on taxable income: a panel study of the 1986 Tax Reform. *Journal of Political Economy*, 103, 551–571 o.
- FERGUSON, N. (2001): *The Cash Nexus*, Penguin, London, UK.
- FERRARINI, T. (2006): *Families, States and Labour Markets*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- FIDESZ (2006): *Hajrá Magyarország! A cselekvő nemzet programja*. <http://static.fidesz.hu/download/zet/programfuzet.pdf>.
- FORTIN, B.–LACROIX, G.–VILLEVAL, M.-C. (2007): Tax evasion and social interactions. *Journal of Public Economics*, 91(11-12), 2089–2112 o.
- FUEST, C.–HUBER, B.–MINTZ, J. (2003): Capital mobility and tax competition: a survey, *CESIFO Working Paper* No. 956.
- FULLERTON, D.–LEICESTER, A.–SMITH, S. (2008): Environmental Taxes, megjelent: Mirrlees Rreview. Institute for Fiscal Studies, <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/dimensions/ch5.pdf>
- FULLERTON, D.–S. WEST (2002): Can taxes on vehicles and on gasoline mimic an unavailable tax on emissions? *Journal of Environmental Economics and Management*, 43(1), 135–57 o.
- GÁBOS A.–GÁL R. I.–KÉZDI G. (2008): Fertility Effects of the Pension System and Other Intergenerational Transfers, megjelent: Gál, R. I., Iwasaki I., és Széman Zs. (szerk.): *Assessing Intergenerational Equity*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GALASI P.–KŐRÖSI G. (2002) (szerk): Közelkép. Munkakínálat, Munkaerő-kereslet megjelent: *Munkaerőpiaci Tükör 2002*, MTA KTI – OFA, Budapest, 39-176 o.
- GOLOSOV, M.–KOCHERLAKOTA, N.–TSYVINSKI, A. (2003): Optimal indirect and capital taxation, *Review of Economic Studies*, 70(3), 569-587 o.
- GOODWIN, P.–DARGAY, J.–HANLEY, M. (2003): *Elasticities of road traffic and fuel consumption with respect to price and income: a review*. ESRC Transport Studies Unit, University College London.
- GOW, H. R.–SWINNEN, J. F. (2001): Private enforcement capital and contract enforcement in transition economies, *American Journal of Agricultural Economics*, 83(3), 686-690 o.
- GÖRG, H.–MOLANA, H.–MONTAGNA, C. (2007): *Foreign direct investment, tax competition and social expenditure*. kézirat <http://ssrn.com/abstract=959405>.
- GRUBER, J. és SAEZ, E. (2002): The elasticity of taxable income: evidence and implications. *Journal of Public Economics*, 84(1), 1-32 o.
- HAAS, R.–SCHIPPER, L. (1998): Residential energy demand and the role of irreversible efficiency improvements. *Energy Economics* 20, 421-442 o.
- HALL, R. E.–RABUSHKA, A. (1981, 2006): *The Flat Tax.*, The Hoover Institution. <http://www.hoover.org/publications/books/3602666.html>.
- HALPERN L.–KOREN M.–KŐRÖSI G.–VINCZE J. (2004): A minimálbér költségvetési hatásai. *Közgazdasági Szemle*, 51(4), 325–345 o.
- HAMERMESH, D. S. (1993): *Labor Demand*, Princeton University Press.

HANOUSEK, J.–PALDA, F. (2004): Quality of government services and the civic duty to pay taxes in the Czech and Slovak Republics and other transition countries, *Kyklos*, 57(2), 237-252 o.

HARBERGER, A. (1993): The Other Side of Tax Reform, megjelent: Dornbusch (szerk.): Policy-making in the Open Economy, *World Bank Publications*.

HASSETT, K.–HUBBARD, R. G. (2002): Tax policy and business investment, megjelent: Ashenfelter, O. és Layard, R. (szerk.): *Handbook of Labor Economics*, Vol 3., North-Holland, Amsterdam.

HAUSMAN, J. A. (1981): Labor supply. Megjelent: Aaron, H. és Pechman, J. (szerk.): *How Taxes Effect Economic Activity*, Brookings Institution, Washington D.C.

HECKMAN, J. (1993): What has been learned about labor supply in the past twenty years? *American Economic Review*, 83, 116–121 o.

HORVÁTH H.–HUDOMIET P.–KÉZDI G. (2006): Bérek és béren kívüli juttatások. *Munkaerőpiaci Tükör*, MTA-KTI,

IBARRA, L. A. (1995): Credibility of Trade Policy Reform and Investment: The Mexican Experience. *Journal of Development Economics*, 47, 39-60 o.

IMF (2006): *Overview of Tax Policy and Administration – Hungary*.

IVANYNA, M. (2007): Adóverseny és kormányzati hatékonyság. *Közpénzügyi füzetek* 20. szám

JAKAB, M. Z.–KOVÁCS, M. A.–PÁRKÁNYI, B.–REPPA, Z.–VADAS, G. (2004): *A negyedéves előrejelző modell* (N. E. M.). Összefoglaló, MNB, Budapest http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_elorejelzo_modszerek&ContentID=5051.

JAKAB Z.–KAPONYA, É. (2010): *A Structural Vector Autoregressive (SVAR) Model for the Hungarian labour market*. MNB kézirat.

JOHANSSON, A.–HEADY, C.–ARNOLD, J.–BRYN, B.–VARTIA, L. (2008): Tax and economic growth. *OECD Economics Department Working Paper* No. 620.

KANBUR, S. M. (1981): Risk taking and taxation: an alternative perspective. *Journal of Public Economics* 15(2), 163-84 o.

KÁTAY G. (szerk.) (2009): Az alacsony aktivitás és foglalkoztatottság okai és következményei Magyarországon. *MNB-tanulmányok* 79.

KÁTAY G.–NOBILIS B. (2009): Az aggregált aktivitást befolyásoló tényezők Magyarországon. *MNB Füzetek* 2009/5.

KÁTAY G.–WOLF Z. (2004): Beruházások, tőkeköltés és monetáris transzmisszió Magyarországon. *MNB Füzetek*, 2004/12.

KDNP (2007): *Van megoldás* (A KDNP törvényjavaslata). http://csaladiadozas.hu/system/files/Vanmegoldas_csalad.pdf

KERTESI G.–KÖLLŐ J. (2004): A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei. *Közgazdasági Szemle*, 51(4), 293-324 o.

KIHLSTROM, R. E. –LAFFONT, J. (1983): Taxation and risk taking in general equilibrium models with free entry. *Journal of Public Economics*, 21, 159-81 o.

KISS S. CS.–SCHARLE Á.–SZABÓ B.–SZABÓ P. A. (2008): Adóreformok Európában. *Külgazdaság*, 52(9-10), 7-33 o.

KISS Á. (2010): *A magas jövedelműek bevallott jövedelmének rugalmassága*. Kézirat, MKKT.

- KISS K. (2002): Energiaadók az Európai Unióban (környezetgazdasági elemzés). *BKÁE Környezettudományi Intézetének tanulmányai*, 13. szám.
- KLEVEN, H. J.–KREINER, C. T.–SAEZ, E. (2006): The optimal income taxation of couples, *NBER* No. 12685.
- KNACK, S.–KEEFER, P. (1995): Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics and Politics*, 7(3), 207-227 o.
- KORMÁNY (2009): Válságkezelés és növekedés – stratégia az erős Magyarorszáért. http://www.kormanyszovivo.hu/page/valsagkalauz_valsagkezeles_novekedes.
- KÖLLŐ J. (1998): Employment and wage setting in three stages of Hungary's labour market transition. Megjelent: Commander, S. (szerk.) (1998): *Enterprise restructuring and unemployment in models of transition*, World Bank, Washington, 57-108 o.
- KÖLLŐ J. (2009): A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban. Osiris, Budapest.
- KOPINT-TÁRKI (2007): A magánszemélyek és vállalkozók ingatlanvagyonának feltárása. Tanulmány a Pénzügyminisztérium számára, KOPINT-TÁRKI, Budapest.
- KORPI, W. (2000): Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare State, Social Politics: International Studies in Gender. *State & Society*, 7(2), 127-191 o.
- KÖRÖSI G. (2005): Vállalati munkahelyteremtés és -rombolás. *Közgazdasági Szemle*, 52(11), 825–845. o.
- KREKÓ J.–P. KISS G. (2007): Adóelkerülés és a magyar adórendszer, *MNB-tanulmányok* 65.
- KSH (2005): Lakásviszonyok az ezredfordulón, KSH, Budapest.
- LABAN, R. (1991): Capital Repatriation and the Waiting Game. *Economics Letters* 37, 249-253 o.
- LACKÓ M.–SEMJÉN A.–FAZEKAS M.–TÓTH I. J. (2009): Rejtett gazdaság, rejtett foglalkoztatottság – kutatási eredmények és kormányzati politika a nemzetközi és hazai irodalom tükrében. Megjelent: Semjén és Tóth (szerk): *Rejtett gazdaság*, MTA-KTI, Budapest.
- LEIBFRITZ, W.–THORNTON, J.–BIBBEE, A. (1997): Taxation and Economic Performance. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 176.
- LUKÁCS A.–PAVICS L.–KISS K. (2008): Az államháztartás ökoszociális reformja. Levegő Munkacsoport, Budapest, http://levego.hu/sites/default/files/kiadvanyok/zoldkolts_tan_2008.pdf.
- MANSKI, C. F. (2000): Economic analysis of social interactions. *NBER* 7580, <http://www.nber.org/papers/w7580.pdf>.
- MEIER, V.–WREDE, M. (2008): Reducing the Excess Burden of Subsidizing the Stork: Joint Taxation, Individual Taxation, and Family Tax Splitting. *CESIFO Working Paper* No. 2470, http://www.ifo.de/pls/guestci/download/CESifo%20Working%20Papers%202008/CESifo%20Working%20Papers%20November%202008%20/cesifo1_wp2470.pdf.
- MEGHIR, C.–PHILLIPS, D. (2008): Labour Supply and Taxes, megjelent: *Mirrlees Review*, Institute for Fiscal Studies. <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/dimensions/ch3.pdf>.
- MKKT (2010): *Technikai kivettítés 2010–14*. Magyar Köztársaság Költségvetési Tanács Titkársága, Budapest.
- MOSBERGER, P. (2010): *Taxable income elasticity of top earners in Hungary*. Kézirat, CEU.

MURTHI, M.–TIONGSON, E. R. (2008): Attitudes to Equality: The “Socialist Legacy” Revisited Policy. *World Bank Research Working Paper* 4529.

NEUMARK, D.–WASCHER, W. (2008): *Minimum Wages*. MIT Press.

OECD (1998): Making the most of the minimum: statutory minimum wages, employment and poverty. Chapter 2. megjelent: *Employment Outlook 1998*, OECD, Párizs.

OECD (2001): Tax and the economy: a comparative assessment of OECD Countries. *OECD Tax Policy Studies*, No. 6., Paris.

OECD (2004a): *Compliance Risk Management: Managing and Improving Tax Compliance*. OECD, Párizs <http://www.oecd.org/dataoecd/44/19/33818656.pdf>.

OECD (2004b): *Employment Outlook, Chapter 5. Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*. <http://www.oecd.org/dataoecd/8/25/34846912.pdf>.

OECD (2005): *Economic survey of Hungary*. OECD, Párizs.

OECD (2006): Fundamental reform of personal income tax. *OECD Tax Policy Studies* No. 13.

OECD (2008a): Declaring work or staying underground: informal employment in seven OECD countries. Chapter 2. Megjelent: *Employment Outlook 2008*, OECD, Párizs, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/19/43244453.pdf>.

OECD (2008b): *Monitoring Taxpayers' Compliance: A Practical Guide Based on Revenue Body Experience*, OECD, Párizs, <http://www.oecd.org/dataoecd/51/13/40947920.pdf>.

OECD (2009): *Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series 2008*. CTPA OECD, 2009 január, <http://www.oecd.org/dataoecd/57/23/42012907.pdf>.

OECD (2010): *OECD economic surveys: Hungary 2010*. OECD, Párizs.

Oriens (2008): *Kilábalás – Tanulmány a magyar gazdasági növekedés fellendítéséről*, <http://www.kilabalas.hu/>.

PAD (2009): *An income splitting tax credit for families with children*, Inland Revenue, New Zealand, http://www.adls.org.nz%2Ffiledownload%3Fid%3Da2c6a261-94ed-4b97-aaeb-907ec7f1591e&ei=0Eo2TJ_qGMGoOJ7tmIwI&usg=AFQjCNHSCR9ROZbAbRhGISKK8BZMXcq27g&sig2=i-Il6k8uwjhrG54xgHuIJg.

PAPP T. K.–TAKÁTS E. (2008): Tax Rate Cuts and Tax Compliance. *IMF Working Paper*.

PARRY, I. (1995): Pollution taxes and revenue recycling, *Journal of Environmental Economics and Management*. 29(3) Part 2 (November), S64–S77 o.

PATAKI GY.–BELA, GY.–KOHLEB, N. (2003): Versenyképesség és környezetvédelem. *PM Kutatási füzetek* 5. szám, 2003. december.

PAULUS, A.–PEICHL, A. (2009): Effects of flat tax reforms in Western Europe. *Journal of Policy Modeling*, 31(5), 620–636 o.

PENCAVEL, J. (1986): Labor supply of men: a survey. Megjelent: Ashenfelter, O. és Layard, R. (szerk.): *Handbook of Labor Economics*, Vol 1., North-Holland, Amszterdam.

PM (2010): *Magyarország aktualizált konvergencia programja 2009-2012*. A Magyar Köztársaság kormánya, Budapest, 2010. január, [http://www.pm.gov.hu/web/home.nsf/%28PortalArticles%29/5DE4A0DF8C808FB6C12576BA003F1B8B/\\$File/KP_2010_január_hu_edp.pdf?OpenElement](http://www.pm.gov.hu/web/home.nsf/%28PortalArticles%29/5DE4A0DF8C808FB6C12576BA003F1B8B/$File/KP_2010_január_hu_edp.pdf?OpenElement).

POTERBA, J. M.–VENTI, S. F.–WISE, D. A. (1995): Do 401(k) contributions crowd out other personal saving? *Journal of Public Economics*, 58, 1–32. o.

RÁCZ O. (2010): *Adóváltozások hatása a magyarországi munkakínálatra az extenzív határon*. MNB kézirat és szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem.

RAND EUROPE (2008): *Comparing How Some Tax Authorities Tackle the Hidden Economy*. A brit számvevőszék megrendelésére készített jelentés, 2008. április, http://www.nao.org.uk/our_work_by_sector/tax_and_duties/idoc.ashx?docid=0696c2eb-8719-43a6-bfa4-5fd80ff6c4b5&version=-1.

REFORMSZÖVETSÉG (2009): *A gazdaság növekedési és versenyképességének javítása az adórendszer átalakításával*, <http://www.adko.hu/ado/reformszov.pdf>.

REIFF Á. (2010): Cégszintű beruházási költségek és az aggregált beruházások alakulása – becslés magyar adatokon. MNB *Working Papers*, 2010/2.

REIZER B. (2010): *A 2006-os „kétszeres minimálbér” szabály hatása a szürkegazdaságra*. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem

RODRIK, D. (1991): Policy Uncertainty and Private Investment in Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 36, 229–242 o.

SAAVEDRA, P. (2007): Flat Income Tax Reforms, Ch. 8. Megjelent: Gray, C., Lane, T. és Varoudakis, A. (szerk.): *Fiscal policy and economic growth*, World Bank.

SABRIANOVA PETER, K. (2009): Income Tax Flattening: Does It Help to Reduce the Shadow Economy. *IZA Discussion Papers*, No. 4223, <http://ftp.iza.org/dp4223.pdf>.

SCHARLE Á. (2005): Az adó- és a jóléti rendszer hatása a munkakínálatra: amit az effektív marginális adókulcs mutat. Megjelent: Hárs Á., Landau E. és Nagy K. (szerk.): *Európai Foglalkoztatási Stratégia: Lehetőségek és korlátok az új tagállamok számára*, KOPINT-DATORG, Budapest.

SCHARLE Á.–VÁRADI B. (2009): *A területileg differenciált minimálbér indokoltságának vizsgálata*. Budapest Intézet, http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_NFU_regiosminber_091021.pdf.

SEMJÉN A. (1998): A magyar adórendszer problémái a vállalkozások szemszögéből. *Külgazdaság*, 42(6), 27–47 o.

SEMJÉN A.–TÓTH I. J. (szerk.) (2009): *Rejtett gazdaság. Be nem jelentett foglalkoztatás és jövedelemeltitkolás – kormányzati lépések és a gazdasági szereplők válaszai*, MTA-KTI, Budapest.

SEMJÉN A.–TÓTH I. J. (2002): *Rejtett gazdaság és adózási magatartás Magyar közepes és nagy cégek adózási magatartásának változása 1996–2001*. MTA KTI és WARGO Közgazdasági Elemző Intézet, Budapest.

SEMJÉN A.–TÓTH I. J.–MEDGYESI M.–CZIBIK Á. (2009): Adócsalás és korrupció: lakossági érintettség és elfogadottság. Megjelent: Semjén A. és Tóth I. J. (szerk.): *Rejtett gazdaság*, MTA-KTI, Budapest.

SEMJÉN A.–TÓTH I. J.–FAZEKAS M. (2009): Az egyszerűsített vállalkozói adó (eva) tapasztalatai vállalkozói interjúk alapján. Megjelent: Semjén A. és Tóth I. J. (szerk.): *Rejtett gazdaság*, MTA-KTI, Budapest, 131–149 o.

SERVEN, L. (1997): Uncertainty instability and Irreversible Investment. *World Bank Policy Research Working Paper* 1722, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/1997/02/01/000009265_3970619110953/Rendered/PDF/multi0page.pdf.

- SHAW, J.–SLEMROD, J.–WHITNING, J. (2008): *Administration and Compliance*. IFS, London.
- SIK E. (2000): *KGST-piacok és feketemunka – Magyarország 1999*. MTA-KTK, Budapest.
- SLEMROD, J.–YITZHAKI, S. (2002): Tax Avoidance, Evasion, and Administration. Megjelent: *Handbook of Public Economics* 3. kötet, 22. fejezet, 1423-1470 o.
- SOBEL, R. S. (1999): Theory and evidence on the political economy of the minimum wage. *Journal of Political Economy*, 107(4), 761-785 o.
- SØRENSEN, P. B. (2007): The theory of optimal taxation: what is the policy relevance? *International Tax and Public Finance*, 14(4), 383-406 o.
- STIGLITZ, J. E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Kerszöv, Budapest.
- SURÁNYI É.–DANIS I. (2009): *Családpolitika más szemmel*. MTA-KTI, <http://www.econ.core.hu/file/download/szeminar/csaladpolitika.pdf>.
- SWINNEN, J. F. M.–VERCAMMEN, J. (2006): *Uncertainty and Specific Investment with Weak Contract Enforcement*. Annual meeting, July 23-26 2006, Long Beach, California, American Agricultural Economics Association.
- SZABÓ P. A. (2007): A 2000–2001. évi minimálbér-emelés hatása a jövedelemeloszlásra. *Közgazdasági Szemle*, 54(5), 397–414 o.
- SZALAI Á. (2008): *Értékalapú ingatlanadó Magyarországon*. Kézikönyv a magyar önkormányzatok számára, Canadian Urban Institute, Toronto.
- SZÁNTÓ Z.–TÓTH I. J. (2001): A rejtett gazdaság és az ellene való fellépés tényezői. *Közgazdasági szemle*, 48(3), 203–218 o.
- SZDSZ (2008): *Javaslat az adó-, járulék- és illetékrendszer módosítására*. Szabad Demokraták Szövetsége, munkaanyag, Budapest, 2008. február 7.
- SZERB L.–ULBERT J. (2007): Vállalkozásbarát adórendszer: *A mikro- és kisvállalkozások adózással kapcsolatos adminisztratív terhelésének felmérése és az adminisztratív terhelések csökkentésére szolgáló javaslatok kidolgozására*. Kézirat, Pécs.
- TARJÁNI H. (2004): A szakképzettség-intenzív technológiai változás hatásának becslése a tényezőkeresleti rugalmasságokra Magyarországon. *MNB Műhelytanulmány*, 2004/3.
- TÁRKI (2007): *Adótudatosság, fiskális illúziók és az újraelosztással kapcsolatos preferenciák 2007-ben Magyarországon*. Kutatási jelentés, TÁRKI, Budapest.
- THALER, R. H.–BENARTZI, S. (2004): Save More Tomorrow™: using behavioral economics to increase employee saving. *Journal of Political Economy*.
- TÓTH I. J. (1996): A nem regisztrált lakossági vásárlások mértéke és társadalmi összetevői. *Közgazdasági Szemle*, XLIII. évf., 1996. november 1010–1032. o.
- TÓTH I. GY. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában*. TÁRKI, Budapest.
- UIHK (2008): *Konjunktúrajelentés – Magyarország 2008*. Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara, <http://infovilag.hu/data/files/107891775.pdf>.

UIHK (2009): *Konjunktúrajelentés – Magyarország 2009*. Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara, http://www.ahkungarn.hu/fileadmin/user_upload/Dokumente/Bereich_CC/Publikationen/Konjunktur/2009/Konjunkturbericht_2009_hu.pdf.

VADAS G. (2007): Wealth portfolio of Hungarian households – urban legends and facts. *MNB Occasional Paper* 68.

VIARD, A. (2009): Keynes at the Border? *American Enterprise Institute*.

VIDOR A. (2005): A megtakarításösztönzők hatása: magyarországi tapasztalatok. *PM Kutatási füzetek* 15. szám.

VILÁGBANK (2005): *EU8 – Quarterly Economic Report*. Washington, 2005.

VILÁGBANK (2006a): *Selected issues in fiscal reform in Central Europe and the Baltic Countries* 2005. Világbank, Varsó, 2006. február.

VILÁGBANK (2006b): *EU-8 Quarterly economic report, Special topic: Public finances and growth in the EU8*. Világbank, Varsó, 2006. május.

VILÁGBANK (2007): *Fiscal policy and economic growth: lessons for Eastern Europe and Central Asia*. Világbank, Washington.

VILÁGBANK (2008): Reducing undeclared employment in Hungary. *Summary report of the Word Bank Study*. 2008. április.

ZARA L.–TÖRÖK Á. (szerk) (2007): *A Gazdasági Versenyképesség Kerekasztal álláspontja az adó- és járulérendszer célszerű átalakításáról 2009-ben*. Kézirat, <http://versenykepessseg.magyarorszagholnap.hu/images/Adorendszer2009.pdf>.

Függelék

A MODELL LEÍRÁSA

A háztartások egy additív szeparábilis hasznosságot maximalizálnak:

$$\max \frac{c^{1-\psi}-1}{1-\psi} + \chi \frac{(1-l)^{1-\phi}-1}{1-\phi} \text{ s.t. } pc + w(1-l) = w.$$

A fogyasztói árat 1-re normalizáljuk, felírjuk az optimalitási feltételeket, majd ezek teljes differenciálját képezve, meghatározható, hogy a munkabér adott százalékos változására a munkakínálat mily mértékben reagál (kompenzálatlan hasznosság):

$$\hat{l}^{unc} = \frac{1-\psi}{\psi + \phi \frac{1}{1-l}} \hat{w}.$$

Meghatározható a kompenzált rugalmasság is, oly módon, hogy a w változtatása mellett a hasznosságszintet állandóan tartjuk

$$c = \chi^{\frac{1}{\psi}} w^{\frac{1}{\psi}} (1-l)^{\frac{\phi}{\psi}} \\ const. \equiv \frac{c^{1-\psi}-1}{1-\psi} + \chi \frac{(1-l)^{1-\phi}-1}{1-\phi},$$

majd itt képezzük a teljes differenciált. Az eredmény

$$\hat{l}^{comp} = \frac{1}{\psi + \phi \frac{1}{1-l}} \hat{w}.$$

Ahhoz, hogy egy nyugdíjreform aktivitásbővítő hatásait is (elnagyoltan) meg tudjuk jeleníteni, tételezzük föl, hogy N egyén van a gazdaságban, vagyis a teljes munkakínálat $L=N$. A nyugdíjreform az „effektív N ” exogén növelését fogja jelenteni.

Egy tényleges szja-átalakítás azonban eltérő módon érinti a különböző jövedelmű munkavállalók adókulcsait, illetve a kínálati elaszticitások is különbözhetnek jövedelmi szintenként. Hogyan lehet egy ilyen „heterogén reformot” megjeleníteni a modellben? Adott jövedelemeloszlás, kínálati elaszticitások és differenciált adókulcsváltozások mellett meghatározzuk a munkakínálati bővülés mértékét ($\hat{x}$), valamint az átlagos adóteher százalékos változását ($\hat{t}$). A modellben a teljes munkakínálatot az $\hat{L} = \mu(\hat{w} + \hat{t}) + \hat{N}$ összefüggés írja le. Ahhoz, hogy ugyanazt a munkakínálati eltolódást jelenítsük meg, $\hat{N} = \hat{x} - \mu\hat{t}$ extra kínálatélnkülést kell tekinteni, az átlagos adóteher változásának hatásán felül. A nyugdíjreform szimulációs lehetőségén túl ez az N szerepeltetésének másik funkciója.

A vállalati oldal (munkakereslet, tőkeállomány) kalibráláshoz Kátay–Wolf (2004) tőke költség (user cost)-beruházás becslését, különböző munkakereslet-becsléseket, illetve az egyes tényezők GDP-arányos jövedelmi részeit fogjuk felhasználni. Mivel a beruházások (tőkeállomány) hosszú távú user cost együtthatója nem 1, ezért CES termelési függvényt kell használnunk:

$$\max (\alpha K^\beta + (1-\alpha)L^\beta)^{1/\beta} / (1+\tau_{FAT}) - wL - \frac{r}{1-\tau_c} K$$

Az áfa szerepeltetése ekvivalens azzal, mintha a teljes munkaköltséghez és a user costhoz hozzáadnánk még az áfakulcsot is. A továbbiakban tekintsük eleve ezeket a „felbruttósított” tényezőárakat, vagyis majd a user costra és az átlagos munkát sújtó adóteherre épülő kalibrálásokhoz az effektív áfakulcsokat is figyelembe kell venni.

Elsőre azzal a feltevéssel élünk, hogy a beruházásoknak nincs alkalmazkodási költsége, a tőke nemzetközileg teljesen mobil, és száz százalékban külföldi tulajdonban van (vagyis a tőkejövedelmet nem kell hozzáadni a fogyasztók jövedelméhez). Ez

lényegében azt fogja jelenteni, hogy a munkabért a technológia, a külföldi elvart hozam (az amortizációt is tartalmazó) és a társasági adó már rögzíti, vagyis a munkakereslet nem függ a munkát terhelő adótól.

Az elsőrendű feltételek:

$$\begin{aligned} (\alpha K^\beta + (1-\alpha)L^\beta)^{1/\beta-1} \alpha K^{\beta-1} &= \frac{r}{1-\tau_c} \\ (\alpha K^\beta + (1-\alpha)L^\beta)^{1/\beta-1} (1-\alpha)L^{\beta-1} &= w \\ \Downarrow \\ k &= \left(\frac{\alpha}{1-\alpha} \frac{w(1-\tau_c)}{r} \right)^{\frac{1}{1-\beta}} \\ (\alpha k^\beta + (1-\alpha))^{1/\beta-1} \alpha k^{\beta-1} &= \frac{r}{1-\tau_c}. \end{aligned}$$

Ez a két egyenlet meghatározza a munkabért és a tőkeintenzitást a paraméterek, illetve a user cost függvényében. Ezután a foglalkoztatás a munkakínálati egyenletből adódik, a teljes foglalkoztatást $L=IN$, majd a tőkeállományt $K=kL$ határozza meg.

Látható, hogy a munkabér (teljes munkaerő költség, superbruttó bér stb.) független a foglalkoztatottak számától. Ez a hosszú távon teljesen elasztikus munkakereslet két egymás ellen ható tényező eredője. (1) Adott tőkeállomány (K) mellett, a munkabér csökkenő függvénye a foglalkoztatásnak. – több munkaerőt csak akkor hajlandó egy vállalat alkalmazni, ha az olcsóbb. (2) Amint K is változhat, a vállalati optimalizálás eredményeképpen létrejövő K/L arány független a foglalkoztatás szintjétől. Nagyobb foglalkoztatás ugyanolyan arányban nagyobb tőkét jelent tehát, aminek eredményeképpen a vállalat ugyanazon bér mellett is hajlandó felvenni az extra dolgozókat. *Kulcsfontosságú, hogy a tőke adózás utáni hozama exogén – egy olyan modellben, ahol ez nem teljesül, a hosszú távú (a tőkét is újraoptimalizáló) munkakeresleti egyenlet már nem lenne vízszintes. A teljesen rugalmas tőkekínálat mellett kapott eredmények robusztusságának felméréséhez tekintsünk tehát a végtelentől különböző tőkekínálati rugalmasságokat is:*

$$\hat{K} = \eta \hat{r}.$$

Egy adóváltozás hatását a modell segítségével ezek után úgy számszerűsíthetjük a legkönnyebben, ha a modell megoldását egy kezdeti adórendszer körül loglinearizáljuk, majd a felmerülő három exogén gazdaságpolitikai paramétert (a munkát és a tőkét sújtó adókulcsok, valamint az aktivitási rátát, N -t) megváltoztatjuk. Ekkor meghatározhatjuk a modell összes változójának a százalékos megváltozását, a három gazdaságpolitikai paraméter lineáris kombinációjaként.⁶²

A költségvetés alakulása

A költségvetés a munkára és a tőkére kivetett adóból szerez bevétele (a forgalmi adót is ezekbe olvastottuk bele). Ezeket felírva, majd (log)linearizálva:

$$\begin{aligned} R &= Nl\tau + rK \frac{\tau_c}{1-\tau_c} \\ dR &= \left(\hat{N} + \hat{l} + \hat{w} - \hat{t} \frac{1-\tau}{\tau} \right) NLw\tau + (\hat{K} + \hat{u}) \frac{rK}{1-\tau_c} \\ d\left(\frac{R}{Y}\right) &= \frac{dR}{Y} - \frac{R}{Y} \hat{Y} \end{aligned}$$

Itt $\hat{t}$ az $1-\tau$ százalékos változása, $\hat{u}$ pedig a user costé ($r(1-\tau_c)$).

⁶² Természetesen adott kalibrálás és sokkok mellett a modell könnyen megoldható loglinearizálás nélkül, ám azok az eredmények kevésbé könnyen lennének prezeálhatóak és értelmezhetőek.

KALIBRÁLÁS

A háztartásokat leíró modellrészt (vagyis a munkakínálatot) a következőképpen kalibrálhatjuk.

- 1) A kompenzált és kompenzálatlan bér rugalmasságra használjuk a Bakos–Benczúr–Benedek (2008) eredményeket. Azok elvileg $1-\tau$ -ra vett rugalmasságok, és általában ha τ változik, akkor az adóköteles jövedelem nemcsak l , hanem w változása miatt is változik. Azonban ha a bérek változása homogén (azaz az összes bér közel ugyanakkora mértékben reagál), akkor a becslés valójában kontrollált w változásának a hatására.
 - a) Az egyik változatban legyen a kompenzált rugalmasság (δ_H) 0,065, a jövedelemhatás (δ_j) pedig nulla. Ekkor a kompenzálatlan rugalmasság is 0,065, vagyis $\psi = 0$, majd $\frac{1-l}{l\phi} = 0.065$. Itt a minimálbér fölötti teljes populációra vonatkozó eredményeket használtuk.
 - b) A másik változatban legyen a kompenzált rugalmasság 0,34, a jövedelemhatás pedig $-0,267$. Ekkor a Slutsky egyenlet alapján a kompenzálatlan rugalmasság $0,337 - 0,267 = 0,07$, vagyis $\frac{1-\psi}{\psi+\phi\frac{1}{1-\tau}} = 0,07$. Itt a jövedelemeloszlás felső kvintilisére vonatkozó eredményeket használtuk. Mivel azonban a két esetben a kompenzálatlan rugalmasság majdnem ugyanaz (0,07 és 0,065), és szimulációs számításaink csak ezt a paramétert használják, elegendő egyetlen esetet nézni, ahol a kompenzálatlan rugalmasság 0,065.
- 2) η -t úgy választjuk meg, hogy l a kezdeti adókulcshoz tartozó egyensúlyban létrejövő értéke pontosan $1/3$ legyen (a népesség idejének harmadát tölti munkával). A hatáselemzéshez ezt nem is fogjuk felhasználni, mivel ott csak $\frac{1-\psi}{\psi+\phi\frac{1}{1-\tau}}$ -re lesz szükségünk. Ha a fogyasztói jólétet is ki akarnánk számolni, ott már η -re is szükségünk lenne, és az előbb vázolt (a) és (b) eseteket is külön kellene kezelni.
- 3) A kiinduló adókulcsot úgy kapjuk meg, hogy vesszük a 2010-es adórendszer 2008-as jövedelemeloszláson vett átlagos adóterhét. A munkajövedelmek azonban nemcsak az szja-ból és a járulékokból állnak, hanem az elkülönülten adózó jövedelmekből, valamint a vegyes (vállalkozói) jövedelmekből. Ezeket a következő módon vesszük figyelembe. 2007-es adatok szerint a sávós szja alá tartozó jövedelem (az APEH honlapján elérhető kimutatások alapján) és járulékai (nemzeti számlákból) a korrigált munkajövedelem 80%-át teszik ki (a vegyes jövedelem egy részét a munkajövedelemhez adtuk, a tisztán munka és tisztán tőkejövedelem arányában osztva szét). Feltételezzük, hogy ezek az arányok (tehát a teljes munkaköltség, azaz a „szuperbruttó” jövedelem típusok szerinti eloszlása) az adókulcsok változtatásakor nem változnak. Az szja-alapot terhelő teljes elvonás (munkavállalói és munkáltatói, a teljes bérköltség arányában) a 2010-es adórendszer szerint 0,416 (2008-as részletes szja adatokra épülő saját számítás alapján). A korrigált munkajövedelem nem szja alá tartozó 20%-ának adóterhe 2007-ben 7,17% volt (az elkülönülten adózó jövedelmek adóját tekintve ezen jövedelmek adóterhének), ezt 2010-ben ugyanezen értéken tartva a korrigált munkajövedelem átlagos adóterhe 34,87%. Ehhez kell még hozzávenni a fogyasztási adókat. A 2007-es nemzeti számlák szerint a (termelői áron számított) hozzáadott érték és a GDP között 16,79%-os eltérés volt. A 2009-es áfa- és jövedékiadó-emelést figyelembe véve tételezzük föl, hogy ez az arány 2010-ben kb. 19%. Ekkor az áfát is tartalmazó korrigált munkajövedelem összesített adótartalma $(0,3487 + 0,19)/1,19 = 0,4527$, azaz 45,27%.

A vállalati oldal kalibrálásához felhasználhatjuk, hogy az elsőrendű feltételek alapján a

$$\log(K/Y) = A + B \log\left(\frac{r}{1-\tau_c}\right)$$

regresszióban $B = \frac{1}{\beta-1}$. (Elvileg azok a regressziók nem tartalmazzák az áfát – ha azonban a user cost keresztmetszeti változékonysága „dominálja” az áfát, akkor B értékét nagyjából helyesen becsültük meg,) Kátay–Wolf (2004) első számú specifikációja egy

$$\log K = A' + B' \log\left(\frac{r}{1-\tau_c}\right) + C' \log Y$$

becslés, ahol $C'=1$, $B'=-0,5$ adódik. A 7. fejezet munkakeresletről szóló része szerint B' a $(-0,8, -0,6)$ intervallumban helyezkedik el. Ennek középértékét tekintve, $B = B' = -0,7$, azaz $\beta = -0,43$.

Ugyanakkor

$$\frac{\frac{r}{1-\tau_c} K}{Y} = \alpha^{\frac{1}{1-\beta}} \left(\frac{1-\tau_c}{r} \right)^{\frac{\beta}{1-\beta}}.$$

Ha tehát ismerjük β -t, egy többéves átlagos „bruttósított” user cost számot, valamint egy (ugyanazon időszakra vonatkozó) átlagos tőkejövedelem-hozzáadott érték hányadost, akkor ebből meghatározhatjuk α értékét. A user cost átlagos értéke a 1995–2005 időszakban (az APEH vállalati adóbevallás panel adatai alapján) mintegy 1,156. Az átlagos áfakulcs kb. 16,5% volt (a hozzáadott érték és a GDP közt eltéréseket átlagolva), azaz a bruttósított user cost 1,347. A tőkejövedelem átlagos GDP-aránya (nemzetiszámla-adatok alapján) ugyanezen időszakban kb. 0,37 volt. Adózási szempontból azonban a jövedelmek nem pont ugyanúgy oszlanak tőke- és munkajövedelmekké, mint a nemzeti számlák szerint, az eltérést a vállalkozói (úgynevezett vegyes) jövedelmek okozzák. A 0,37 azzal a feltevéssel adódik, hogy a vegyes jövedelemben a tőke- és munkajövedelmek aránya megegyezik a vegyes jövedelmet figyelmen kívül hagyó arányokkal. Ha azonban az egyes adótípusok adóalapjait hasonlítjuk össze, akkor ez az arány 0,35.⁶³ Ugyanezen időszakban a bruttó user cost átlagos értéke 1,347, amiből $\alpha=0,1961$.

Még a tőkekínálat (adózás utáni) hozamérzékenységet (η) kell megválasztanunk. Ezt lényegében a megtakarítási oldal határozza meg, azonban távolról sem magától értetődő, a vonatkozó empirikus eredményeket hogyan tudjuk hasznosítani. Az egyik nehézség, hogy kis nyitott gazdaságban a tőkekínálat érkezhethet külföldről is, ami akkor jórészt független a hazai megtakarításoktól. Szélsőséges esetben az elvárt hozam a nemzetközi reálkamat szintje, vagyis konstans ($\eta=\infty$). Ez hosszú távon vélhetően elég jó feltételezés. A másik szélsőséggént tételezzük fel, hogy a tőkekínálat nem reagál („rövid táv”, $\eta=0$), köztes választásként pedig tekintsük az $\eta=1,5$ eseteket.⁶⁴

SZIMULÁCIÓK

A szimulálandó hipotetikus reformokban a kezdeti állapothoz képest a következő paramétereket változtatjuk meg.

- 1A) Az szja-bevételeket (a viselkedési hatásokat figyelmen kívül hagyva) mintegy 120 milliárd Ft-tal csökkentő általános szja-kulcs-csökkentés: a kulcsok mindegyik sávbán 1,58%-kal csökkennek. Ez a bruttó bér adóterhének 1,35%-os csökkentését teszi lehetővé, ami a teljes munkajövedelmekre vonatkozó effektív kulcsot 45,27%-ról 44,59%-ra csökkenti. Így a hazavitt rész $(1-\tau)$ százalékos változása $\hat{\tau} = \left(\frac{1-0,4459}{1-0,4527} - 1 \right) * 100 = 1,2425$. Mivel a kezdeti szja rendszer progresszív volt, ez a reform sem csak az átlagos hazavitt rész változásának megfelelő nagyságban tolja el a munkakínálati görbét, hanem összesen 0,23%-kal (a 4-es fejezet keretes írása alapján). Ez a kibővített munka kínálatát ennek 80%-ával, vagyis 0,184%-kal növeli. Adott kínálati meredekség mellett az átlagos szja-kulcs változása 0,08%-os elmozdulást jelent, vagyis a reform szimulációjában $\hat{N}=0,23\%-0,08\%=0,15\%$ plusz kínálatbővülést kell szerepeltetni.
- 1B) Ugyanakkora költségvetési vonzatú szja-reform, azonban az adótábla is átalakul: a 2010-es rendszer helyett egy „egykulcsos, adómentes sávós” szja-t tekintünk. A kulcs tehát nulla az éves minimálbér összegéig, fölötté pedig 26,2%. Ez a munkakínálati görbét összesen 3,3%-kal tolja el, vagyis a reform szimulációjában $\hat{N}=0,8*3,3\%-0,08\%=2,57\%$ plusz kínálatbővülést kell szerepeltetni.
- 1C) Egy szintén egykulcsos szja-rendszerben a minimálbér adómentességét adójóváírással biztosítjuk. Az szja kulcsa 21,5%. Az adójóváírás hatására a minimálbér adómentes. A jóváírás a minimálbér másfélszeresekor kezd elfogyni, és a háromszorosánál fut ki teljesen (a lecsengetés kulcsa tehát kb. 14,32%). A munkakínálati görbe ekkor 4,78%-kal tolódik el, ami alapján $\hat{N}=0,8*4,78\%-0,08\%=3,76\%$.

Eltérő kínálati rugalmasságokat használva, a plusz kínálatelmozdulások alakulását a 7. táblázat foglalja össze.

⁶³ Az szja és járulékok alapja a társasági adó alapján kb. 1,86-szorosa, vagyis a társaságiadó-alap az összesített adóalap 1/2,86=0,35-öd része.

⁶⁴ Ekkor ugyanis $\hat{\tau} \approx 0,067\%$. Ez ugyanakkora „forgatást” jelent a tökéletesen rugalmas kínálathoz képest, mint amekkorát a munka esetén látunk, a tökéletesen rugalmatlanhoz képest.

7. táblázat**Különböző kínálati rugalmasságok hatása a plusz kínálatelmozdulások nagyságára**

	$\delta_H=0,335, \delta_J=-0,27$	$\delta_H=0,2, \delta_J=-0,135$	$\delta_H=0,15, \delta_J=-0,085$	$\delta_H=0,15, \delta_J=0,4$
Általános szja-csökkentés	0,104	0,070	0,058	0,617
0+egy kulcs	2,571	1,576	1,207	3,021
Adójóváírás+egy kulcs	3,753	2,255	1,700	3,713

2A) Az effektív (nettó) társaságiadó-kulcs 2,2%-kal nő meg, 9,4%-ról 11,6%-ra. Így mind a bruttó, mind a nettó user cost százalékos változása (változatlan adózás utáni hozam mellett) $\frac{1-0,094}{1-0,116}=1,0249$, azaz $\hat{u}=2,49\%$. A munkajövedelmeknél a hazavitt rész százalékos változása 1,2425%, valamint a 3-as típusú célzott szja-csökkentésnél $\hat{N}=3,76\%$.

2B) A második scenárióban a foglalkoztatás 60%-ról 60,8%-ra nő, ami 1,33%-os növekedés ($\hat{N}$). Ez szintén 1,2425%-os növekedést tesz lehetővé $1-\tau$ -ban, valamint $\hat{N}=1,33\%+3,76\%=5,09\%$.

2C) A harmadik scenárióban a kiadáscsökkentés az effektív társaságiadó-kulcs 2,2%-os csökkentését teszi lehetővé, 9,4%-ról 7,2%-ra, azaz a user cost százalékos változása $\frac{1-0,094}{1-0,072}=0,9763$, azaz $-2,37\%$.

MNB-tanulmányok 88.
Hogyan növelhető az adórendszer hatékonysága?

2010. szeptember

Nyomda: D-Plus
H-1037 Budapest, Csillaghegyi út 19-21.

